

Peruskoulun ja lukion kurinpitoluonteinen toimivalta

Tuomas J. J. Karjalainen
Maisteritutkielma
Hallinto-oikeus
Oikeustieteiden tiedekunta
Lapin yliopisto
2017

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Peruskoulun ja lukion kurinpitoluonteinen toimivalta

Tekijä: Tuomas J. J. Karjalainen

Oppiaine: Hallinto-oikeus

Työn laji: Maisteritutkielma

Sivumäärä: I–XX + 96 + liite

Vuosi: 2017

Tutkielma systematisoi ja tulkitsee oikeusjärjestyksen kantaa peruskoulun ja lukion kurinpitoluonteiseen toimivaltaan, tutkii oikeudellisia ongelmia erityisesti normihierarkian alatasen säädöksissä sekä tekee oikeusvertailua.

Ensiksi tarkastellaan Suomen valtakunnallisia säädöksiä. Tärkeitä niiden kurinpitoluonteisia keinoja ovat esimerkiksi kasvatuskeskustelu, jälki-istunto ja oppilaan tai opiskelijan poistaminen. Kasvatuskeskustelusta käsitellään muun muassa sitä, miltä osin se on tarkoitettu ensisijaiseksi keinoksi ja keiden siihen on tahdottu osallistuvan. Jälki-istuntoon puolestaan todetaan liittyvän tämänhetkisten säännösten vuoksi merkittäviä toimeenpanovaikeuksia. Silti jälki-istuntoon määrääminen katsotaan nykyään osaksi opettajalle kuuluvaa toimivaltaa, jota koulutuksen järjestäjä ei voi ottaa pois. Oppilaan tai opiskelijan poistamisesta nostetaan vielä esiin, että siihen ryhdyttäessä päädytään perusopetuksessa helposti valvontaongelmiin.

Toiseksi tarkastellaan alatasen säädöksiä, joista havaitaan erityisesti, että koulutuksen järjestäjillä vaikuttaa olevan taipumusta rajoittaa toisaalta virkamiehiä, toisaalta oppilaita ja opiskelijoita enemmän kuin valtakunnalliset säädökset sallisivat.

Tutkielmaan vielä kuuluvassa oikeusvertailussa tehtävistä huomioista merkittävä on esimerkiksi, että New Yorkin osavaltiossa ja Yhdistyneessä kuningaskunnassa lait jättävät Suomea enemmän asioita säädettäväksi oikeusjärjestyksen alatasoilla.

Avainsanat: Julkisoikeus, hallinto-oikeus, koulutus-oikeus, toimivalta, kurinpito.

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön X

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi X

Inalle
spes nostratum et decus.

SISÄLLYS

LÄHTEET

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen tarkoitus	1
1.2 Tutkimusmenetelmä	2
1.3 Tutkimuskohde	5
1.4 Säädöshistoria	6
1.5 Koulutusinstituutio	9
1.6 Perustuslaki ja ihmisoikeudet	10
2 VALTAKUNNALLISEN TASON KURINPITOLUONTEISET OIKEUS- SÄÄNNÖT SUOMESSA	21
2.1 Puhdistaminen ja uudelleen järjestäminen	23
2.2 Kasvatuskeskustelu	25
2.3 Jälki-istunto	29
2.4 Kirjallinen varoitus	34
2.5 Kotitehtävien suorittaminen työpäivän päätyttyä	35
2.6 Määräaikainen erottaminen	36
2.7 Oppilaan tai opiskelijan poistaminen	41
2.8 Oikeus ottaa haltuun esineitä ja aineita	45
2.9 Tarkastusoikeus	48
2.10 Muut keinot	50
3 KOULU- JA KUNTATASON MATERIAALI KURINPITOLUONTEI- SESTA TOIMINNASTA	54
3.1 Perusopetus	55
3.1.1 Kasvatuskeskustelu	55
3.1.2 Vaatimus kahdesta aikuisesta voimakeinoissa	58
3.1.3 Kiellettyihin tai häiritseviin esineisiin tai aineisiin suhtautuminen	60
3.1.4 Valvontavelvollisuus	64

3.1.5 Toimivallan ulottuvuus	65
3.2 Lukio	66
3.2.1 Epäämistoimivalta	66
3.2.2 Vilppi	67
3.2.3 Kasvatuskeskustelu	68
3.2.4 Toisen virkamiehen käyttö	70
3.2.5 Tiedottaminen	71
3.2.6 Hallinnon oikeusperiaatteet	72
4 VERTAILEVIA NÄKÖKOHTIA KURINPITOLUONTEISEEN TOIMINTAAN	74
4.1 Yhdistynyt kuningaskunta	75
4.2 Suomen ja Yhdistyneen kuningaskunnan vertailua	78
4.3 New Yorkin osavaltio	81
4.4 Suomen ja New Yorkin osavaltion vertailua	84
4.5 Muita vertailukohteita	89
5 YHTEENVETO JA POHDINTA	91
5.1 <i>De lege ferenda</i>	91
5.2 <i>Quo vadis, schola?</i>	94
LIITE	

LÄHTEET**Kirjallisuus**

Arajärvi, Pentti – Aalto-Setälä, Merja: Opetuslainsäädännön käsikirja. Edita Prima oy, Helsinki, 2004.

Austin, J. L: How to Do Things with Words: The William James Lectures delivered at Harvard University in 1955. Toim. J. O. Urmson – Marina Sbisa. Clarendon Press, Oxford, 1962.

Bourgain, Pascale: Poésie lyrique latine du Moyen Âge. Librairie générale française, Paris, 2000.

Braithwaite, John – Braithwaite, Valerie: The Politics of Legalism. Rules versus Standards in Nursing Home Regulation. *Social and Legal Studies* 4/1995, s. 307–341.

Broom, Herbert: A Selection of Legal Maxims. Classified and Illustrated. Sweet and Maxwell, London, 1900.

Craig, Paul – de Búrca, Gráinne: EU law. Text, cases, and materials. 5. painos. Oxford University Press, Oxford, 2011.

Habermas, Jürgen: Erkenntnis und Interesse. Mit einem neuen Nachwort. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1973.

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. *Defensor Legis* 4/2011, s. 510–525.

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Oppilaan oikeudet opetustoimessa. 2. painos. Hansaprint oy, Vantaa, 2013.

Hart, H. L. A: The Concept of Law. Clarendon Press, Oxford, 1961.

Hedemann, Justus Wilhelm: Die Flucht in die Generalklauseln. Eine Gefahr für Recht und Staat. Mohr, Tübingen, 1933.

Hegel, G. Wilh. F: Grundlinien der Philosophie des Rechts. 4. painos. Felix Meiner, Hamburg, 1967.

Helin, Markku: Kieli oikeustodellisuuden rakentajana. Lakimies 6–7/1998, s. 1027–1036.

Husa, Jaakko: Oikeusvertailu. Teoria ja metodologia. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki, 2013.

Isosaari, Jussi: Suomen koululaitoksen rakenne ja kehitys. Toinen, tarkistettu painos. Otava, Keuruu, 1973.

Jyränki, Antero – Husa, Jaakko: Valtiosääntöoikeus. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki, 2012.

Kelsen, Hans: Reine Rechtslehre. 2. painos. Franz Deuticke, Wien, 1960.

Krueger, Paulus – Mommsen, Theodorus: Corpus iuris civilis. Osa 1. Weidmann, Berlin, 1889.

Kuusikko, Kirsi: Koulujen järjestyssäännöt ja oppilaiden perusoikeudet. Edita, Edilex, 2006.

Lahtinen, Matti – Lankinen, Timo – Penttilä, Antero – Sulonen, Arto: Koulutuksen lainsäädäntö käytännössä. Tietosanoma, Helsinki, 1999. (Lahtinen ym. 1999.)

Lahtinen, Matti – Lankinen, Timo: Koulutuksen lainsäädäntö käytännössä. 9., uudistettu painos. Tietosanoma, Helsinki 2015.

Lahtinen, Nina: Oppilaan oikeudet ja vanhempien vastuu. PS-kustannus, Jyväskylä, 2011.

Lavapuro, Juha: Valtiosääntöinen managerialismi ja perusoikeudet. Oikeus 1/2010, s. 6–27.

Legrand, Pierre: The Impossibility of “Legal Transplants”. *Maastricht Journal of European and Comparative Law* 4/1997, s. 111–124.

Levin, James – Nolan, James F: Principles of classroom management. A professional decision-making model. Pearson, Boston, 2007.

Mattila, Heikki E. S: Vertaileva oikeuslingvistiikka. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki, 2002.

Montesquieu, Charles de Secondat: De l'esprit des lois. Avec des notes de Voltaire, de Crevier, de Mably, de la Harpe, etc. Garnier Frères, Paris, 1869.

Mäenpää, Olli: Hallintolaki ja hyvän hallinnon takeet. Edita Prima oy, Helsinki, 2003.

Niemivuo, Matti: Kansallinen lainvalmistelu. 2. uudistettu painos. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki, 2002.

Niemivuo, Matti – Keravuori-Rusanen, Marietta – Kuusikko, Kirsi: Hallintolaki. WSOYpro, Helsinki, 2010.

Norros, Olli: Velvoiteoikeus. Sanoma Pro, Helsinki, 2012.

Ojanen, Tuomas: Perustuslain 106 §:n etusijasäännös – toimivuuden ja muutostarpeiden arviointi. Teoksessa Perustuslaki 2008 -työryhmän muistio. Oikeusministeriö, Helsinki, 2008, s. 134–151.

Ojanen, Tuomas: Johdatus perus- ja ihmisoikeusjuridiikkaan. Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, Helsinki, 2009.

Pellonpää, Matti: Henkilökohtainen koskemattomuus (PL 7 §). Teoksessa Perusoikeudet. Toim. Pekka Hallberg – Heikki Karapuu – Martin Scheinin – Kaarlo Tuori – Veli-Pekka Viljanen. Werner Söderström lakitieto, Helsinki, 1999, s. 263–282.

Plato: Theaetetus. Toim. Lewis Campbell. 2. painos. Clarendon Press, Oxford, 1883.

Poutala, Markku: Opettajan valta ja vastuu. PS-kustannus, Jyväskylä, 2010.

Pöyhönen, Juha: Sopimusoikeuden järjestelmä ja sopimusten sovittelu. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki, 1988.

Rimpelä, Matti – Fröjd, Sari – Peltonen, Heidi: Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen perusopetuksessa 2009. Opetushallitus, Helsinki, 2010.

Saloviita, Timo: Työrauha luokkaan. Löydä omat toimintamallisi. PS-kustannus, Jyväskylä, 2007.

Saraviita, Ilkka: Perustuslaki. Talentum, Helsinki, 2011.

Schmitt, Carl: Positionen und Begriffe. Im Kampf mit Weimar–Genf–Versailles 1923–1939. Unveränderter Nachdruck, Berlin, 1988.

Schmitt, Carl: Verfassungslehre. Duncker & Humblot, Berlin, 1993.

Siltala, Raimo: Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki, 2003.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti: Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuuoppi. Talentum, Helsinki 2008.

Tolonen, Hannu: Oikeuslähdeoppi. WSOY, Helsinki, 2003.

Tolonen, Hannu: Säännöt, periaatteet ja tavoitteet: Oikeuden, moraalin ja politiikan suhteesta. Teoksessa Oikeuden kaleidoskooppi. Kirjoituksia oikeudesta ja sen historiasta. Toim. Kaj-Erik Impola – Kimmo Nuotio – Päivi Paasto – Jyrki Tala – Kaarlo Tuori – Kauko Wikström. Suomalainen lakimiesyhdistys, Helsinki, 2008, s. 39–88.

Tuori, Kaarlo: Perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien turvaamisvelvollisuus (PL 22 §). Teoksessa Perusoikeudet. Toim. Pekka Hallberg – Heikki Karapuu – Martin Scheinin – Kaarlo Tuori – Veli-Pekka Viljanen. Werner Söderström lakitieto, Helsinki, 1999, s. 667– 674.

Tuori, Kaarlo: Kriittinen oikeuspositivismi. Werner Söderström, Helsinki, 2000.

Tuori, Kaarlo: Oikeuden ratio ja voluntas. WSOY, Helsinki, 2007.

Wilhelmsson, Thomas: Social civilrätt: om behovsorienterade element i kontraktsrättens allmänna läror. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki, 1987.

Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. WSOY lakitieto, Helsinki, 2001.

Virallislähteet

Eduskunta: Kirjallinen kysymys 1026/2012 vp (Veli-Matti Saarakkala).

Eduskunta: Lakialoite LA 81/2016 vp (Tiina Elovaara ym.).

Etelä-Suomen lääninhallitus: Oppilashuolto, järjestyksenpito ja kurinpito perusopetuksen kouluissa 2001–2004. Etelä-Suomen lääninhallituksen sivistysosaston julkaisuja 1/2005. Hämeenlinna.

KM 1997:13: Perustuslaki 2000 -komitean mietintö.

Oikeusministeriö: Lainkirjoittajan opas. Helsinki, 2013.

Opetushallitus: Suomen koulutusjärjestelmä 1999. Helsinki, 1999.

Opetushallitus: Suunnitelma kurinpitokeinojen käyttämisestä ja niihin liittyvistä menettelytavoista. Määräys 92/011/2014.

Opetushallitus: Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015. Helsinki, 2015.

Opetushallitus: Järjestyssääntöjen laatiminen. Ohje 1/012/2016.

Opetushallitus: Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. 4. painos. Helsinki, 2016.

Ylioppilastutkintolautakunta: Ylioppilastutkintolautakunnan yleiset määräykset ja ohjeet. 2016.

Hallituksen esitykset

HE 309/1993 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 86/1997 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle koulutusta koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 1/1998 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi.

HE 205/2002 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain sekä ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain 11 ja 16 §:n muuttamisesta.

HE 190/2010 vp: Hallituksen esitys Eduskunnalle kuvaohjelmalainsäädännön uudistamiseksi.

HE 66/2013 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain, ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain ja kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta annetun lain 41 ja 45 §:n muuttamisesta.

HE 230/2014 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle eräiden hallintoasioiden muutoksenhakusäännösten tarkistamisesta.

HE 15/2016 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle tupakkalaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 206/2016 vp: Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain 29 §:n, lukiolain, ammatillisesta peruskoulutuksesta annetun lain 28 ja 35 a §:n, oppilas- ja opiskelijahuoltolain sekä opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain 24 §:n muuttamisesta.

Valiokuntien mietinnöt ja lausunnot

PeVL 2/1990 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä laiksi oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

PeVL 37/1992 vp: Eduskunnan perustuslakivaliokunta, lausunto talousvaliokunnalle.

PeVL 34/2001 vp: Perustuslakivaliokunnan mietintö 34/2001 vp. Hallituksen esitys laeiksi mielenterveyslain ja hallinto-oikeuslain 7 §:n muuttamisesta.

PeVL 70/2002 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto 70/2002 vp. Hallituksen esitys laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain sekä ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain 11 ja 16 §:n muuttamisesta.

PeVL 10/2003 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto 10/2003 vp. Hallituksen esitys laiksi yhdenvertaisuuden turvaamisesta sekä eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.

PeVL 40/2004 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto 40/2004 vp. Hallituksen esitys laiksi naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta.

PeVL 34/2005 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto 34/2005 vp. Hallituksen esitys laiksi sosiaalihuoltolain muuttamisesta.

PeVL 3/2010 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto 3/2010 vp. Hallituksen esitys laeiksi televisio- ja radiotoiminnasta annetun lain muuttamisesta ja väliaikaisesta muuttamisesta sekä tekijänoikeuslain 25 b ja 48 §:n muuttamisesta.

PeVL 41/2010 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto 41/2010 vp. Hallituksen esitys terveydenhuoltolaiksi sekä laeiksi kansanterveyslain ja erikoissairaanhoidon lain muuttamiseksi sekä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain muuttamiseksi.

PeVL 35/2013 vp: Perustuslakivaliokunnan lausunto 35/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain, ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain ja kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta annetun lain 41 ja 45 §:n muuttamisesta.

PeVM 25/1994 vp: Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

PeVM 10/1998 vp: Perustuslakivaliokunnan mietintö 10/1998 vp. Hallituksen esitys uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi.

SiVM 3/1998 vp: Sivistysvaliokunnan mietintö 3/1998 vp. Hallituksen esitys koulutusta koskevaksi lainsäädännöksi.

SiVM 18/2002 vp: Sivistysvaliokunnan mietintö 18/2002 vp. Hallituksen esitys laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain sekä ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain 11 ja 16 §:n muuttamisesta.

SiVM 18/2016 vp: Sivistysvaliokunnan mietintö 18/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain 29 §:n, lukiolain, ammatillisesta peruskoulutuksesta annetun lain 28 ja 35 a §:n, oppilas- ja opiskelijahuoltolain sekä opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta annetun lain 24 §:n muuttamisesta.

Korkein oikeus

KKO 1977 II 11.

KKO 2003:36.

KKO 2010:45.

KKO 2015:14.

Muut yleiset tuomioistuimet

Vaasan HO 15.12.2015, dnro R 15/566.

Korkein hallinto-oikeus

KHO 2009:93.

KHO 2013:159.

Muut hallinto-oikeudet

Helsingin HaO 09.11.2011, dnro 00988/11/1301.

Kuopion HaO 10.9.2012, 00618/12/1301. (Ei julkaistu.)

Rovaniemen HaO 8.7.2009, 00164/09/1301. (Ei julkaistu.)

Rovaniemen HaO 10.10.2012, 12/0410/1. (Ei julkaistu.)

Turun HaO 9.12.2011, dnro 00252/11/6136.

Eduskunnan oikeusasiamiehen laillisuusvalvonta

AOA 15.8.2000, dnro 837/4/98.

AOA 31.12.2003, dnro 2479/4/02.

AOA 19.3.2007, dnro 3826/4/05.

AOA 27.4.2009, dnro 1788/4/07.

AOA 30.8.2010, dnro 2948/2/08.

AOA 7.11.2011, dnro 3263/4/10.

Valtioneuvoston oikeuskanslerin laillisuusvalvonta

AOK 30.7.2010, dnro OKV/166/1/2008.

AOK 16.8.2012, dnro OKV/427/1/2011.

OKA 9.9.2009, dnro OKV/1881/1/2007.

Aluehallintovirastojen laillisuusvalvonta

ESAVI-2010-03675/Op-13.

ISAVI-2010-00775/OP-13.

ISAVI/250/06.06.01/2011.

Koulu- ja kuntatason materiaali

Harjavalta

[Http://www.harjavalta.fi/@Bin/4220719/Kasvatus-+ja+kurinpitokeinojen+k%C3%A4ytt%C3%A4misest%C3%A4.pdf](http://www.harjavalta.fi/@Bin/4220719/Kasvatus-+ja+kurinpitokeinojen+k%C3%A4ytt%C3%A4misest%C3%A4.pdf). Viitattu 28.3.2017.

Hyvinkää

[Http://www.hyvinkaa.fi/globalassets/hyvinkaan-yhteiskoulun-lukio/ops-yleinen-osa.pdf](http://www.hyvinkaa.fi/globalassets/hyvinkaan-yhteiskoulun-lukio/ops-yleinen-osa.pdf). Viitattu 28.3.2017.

Isokyrö

[Http://www.isokyro.fi/files/Sivistys/Liite_8_Kyrnmaan_lukion_OPETUSSUUNNITELMA_2016.pdf](http://www.isokyro.fi/files/Sivistys/Liite_8_Kyrnmaan_lukion_OPETUSSUUNNITELMA_2016.pdf). Viitattu 28.3.2017.

Joensuu

[Http://jnorsky.uef.fi:82/lehdet/Kasvatuskeskusteluja%20ja%20kurinpidollisia%20keinoja%20koskeva%20suunnitelma%209.4.2016%20JNOR.pdf](http://jnorsky.uef.fi:82/lehdet/Kasvatuskeskusteluja%20ja%20kurinpidollisia%20keinoja%20koskeva%20suunnitelma%209.4.2016%20JNOR.pdf). Viitattu 28.3.2017.

Kainuu

[Http://kafi.tutka.net/ku_paatokset/kokous/2014967-3-3.PDF](http://kafi.tutka.net/ku_paatokset/kokous/2014967-3-3.PDF). Viitattu 28.3.2017.

Kalajoki

[Https://peda.net/kalajoki/kalajoen-lukio/lop2/oojt/4skkijnlm/4skkijnlm](https://peda.net/kalajoki/kalajoen-lukio/lop2/oojt/4skkijnlm/4skkijnlm). Viitattu 28.3.2017.

Kauhava

[Https://peda.net/kauhava/kauhavanlukio/lops-2016/lop2/liitteet/16skkijnlm/nimet%C3%B6n-7943/skkijnlm:file/download/67901ae3bc3b10dde51d55e4978eff49788313a7/Suunnitelma%20kurinpitokeinojen%20k%C3%A4ytt%C3%A4misest%C3%A4%20ja%20niihin%20liittyvist%C3%A4%20menettelyist%C3%A4_Kvan%20lukio.docx](https://peda.net/kauhava/kauhavanlukio/lops-2016/lop2/liitteet/16skkijnlm/nimet%C3%B6n-7943/skkijnlm:file/download/67901ae3bc3b10dde51d55e4978eff49788313a7/Suunnitelma%20kurinpitokeinojen%20k%C3%A4ytt%C3%A4misest%C3%A4%20ja%20niihin%20liittyvist%C3%A4%20menettelyist%C3%A4_Kvan%20lukio.docx). Viitattu 28.3.2017.

Kuhmo

[Http://kafi.tutka.net/ku_paatokset/kokous/2014967-3-1.PDF](http://kafi.tutka.net/ku_paatokset/kokous/2014967-3-1.PDF). Viitattu 28.3.2017.

Kuhmo bis

[Http://kafi.tutka.net/ku_paatokset/kokous/2014967-3-4.PDF](http://kafi.tutka.net/ku_paatokset/kokous/2014967-3-4.PDF). Viitattu 28.3.2017.

Kuortane

[Http://lukio.kuortane.fi/asiakirjat/ops2016/Liite4.pdf](http://lukio.kuortane.fi/asiakirjat/ops2016/Liite4.pdf). Viitattu 28.3.2017.

Lappajärvi

[Http://www.lappajarvi.fi/lukio/wp-content/uploads/Suunnitelma-kurinpitokeinojen-k%C3%A4ytt%C3%A4misest%C3%A4-ja-niihin-liittyvist%C3%A4-menettelyist%C3%A4.pdf](http://www.lappajarvi.fi/lukio/wp-content/uploads/Suunnitelma-kurinpitokeinojen-k%C3%A4ytt%C3%A4misest%C3%A4-ja-niihin-liittyvist%C3%A4-menettelyist%C3%A4.pdf). Viitattu 28.3.2017.

Naantali

[Http://www.naantali.fi/opetus_ja_koulutus/koulut/kuparivuori/fi_FI/etusivu/_files/82054970494812228/default/KASVATUSKESKUSTELU.doc](http://www.naantali.fi/opetus_ja_koulutus/koulut/kuparivuori/fi_FI/etusivu/_files/82054970494812228/default/KASVATUSKESKUSTELU.doc). Viitattu 28.3.2017.

Nousiainen

[Http://www.nousiainen.fi/images/PDF/opetusjakoulutus/koulut/Suunnitelma_kurinpitokeinojen_k%C3%A4ytt%C3%A4misest%C3%A4_ja_niihin_liittyvist%C3%A4_menettelyist%C3%A4.pdf](http://www.nousiainen.fi/images/PDF/opetusjakoulutus/koulut/Suunnitelma_kurinpitokeinojen_k%C3%A4ytt%C3%A4misest%C3%A4_ja_niihin_liittyvist%C3%A4_menettelyist%C3%A4.pdf). Viitattu 28.3.2017.

Padasjoki

[Https://peda.net/padasjoki/koulut/kullasvuoren-koulu/j](https://peda.net/padasjoki/koulut/kullasvuoren-koulu/j). Viitattu 28.3.2017.

Padasjoki bis

[Https://peda.net/padasjoki/koulut/o/j:file/download/3abaac4a15480570c9ec1bb7608b36b1a95ae544/J%C3%A4rjestyss%C3%A4%C3%A4nn%C3%B6t.pdf](https://peda.net/padasjoki/koulut/o/j:file/download/3abaac4a15480570c9ec1bb7608b36b1a95ae544/J%C3%A4rjestyss%C3%A4%C3%A4nn%C3%B6t.pdf). Viitattu 28.3.2017.

Paimio ja Sauvo

[Http://www.paimio.fi/files/5265/Paimion_ja_Sauvon_kunnan_perusopetuksen_vuosiluokkien_1-9_opetussuunnitelma.pdf](http://www.paimio.fi/files/5265/Paimion_ja_Sauvon_kunnan_perusopetuksen_vuosiluokkien_1-9_opetussuunnitelma.pdf). Viitattu 28.3.2017.

Pielavesi

[Https://peda.net/pielavesi/perusopetus/pyp691/oppilashuolto/o2/k2:file/download/5d44e9c787fd6c3865f1603ef1090140c11b51b9/Kurinpitosuunnitelma.doc](https://peda.net/pielavesi/perusopetus/pyp691/oppilashuolto/o2/k2:file/download/5d44e9c787fd6c3865f1603ef1090140c11b51b9/Kurinpitosuunnitelma.doc). Viitattu 28.3.2017.

Pori

[Http://docplayer.fi/34313520-Porin-lyseon-lukio-lukion-opetussuunnitelma-2016-yleinen-osa.html](http://docplayer.fi/34313520-Porin-lyseon-lukio-lukion-opetussuunnitelma-2016-yleinen-osa.html). Viitattu 28.3.2017.

Rantasalmi

[Http://rantasalmi.fi/uploads/pdf/Perusopetuksen%20opetussuunnitelmat/Suunnitelma%20kasvatuskeskustelujen%20ja%20kurinpidollisten%20keinojen%20k%C3%A4ytt%C3%A4misest%C3%A4%20ja%20niihin%20liittyvist%C3%A4%20toimenpiteist%C3%A4.pdf](http://rantasalmi.fi/uploads/pdf/Perusopetuksen%20opetussuunnitelmat/Suunnitelma%20kasvatuskeskustelujen%20ja%20kurinpidollisten%20keinojen%20k%C3%A4ytt%C3%A4misest%C3%A4%20ja%20niihin%20liittyvist%C3%A4%20toimenpiteist%C3%A4.pdf). Viitattu 28.3.2017.

Rantasalmi bis

[Http://rantasalmi.fi/uploads/pdf/Lukio/Rantasalmenlukionopetussuunnitelma010816.pdf](http://rantasalmi.fi/uploads/pdf/Lukio/Rantasalmenlukionopetussuunnitelma010816.pdf). Viitattu 28.3.2017.

Salo

[Http://opspro.peda.net/pernio/viewer.php3?DB=pernioops&mode=2&document_id=232](http://opspro.peda.net/pernio/viewer.php3?DB=pernioops&mode=2&document_id=232).
Viitattu 28.3.2017.

Siilinjärvi

[Https://peda.net/siilinjarvi/siilinjarvenlukio/opetussuunnitelma2016/oojt/4skkijnlm/pk](https://peda.net/siilinjarvi/siilinjarvenlukio/opetussuunnitelma2016/oojt/4skkijnlm/pk). Viitattu 28.3.2017.

Sodankylä

[Https://peda.net/sodankyla/lukio/ops-2016/lop22/oojt/kurinpitokeinot](https://peda.net/sodankyla/lukio/ops-2016/lop22/oojt/kurinpitokeinot). Viitattu 28.3.2017.

Tampere

[Http://juhannuskyla.yhdistysavain.fi/yhteystiedot/tammerkosken-koulutalo-luokat-7-/opettajat/opesivut/opettajan-abc-luokat-7-9/rangaistuskaytannot/](http://juhannuskyla.yhdistysavain.fi/yhteystiedot/tammerkosken-koulutalo-luokat-7-/opettajat/opesivut/opettajan-abc-luokat-7-9/rangaistuskaytannot/). Viitattu 28.3.2017.

Tervola

[Https://peda.net/tervola/tervolan-lukio/opiskelijahuolto/tlskkijnlm/tlskkijnlm:file/download/78166e80698e841e975e2a2d3cc31fc0f13379b9/Tervolan%20lukion%20suunnitelma%20kurinpitokeinojen%20käytöstä%20ja%20niihin%20liittyvistä%20menettelytavoista.pdf](https://peda.net/tervola/tervolan-lukio/opiskelijahuolto/tlskkijnlm/tlskkijnlm:file/download/78166e80698e841e975e2a2d3cc31fc0f13379b9/Tervolan%20lukion%20suunnitelma%20kurinpitokeinojen%20käytöstä%20ja%20niihin%20liittyvistä%20menettelytavoista.pdf). Viitattu 28.3.2017.

Teuva

<http://docplayer.fi/23212522-Opetushallituksen-ohjeiden-mukainen-teuvan-perusopetuksen-opetussuunnitelma-2016.html>. Viitattu 18.5.2017.

Tuusula

[Http://web.tuusula.fi/paijalankoulu/sivu.tpl?sivu_id=5436](http://web.tuusula.fi/paijalankoulu/sivu.tpl?sivu_id=5436). Viitattu 28.3.2017.

Utajärvi

[Http://www.oulunkaari.org/utajarvi/kokous/20161148-6-1.PDF](http://www.oulunkaari.org/utajarvi/kokous/20161148-6-1.PDF). Viitattu 28.3.2017.

Utsjoki

[Https://peda.net/utsjoki/ol/15oek1/5kjkkk/vjhejapt/skjkkijnlmpt](https://peda.net/utsjoki/ol/15oek1/5kjkkk/vjhejapt/skjkkijnlmpt). Viitattu 28.3.2017.

Muita Internet-lähteitä

<https://iss.umn.edu/publications/USEducation/2.pdf>. Viitattu 8.11.2016.

http://oajvs.fi/sites/default/files/materiaalit/opettajan_oikeudet_ja_velvollisuudet.pdf. Viitattu 7.11.2016.

<http://www.endcorporalpunishment.org/progress/country-reports/uk.html>. Viitattu 8.11.2016.

<http://www.endcorporalpunishment.org/progress/country-reports/usa.html>. Viitattu 8.11.2016.

<http://www.hmc.org.uk/about-hmc/projects/the-british-education-system>. Viitattu 8.11.2016.

<http://www.maatiето.net/maat/britannia/koulutusjarjestelma>. Viitattu 8.11.2016.

<http://www.rd.fi/http%3A//www.rd.fi/kylla-kansa-tietaa-kysely-kansanedustajien-maaran-voisi-puolittaa>. Viitattu 6.10.2016.

<http://www.svd.se/majoritet-av-larare-vill-ha-betyg-i-uppforande>. Viitattu 21.11.2016.

<http://yle.fi/uutiset/3-8425617>. Viitattu 7.4.2017.

<http://yle.fi/uutiset/3-8801641>. Viitattu 6.10.2016.

<http://yle.fi/uutiset/3-9244868>. Viitattu 19.3.2017.

Muut lähteet

Yhdistynyt kuningaskunta

http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/40/pdfs/ukpga_19880040_en.pdf.

Viitattu 15.5.2017.

Yhdistynyt kuningaskunta

[Http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/56/pdfs/ukpga_19960056_en.pdf](http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/56/pdfs/ukpga_19960056_en.pdf).

Viitattu 8.11.2016.

Yhdistynyt kuningaskunta

[Http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/40/pdfs/ukpga_20060040_en.pdf](http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/40/pdfs/ukpga_20060040_en.pdf).

Viitattu 15.5.2017.

Yhdistynyt kuningaskunta

[Http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/21/pdfs/ukpga_20110021_en.pdf](http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/21/pdfs/ukpga_20110021_en.pdf).

Viitattu 8.11.2016.

Yhdistyneen kuningaskunnan kansallisarkisto (the National Archives)

[Http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/56/pdfs/ukpga_19960056_en.pdf](http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/56/pdfs/ukpga_19960056_en.pdf).

Viitattu 8.11.2016.

Yhdistyneen kuningaskunnan kansallisarkisto (the National Archives)

[Http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/21/pdfs/ukpga_20110021_en.pdf](http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/21/pdfs/ukpga_20110021_en.pdf).

Viitattu 8.11.2016.

Yhdistyneen kuningaskunnan opetusministeriö

[Https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/554415/searching_screening_confiscation_advice_Sept_2016.pdf](https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/554415/searching_screening_confiscation_advice_Sept_2016.pdf). Viitattu 8.11.2016.

Yhdistyneen kuningaskunnan opetusministeriö

[Https://www.gov.uk/school-discipline-exclusions/discipline](https://www.gov.uk/school-discipline-exclusions/discipline). Viitattu 8.11.2016.

Yhdistyneet kansakunnat, Committee on the Rights of the Children

General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1).

Yhdysvaltojen korkein oikeus

Ingraham v. Wright, 430 U.S. 651 (1977).

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tarkoitus

”Joka kuritta kasvaa, se kunniaa kuolee”, suomalainen sananlasku kuuluu. Nykyajankin kasvatuksessa kurilla on merkitystä, ainakin mitä koulukasvatukseen tulee. Koulun kuripidosta nimittäin säädetään laissa.

Tämä tutkielma ensinnäkin systematisoi ja tulkitsee oikeusjärjestelmän kantaa siihen, millainen kurinpitoluonteinen toimivalta peruskoulun ja lukion virkamiehille on annettu. Samalla pohditaan myös sitä, miten abstraktit säännökset toteutetaan konkreetisti hallintopäätöksissä ja tosiasiallisessa hallintotoiminnassa. Tarkoitus on etsiä erityisesti soveltamiseen liittyviä ongelmatilanteita. Kun abstraktin ja konkreetin vuorovaikutusta tarkastellaan, mielenkiintoisia seikkoja paljastaa erityisesti sen arviointi, millainen käytännön toiminta täyttää oikeusnormien vaatimukset ja millainen ei. Nuo vaatimukset eivät ole aina täysin selvät, vaan oikeusnormien eri tahoille osoittamat oikeudet ja velvollisuudet voivat vaikuttaa eri suuntiin.

Toinen tärkeä kokonaisuus tutkielmassa on koulujen toiminnan oikeudellisen ulottuvuuden tarkastelu erityisen läheltä konkreettia toimintaa ja erityisen ongelmapainotteisesti. Tuossa kokonaisuudessa käydään läpi koulu- ja kuntatason materiaalia, erityisesti lukioiden suunnitelmia kurinpitokeinojen käyttämisestä sekä peruskoulujen suunnitelmia kurinpitokeinojen ja kasvatuskeskustelujen käyttämisestä. Analysoitavaksi on pyritty valikoimaan varsinkin kohtia, joihin saattaa liittyä ongelmia, kun otetaan huomioon perustuslaillinen lainalaisuusperiaate.

Vielä kolmas merkittävä osa tutkielmaa on oikeusvertaileva katsaus. Siinä tarkastellaan koulutuksen kuripitolainsäädäntöä Yhdistyneessä kuningaskunnassa ja Amerikan yhdysvaltojen New Yorkin osavaltiossa. Vertailukohteiden valintaan on vaikuttanut, että tavoitteena on ollut varsinkin *de lege ferenda* -näkökulmasta mielenkiintoisten seikkojen löytäminen. Uusia vaikutteita ei nimittäin ole helpointa saada sellaisista oikeusjärjestyksistä, joita Suomen lainsäätäjä hyvin säännönmukaisesti tarkastelee lainvalmisteluvaiheessa. Sen tähden on menty kauemmas, vaikka niin toimiminen toisaalta tekee vaikeammaksi tarkastella asioita *mutatis mutandis*. Tämän tutkielman oikeusvertailussahan ylitetään ne erot, joita on romaanisgermaanisesta ja *common law* -oikeusjärjestelmän välillä. Julkisoikeus on kuitenkin jo Magna

Cartasta alkaen sisältänyt myös anglosaksisessa oikeudessa selvästi säädännäisen keskeiselementin; siviilioikeus eroaa suurissa oikeusjärjestelmissä erityisen paljon siinä, miten säädännäisyyden ja ennakkotapausoikeuden suhde hahmotetaan.

Oikeusvertaileva osa ei kuitenkaan pyri pelkästään uusien vaikutteiden löytämiseen. Tarkasteltavista vieraista kurinpitösäännöksistä halutaan luoda myös jonkinlainen yleiskuva. Mukana ei siis ole yksinomaan sellaisia säännöksiä, jotka olisi ehkä syytä omaksua Suomen lainsäädäntöön.

1.2 Tutkimusmenetelmä

Tutkielmalle tärkeä menetelmä on lainoppi. Lainopin tehtävä on muotoilla tulkintasuosituksia pitäen silmällä todellisia tai kuvitteellisia pulmatilanteita, joita oikeuden sääntelemällä yhteiskuntaelämän alueella esiintyy.¹ Lainoppia on myös kuvailtu oppineiden reunahuomautusten taidoksi.² Siinä olennaista on, että ”[s]uurin osa lainopillisten esitysten sisällöstä onkin sen toistamista, mitä muut ovat sanoneet”.³ Silti kyse ei tietenkään ole siitä, ettei tradition päälle olisi tarkoitus myös rakentaa omaa. Kun tätä rakennustyötä tehdään eli lainopillista tutkimusta kirjoitetaan, voidaan ottaa mallia myös muiden tieteenalojen toimintatavoista: Siltalan mukaan lainoppi on ”yleisen kirjallisuudentutkimuksen sekä teologian eksegeesin ja dogmatiikan kaltainen *humanistinen tulkintatiede*”.⁴

Tässä tutkielmassa varsinkin lakeja ja asetuksia analysoiva pääluku on selvästi lainopillinen, ja myös normihierarkian alatasen säädöksiä tässä tutkielmassa erityisesti edustavien kurinpitosuunnitelmien käsittely on sekin periaatteessa lainopillista, koska päämäärä on tarkastella laillisuutta. Aivan samaan tapaan kuin varsinaisen lain analyysiä ei tuota tarkastelua kuitenkaan tehdä. Alatasen säädöksiä tarkasteltaessa nimittäin kiinnitetään esimerkiksi enemmän yksityiskohtiin kuin lakien tarkastelussa, joka on kokonaisvaltaisempaa. Tällöin muuhun kokonaisuuteen keskittyminen ei rajoita liian paljon mahdollisuuksia luoda kokonaiskuva nimenomaan ongelmista alatasen säädöksissä. Varsinainen yleiskuvan luominen itse suunnitelmista ei ole päämäärä, koska tällainen kuvailu ei sisältäisi paljoakaan oikeudellista harkintaa, jolla on kuitenkin haluttu olevan tutkielmassa selvä etusija.

¹ Tuori 2007 s. 144.

² Siltala 2003 s. 493.

³ Helin 1998 s. 1035.

⁴ Siltala 2003 s. 734.

Paljon huomiota vieraisiin oikeusjärjestyksiin kiinnittävä pääluku on puolestaan metodiltaan oikeusvertaileva. Oikeusvertailuhan voidaan katsoa sekä tutkimushaaraksi että tutkimusmetodiksi.⁵ Tämän tutkielman oikeusvertailu on ennen kaikkea praktista, sillä lainsäädännön parantamispyrkimyksiä ei lasketa integratiivisiin, kontradiktiivisiin, teoreettisiin tai pedagogisiin vertailuintresseihin, vaan juuri praktisiin.⁶ Nimenomaan yhteydellä lainsäädännön kehittämiseen tämä tutkielma pyrkii liittämään oikeusvertailuaan lainopillisesti tarkastelemiinsa asioihin ja näin välttämään puhtaasti ornamentaalisen, rituaalisen oikeusvertailun luonnetta.⁷ Tutkielmassa on kuitenkin kyse lähinnä oikeusvertailevien elementtien hyödyntämisestä, ei varsinaisesta oikeusvertailusta, sillä tutkielma lähinnä yhdistää vertailua perusluonteeltaan lainopilliseen kokonaisuuteensa siten, että tutkittavaa kotimaisen oikeuden seikkaa tarkastellaan myös muissa oikeusjärjestyksissä.⁸

Tämän tutkielman oikeusvertailutyypissä tarkastelussa tehtyihin valintoihin kuuluu, että laajuusulottuvuudeksi on otettu mikro-, ei makrotaso. Kyseessä on siis sellaisten yksittäisten oikeussääntöjen tarkastelu, jotka sääntelevät samaa asiaa. Makrotarkastelu voisi olla sen sijaan kiinnostunut esimerkiksi tarkastelukohteiden erilaisista oikeuslähdeopeista, lainsäädäntötekniikoista tai kirjoittamistyyleistä.⁹

Oikeuden ajallisuutta ei ole huomioitu, kun on tarkasteltu vieraita oikeusjärjestyksiä. Suomalaista säännöshistoriaa on sen sijaan hieman mukana. Tilaulottuvuuteenkaan ei kiinnitetä huomiota, mikä tarkoittaa sen sivuuttamista, miten oikeusjärjestykset vaikuttavat toisiinsa. Vaikutushan voi näkyä esimerkiksi siirrännäisissä.¹⁰

Vaikka tässä tutkielmassa käsitellään kolmea oikeusjärjestystä, sen tekemää vertailua ei voi katsoa multilateraaliseksi. Syy on, että Yhdistyneen kuningaskunnan ja New Yorkin osavaltion säännöksiä ei pyritä vertailemaan keskenään, vaan ainoastaan erikseen Suomen säännöksiin. Siispä kyseessä on kaksi bilateraalista vertailua, ei yksi multilateraalinen. Syyt välttää

⁵ Husa 2013 s. 26.

⁶ Ibid. s. 60–88. Nyt tarkoitettavaa praktisuutta ei pidä yhdistää siihen, että myös Habermas alun perin tiedonintresseistä puhuessaan käytti termiä *praktinen tiedonintressi*, ”das praktische Erkenntnisinteresse” (esim. Habermas 1973 s. 400). Suurin osa oikeustieteellisestä tutkimuksesta lienee tiedonintressiltään praktista. Toisaalta myös Husan tarkoittamassa praktisessa vertailuintressissä voitaneen myös liukua pois praktisesta tiedonintressistä, sillä tarkastelulla *de lege ferenda* -näkökulmasta lienee helposti yhteys emansipatoriseen tiedonintressiin.

⁷ Husa 2013 s. 93–94.

⁸ Ibid. s. 118.

⁹ Ibid. s. 126–127.

¹⁰ Kaikki eivät tosin katso siirrännäisiä mahdollisiksi (esim. Legrand 1997).

tässä tutkielmassa varsinkin laajaa erilaisten oikeusjärjestysten multilateraalista tarkastelua liittyvät siihen, että jonkinlaisen kokonaiskuvan antaminen edes kahden ulkomaisen oikeusjärjestyksen suhtautumisesta koulun kurinpitoon vaatii sen verran syvälle menemistä, ettei mahdollisuuksia käsitellä kovin monta tarkastelukohdetta ole. Jotta vaikutteita Suomen oikeuden kehittämiseen saataisiin aivan vähäistä suurempi määrä, ulkomaisia tarkastelukohteita on haluttu olevan kuitenkin edes kaksi – siitä huolimatta, että niiden keskinäistä vertailua ei olekaan, sillä se veisi tilaa palvelematta suuresti valittua vertailuintressiä.

Tämän tutkielma vertailee horisontaalasti, ei vertikaalisti. Tarkasteltavana on siis säädöksiä, jotka laatineilla auktoriteeteilla ei ole toisiinsa hierarkkista suhdetta. Esimerkiksi Yhdysvaltain liittovaltion ja New Yorkin osavaltion sääntelyn vertailu keskenään olisi vertikaalista, samoin Euroopan unionin ja Suomen. Tämän tutkielman käsittelemä aihepiiri on sellainen, että oli verrattain selvää, minkä tason oikeusjärjestyksellä kaikissa kohteissa pääosin säänneltiin tarkasteltavista asioista.

Tehtävää vertailua on pidettävä pikemminkin kulttuurinsisäisenä kuin kulttuurienvälisenä. Vaikka kulttuurieroja tässä tutkielmassa käsiteltävien tahojen välillä toki on enemmän kuin vaikkapa Pohjoismaiden kesken, kyse on kuitenkin länsimaisesta kulttuuripiiristä. Siitä kertoo esimerkiksi se, että kaikissa tarkastelukohteissa on omaksuttu demokratia ja markkinatalous. Lisäksi jokaisen tahon oikeusjärjestyksen perusteisiin kuuluu muun muassa tasa-arvo ja uskonnonvapaus. Asioita maailmanlaajuisesti tarkasteltaessa voidaan huomata, että näitä piirteitä ei kaikkialla jaeta.

Oikeusvertailun teoreettis-metodologiksi perusvaihtoehdoiksi voidaan vielä eritellä funktionaalinen, strukturaalinen, systeeminen ja kriittinen vertailu.¹¹ Tässä tutkielmassa on pyritty funktionaaliseen vertailuun, siis etsitty vertailukohteiden tapoja ratkaista sama oikeudellinen ongelma. Tuo ongelma on, miten vaikuttaa oikeussäännöillä siihen, että kouluissa olisi sellainen järjestys kuin yhteiskunta haluaa siellä olevan.

¹¹ Husa 2013 s. 145.

1.3 Tutkimuskohde

Tutkielman pääluvun 2 kohteena on erityisesti Suomen voimassa oleva laki ja toissijaisesti maan muu oikeusjärjestys. Voimassa olevaa lakia etsitään ensinnäkin muihin kotimaisiin säädöksiin nähden *lex superior* -asemassa olevasta eli hierarkkisesti ylemmästä perustuslaista (731/1999) ja kouluhallinnon yleislakina noudatettavasta eli *lex generalis* -asemassa olevasta hallintolaista (434/2003).

Selvästi tärkeimmät valtakunnalliset säännökset ovat tutkielmassa kuitenkin erityislait (*leges speciales*) perusopetuslaki (628/1998) ja lukiolaki (629/1998). Oikeuslähdearvoa on myös lainvalmisteluaineistolla, jota tarkastellaan esimerkiksi juuri mainittuihin kahteen erityislakiin liittyviltä osin. Alkuperäisen perusopetuslain ja lukiolain lisäksi tärkeää lainvalmisteluaineistoa on tietenkin myös niiden muutoksista.

Lainvalmisteluaineiston lisäksi niin sanottuihin heikosti velvoittaviin oikeuslähteisiin¹² kuuluvat myös oikeustapaukset, joita tutkielma niin ikään käsittelee. Muita merkittäviä, tutkielman huomioimia oikeuslähteitä ovat laillisuusvalvojen päätökset, Opetushallituksen määräykset ja ohjeet sekä oikeuskirjallisuus.

Tutkielmassa ei tarkastella EU-oikeudellisia oikeussääntöjä. Se johtuu siitä, että kiinnitettävässä huomiota jaotteluun EU:n yksinomaiseen, jaettuun ja tukevaan toimivaltaan voidaan huomata, että koulutus kuuluu alimpaan eli tukevan toimivallan luokkaan. Se tarkoittaa, ettei Euroopan unionin toimilla syrjäytetä jäsenmaan toimivaltaa koulutuksen alalla.¹³

Tutkielman pääluvussa 3 tärkeä merkitys on oikeusjärjestyksen alimmille tasoille kuuluvalla koulu- ja kuntatason materiaalilla, erityisesti kurinpitosuunnitelmilla. Tarkasteltavaa ainesta ei ole valikoitu systemaattisesti, vaan on käsitelty sopivaksi katsottu määrä mielenkiintoisia kohtia eräistä suunnitelmista. Suunnitelmia on otettu tutkielmaan niin paljon kuin on ollut mahdollista se huomioon ottaen, että tutkielman prioriteeteiksi on katsottu riittävän perusteellinen valtakunnallisten oikeussääntöjen tarkastelu ja oikeusvertaileva analyysi.

¹² Esim. Tolonen 2003 s. 24–25.

¹³ Craig – de Búrca 2011 s. 78–87.

Koulu- ja kuntatason materiaalista valikoitu mielenkiintoisia kohtia pitkälti siten, että on etsitty ristiriitoja alatazon säädöksen ja ylempien säädösten välillä, joskus myös alatazon säädöksen ja joidenkin oikeusperiaatteiden välillä. Tarkastellut ylempät säädökset ovat erityisesti lakeja ja Opetushallituksen määräyksiä.

Tutkielman pääluku 4, siis oikeusvertaileva osa, keskittyy Yhdistyneen kuningaskunnan ja New Yorkin osavaltion lakeihin ja asetuksiin. Myös hieman keskushallintomateriaalia on mukana. Lisäksi vertailtaessa kyseisten tahojen määräyksiä Suomen oikeusjärjestykseen on tietenkin ollut tarpeen nostaa esiin vielä joitakin piirteitä myös suomalaisista säädöksistä.

1.4 Säädohistoria

Kuten koulutuksen lainsäädännön muissakin osissa, myös kurinpitoon liittyvissä säännöksissä on tapahtunut muutoksia jo pitkän aikaa. Huomattava merkkipaalu oli esimerkiksi, että ruumiillinen kuritus kiellettiin valtion kouluissa vuonna 1914.¹⁴ Kodeissa ruumiillinen kuritus kiellettiin vasta 70 vuotta myöhemmin, kun laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta astui voimaan vuoden 1984 alusta. Asiasta säädettiin alkuperäisessä laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) 1 §:n 3 momentissa ja 21 §:n 1 momentissa.

Merkittäviä peruskoulu-uudistuksen jälkeisiä kohtia koululakien säädohistoriassa ovat vuoden 1983 peruskoululaki ja lukiolaki. Niissä kirjoitettiin uudestaan aiempia pykäläiä. Kurinpidon kannalta huomattavaa oli, että kyseessä oleviin lakeihin kuului maininta vain määräaikaista erottamisesta. Muiden kurinpitokeinojen olemassaoloon oli kuitenkin yleisluonteiset viittaukset alkuperäisen peruskoululain (476/1983) 42 §:n 1 momentissa ja alkuperäisen lukiolain (477/1983) 25 §:n 1 momentissa. Erilaisista kurinpitokeinoista säädettiin asetuksilla alkuperäisen peruskouluasetuksen (718/1984) 58 §:ssä ja alkuperäisen lukioasetuksen (719/1984) 51 §:ssä. Säännösten siirtymiseen asetuksista lakeihin on voinut vaikuttaa sellainen sääntelykulttuurin muutos, joka tuli aikanaan perustuslainkin 80 §:n 1 momenttiin: ”Lailla on kuitenkin säädettävä yksilön oikeuksien ja velvollisuuksien perusteista.”

Vuoden 1984 peruskouluasetuksen mukaiset kurinpitokeinot säilyivät suuresti muuttumatta vuoden 1998 perusopetuslaissa, samoin vuoden 1984 lukioasetuksen kurinpitokeinot vuoden

¹⁴ Arajärvi–Aalto–Setälä 2004 s. 158.

1998 lukiolaissa. Kun kurinpidosta säätänyt peruskouluasetuksen 58 § kirjoitettiin uudestaan asetuksella peruskouluasetuksen muuttamisesta (176/1991), siitä tosin poistuivat maininnat nuhtelemisesta. Viimeinen ennen vuoden 1991 muutoksia perusopetusasetuksessa ollut sanamuoto oli: ”Opettajan on pyrittävä keskustelemalla ohjaamaan rikkomukseen syyllistynyttä oppilasta.”¹⁵ Myös lukiosta poistuivat säännökset nuhtelusta. Muutosten tarkoituksena ei varmaankaan ollut kieltää nuhtelua, vaan katsottiin, että nuhteleva on mahdollista ilman säännöstäkin. Saahan muita kansalaisiakin kuin oppilaita ja opiskelijoita nuhdella. Esimerkiksi Lahtinen otti kantaa puhuttelujen puolesta, vaikka puhutteluja ei mainittu laissa, kun hän kirjoitti niistä.¹⁶ Lisäksi lukiolaista poistui mahdollisuus erottaa opiskelija (tai, kuten 1983 lukiossakin sanottiin, *oppilas*) pysyvästi. Määräaikaisen erottamisen enimmäisaika korotettiin samalla lukiossa kolmesta kuukaudesta vuoteen.

Ennallaan vuoden 1991 asetusmuutosten yhteydessä taas olennaisen asiasisällön puolesta säilyivät perusopetuksessa seuraavat keinot: luokasta poistaminen enintään oppitunnin jäljellä olevaksi ajaksi, enintään kahden tunnin jälki-istunto, kirjallinen varoitus ja kotitehtävänsä laiminlyöneen oppilaan jättäminen enintään tunniksi suorittamaan niitä. Lisäksi pykälässä toistettiin jo laissa mainittu määräaikainen erottaminen.

Vuoden 1998 perusopetuslaissa keinot jäivät samoiksi kuin ne olivat peruskouluasetuksessa vuoden 1991 muutosten jäljiltä, mutta oppilaan poistamisen sääntelyyn tehtiin merkittävä muutos: asetuksessa peruskouluasetuksen muuttamisesta (176/1991) 58 §:n 2 momentin 1 kohdassa sanottiin, että ”opettaja voi poistaa opetusta häiritsevän oppilaan”, vuoden 1998 perusopetuslain 36 §:n 2 momentissa, että ”oppilas voidaan määrätä poistumaan”. Muutoksen vuoksi fyysisiin poistamistoimiin ei enää voitu ryhtyä, jos oppilas jätti noudattamatta määräystä. Momentti on edelleen muuttamattomana perusopetuslaissa, mutta nyttemmin muualla tuossa laissa on säädetty toimivalta fyysisten toimien käyttöön poistamistarkoituksessa. Lukiolain ja -asetuksen muutokset vastasivat muutoin muutoksia perusopetuksen sääntelyssä, mutta lukiossa ei kotitehtävien teettämistä koulussa eikä jälki-istuntoa ole koko aikana ollut.

¹⁵ Peruskouluasetus 58 § 1 mom. 2 kohta.

¹⁶ Lahtinen 2011 s. 270. Myös Arajärvi ja Aalto-Setälä (2004 s. 159) puhuvat kurinpitoa ja ojentamista käsitellessään keskusteluista, vaikka hekin kirjoittavat nuhtelun poistumisen ja kasvatuskeskustelusta säättämisen välisenä aikana. Arajärvi ja Aalto-Setälä tosin korostavat, ettei heidän tarkoittamissaan keskusteluissa saa olla rangaistuksen antamisen piirteitä.

Jos kurinpitösäännökset ennen vuotta 1998 olivat vakaita, sen jälkeen niitä on muutettu paljonkin. Perusopetuslaissa on kurinpidosta säätävässä pykälässä (§ 36) nykyään lisäpykälää i-kirjaimen saakka ja vielä 35 §:ssä ja 35 a §:ssä säännökset sotkun siivoamisesta ja kasvatuskeskustelusta. Sotkun siivoamiseen tai kasvatuskeskusteluun määrääminen katsotaan tässä tutkielmassa kurinpitoluonteisen keinon käytöksi siinä missä laissa hieman myöhemmin mainittavien keinojen käyttö. Myös nykyiseen eli vuoden 1998 lukiolakiin on tullut muutoksia, kun perinteisten kirjallisen varoituksen ja määräämisen erottamisen rinnalle ovat tulleet, samoin kuin perusopetukseen, voimakeinoin poistaminen, oikeuksia ottaa haltuun esineitä ja aineita sekä tarkastustoimivalta.

Tärkeimmät perusopetuslain ja nykyisen lukiolain kurinpitoluonteiseen toimintaan liittyvät muutokset ovat olleet voimakeinoin poistamisen mahdollistaneet laki perusopetuslain muuttamisesta (477/2003) ja laki lukiolain muuttamisesta (478/2003) sekä niin sanottu koulurauhapaketti, jonka perusopetuksessa ja lukiossa toteuttivat laki perusopetuslain muuttamisesta (1267/2013) ja laki lukiolain muuttamisesta (1286/2013). Koulurauhapaketti teki oppilaan tai opiskelijan tavaroiden tarkastamisen mahdolliseksi niin peruskoulussa kuin lukiossa, ja sekä perusopetus- että lukiolakiin kirjattiin mahdollisuus delegoida kirjallisen varoituksen antaminen rehtorille. Lukiossa tulivat tuolloin mahdollisiksi lisäksi opetuksen epääminen enintään yhden päivän asemesta enintään kolmeksi päiväksi sekä esineiden ja aineiden ottaminen haltuun. Perusopetukseenkin tuli oikeus ottaa haltuun esineitä ja aineita, tosin hieman laajemmin kuin lukiossa. Lisäksi perusopetukseen tulivat mahdollisuudet määrätä oppilas kasvatuskeskusteluun ja siivoamaan aiheuttamansa sotku.

Kurinpitoluonteisten säännösten määrän kasvu on ollut selvästi voimakkaampaa kuin yleinen säännösmäärän kasvu, eikä syy liene siinä, että olosuhteiden muutokset olisivat pakottaneet kurinpidon lisäämiseen. Koulurauhaketin taustalla olevassa hallituksen esityksessä nimitäin todetaan: ”Tilastojen mukaan koulurauhatilanne ei ole oleellisesti muuttunut viimeisten kymmenen vuoden aikana.”¹⁷

Usean vuosikymmenen kehityksestä voidaan huomata, että muutos ei ole ollut yhdensuuntainen, vaan jopa syklinen. Kuten on tullut ilmi, sekä perusopetus- että lukiolain kurinpitösäännösten mukaan nykyään – toisin kuin vuoden 1998 lakien mukaan – poistumaan määrätyn

¹⁷ HE 66/2013 vp s. 27, ks. myös s. 7.

oppilaan tai opiskelijan saa poistaa.¹⁸ Siltä osin on siis palattu lähelle vuoden 1984 peruskouluasetusta ja lukioasetusta. Lisäksi kasvatustieteiden tutkimus voidaan ehkä nähdä moderniksi versioiksi nuhtelusta: tarkoitus on saada käytös muuttumaan puheihin.

Näin pikaisestikin säädöshistoriaa tarkastelemalla voitaneen huomata, että koulutusta koskevia lainmuutoksia tulee verrattain tiheään. Se johtunee siitä, että koulutus liittyy niin läheisesti yhteiskuntaan, että yhteiskunnan jatkuvan muutoksen tulee heijastua myös koulutusta säänteleviin määräyksiin. Esimerkiksi sopimusoikeudessa tilanne on toinen, kun osapuolten on pitkäjänteisesti katsottu olleen laajalti oikeutettuja tekemään sellaisia sopimuksia kuin he haluavat, *pacta sunt servanda* -periaatteen tukemana, vaikka yhteiskunta on muuttunut. Laaja vapaus johtuu niin sanotusta tahdonvaltaisuuksien periaatteesta, joka on tärkeä tuolla oikeustieteen alueella.¹⁹ Oikeuden muutostendensseihin palataan vielä aivan tutkielman lopussa.

1.5 Koulutusinstituutio

Suomen koulutuksen historia alkaa ajalta, jolloin kansansivistystä johti kirkko.²⁰ Vähitellen kansanopetus jouduttiin kuitenkin luovuttamaan maallisille elimille: vuoden 1866 säännösten mukaan kansakoulu ei ollut enää kirkollinen instituutio.²¹ Noihin aikoihin alkoi kehittyä myös oppikoulu, jonka synnyn kannalta tärkeitä hetkiä olivat vuoden 1862 keisarillinen julistus ja vuoden 1872 koulujärjestys.²² Opettajankoulutus alkoi suunnilleen samoihin aikoihin, sillä ennen 1860-lukua sen järjestämiseksi oli ollut vain tilapäisiä yrityksiä.²³

Kunnille tuli piirijakoasetuksessa 1898 käytännössä velvollisuus perustaa kouluja, mutta kouluikäisillä lapsilla ei ollut tuolloinkaan koulunkäyntivelvollisuutta.²⁴ Tullessa 1890-luvulle vain noin viidennes kouluikäisistä kävi kansakoulua.²⁵ Oppivelvollisuus tuli vasta vuonna 1921, Euroopan viimeisten joukossa, kun oppivelvollisuuslaki hyväksyttiin.²⁶

¹⁸ Perusopetuslaki 36 b § 1 mom. ja lukiolaki 26 b § 1 mom.

¹⁹ Velvoiteoikeuden oikeuslähteistä ks. esim. Norros 2012 s. 23–48.

²⁰ Isosaari 1973 s. 9.

²¹ Ibid. s. 12.

²² Ibid. s. 23–24.

²³ Ibid. s. 26–27.

²⁴ Ibid. s. 41.

²⁵ Ibid. s. 43.

²⁶ Ibid. s. 66.

Peruskoulun puitelaki vahvistettiin vuonna 1968, ja kansakouluasetus korvattiin peruskouluasetuksella vuonna 1970. Kansakoulusta peruskouluun siirtyminen tarkoitti muun muassa yhdeksänvuotista opintietä aiemman 4–8-vuotisen asemesta. Peruskoulun opetussuunnitelma, joka valmistui 1970, ei kuitenkaan mitenkään radikaalisti poikennut varhemmista opetussuunnitelmista.²⁷ Nykyinen perusopetus on pitkälti kuntien järjestämää. Samoin on lukiokoulutus. Molempien hallinnointiin sovelletaan yleisiä hallintoa koskevia säännöksiä.²⁸

Huomattava hallinnointiin liittyvä määräys erityislaeissa on esimerkiksi, että koululla tulee olla vastaava rehtori.²⁹ Sivistysvaliokunnan mietinnössä todetaan: ”Valiokunta pitää tavoitteena sitä, että kullakin kouluyksiköllä olisi oma rehtorinsa.”³⁰ Pelkkää valiokunnan tavoitteenilmaisua ei kuitenkaan voida pitää opetuksen järjestäjien toimintaa käytännössä juuri rajoittavana kannanottona. Siispä koululla voi olla sellainenkin vastaava rehtori, joka on myös jonkin muun koulun tai jopa useiden muiden koulujen vastaava rehtori.³¹

Opettajien pedagoginen liikkumavara on Suomen kouluissa suuri. Opetushallituksen mukaan opettajat perusopetuksessa voivat valita ja lukiossa valitsevat itse opetusmenetelmät, joita he käyttävät opetussuunnitelmassa ilmaistuihin tavoitteisiin pääsemiseksi.³²

1.6 Perustuslaki ja ihmisoikeudet

Valtiosääntöoikeus on erityisesti perustuslakia tarkasteleva oikeudenala. Tarkoittaahan *valtiosääntö* suppeassa mielessä – jossa Suomenkin perustuslaki tuota sanaa käyttää – nimenomaan perustuslakia.³³ Vaikka perustuslaki on oikeustieteelle riittävän tärkeä ansaitakseen melkein oman oikeudenalansa, ei silti ole kovin selvää käsitystä siitä, mikä tekee jostakin perustuslain. Kelsenille perimmäinen auktoriteetti oli ajallisesti ensimmäisen perustuslain takana oleva *Grundnorm*, jonka mukaan perustuslakia vain piti totella.³⁴ Schmittille perustuslain takana ja

²⁷ Ibid. s. 94–97.

²⁸ Suomen koulutusjärjestelmä 1999 s. 25.

²⁹ Perusopetuslaki 37 § 1 mom. ja lukiolaki 30 § 1 mom.

³⁰ SiVM 3/1998 vp s. 33.

³¹ On kuitenkin mahdollista, että on olemassa jonkinlainen raja sille, miten paljon tehtäviä vastaavalle rehtorille voidaan määrätä. Ainakin yksi aluehallintovirastoista on epävirallisesti ottanut kriittisen kannan järjestelyyn, jossa rehtori-sivistystoimenjohtaja oli kuuden koulun vastaava rehtori (<http://yle.fi/uutiset/3-8425617>. Viitattu 7.4.2017).

³² Suomen koulutusjärjestelmä 1999 s. 60 ja 69.

³³ Jyränki–Husa 2012 s. 68–69.

³⁴ ”[M]an soll sich so verhalten, wie die Verfassung vorschreibt” (Kelsen 1960 s. 205).

siten myös sen yläpuolella oli kansa.³⁵ Joskus kaiken yläpuolelle on taas hahmotettu hallitsija: esimerkiksi mainittakoon Englannissa, erityisesti, aikanaan tunnettu *the king can do no wrong* -periaate.³⁶

Ainakin ensimmäisen perustuslain pätevyys on siis vaikea kysymys. Jos siihen liittyvät ongelmat sivuutetaan, päästään jonkin verran selvemmillä vesillä: voidaan nähdäkseni ajatella, että esimerkiksi Suomessa perustuslaki ja muutkin lait ovat sitä, mitä eduskunta perustuslain mukaisessa järjestyksessä perustuslaiksi ja muuksi laiksi säätää. Ajatus yhdistää perustuslain ja hartilaisen tunnistamissäännön.³⁷ Perustuslaki ja muut lait auttavat taas tunnistamaan edelleen muita oikeussääntöjä.

Tämä tutkielma käsittelee tarkoituksellisen niukasti perustuslakia ja siihen sisältyviä perusoikeuksia. Merkittävä syy siihen on se, että tutkielmassa käsiteltäviin kysymyksiin on nähdäkseni usein saavutettavissa adekvaatisti perusteltu ratkaisu myös ottamatta huomioon niitä vivahteita, joita laaja perustuslain läpikäynti toisi asioihin. Ei perustuslain vastainen laki tietenkään *contradictio in adiecto* ole, joten toki esimerkiksi perustuslakivaliokunnan toiminnan arviointi yksi mahdollinen tutkimuskohde olisi. Käytännön kannalta olennaista on kuitenkin, ettei perustuslain itsensä mukaan vaikuta olevan tarkoitus, että hallintoviranomaiset soveltaisivat perustuslakia lain asemesta ristiriitatilanteissa, ja tuomioistuimienkin tulee menettellä niin vain sillä edellytyksellä, että ristiriita on ilmeinen.³⁸

Perusoikeuksilla voi tosin olla merkitystä myös perustuslakivaliokunnan kehittämisen tai ainakin Suomeen tuoman perustuslainsäätötoimen lainsäätötoimen kautta.³⁹ Valiokunnan mu-

³⁵ Schmitt 1993 s. 238.

³⁶ ”Rex non potest peccare.” (Esim. Broom 1900 s. 23–26.) *Corpus iuris civilis* -kodifikaatiossa Itä-Roomasta taas sanotaan: ”Quod principi placuit, legis habet vigorem.” (Krueger–Mommsen 1889 s. 7.) Jotakin roomalaisten ajattelutavasta näissä asioissa kertonee se detalji, että Konstantinus Suuren balsamoitu ruumis hallitsi aikanaan lähemmäs vuoden. ”Rex” *numquam moritur*, sangen kirjaimellisesti.

³⁷ ”In England they recognize as law — whatever the Queen in Parliament enacts.” (Hart 1961 s. 99).

³⁸ Perustuslaki 106 § ja 107 §. Tuomioistuimet ovat todella joskus käyttäneet mahdollisuutta todeta lain olevan ilmeisessä ristiriidassa perustuslain kanssa. Ojasen (2008 s. 138) mukaan 1.6.2008 mennessä etusijasäännöstä oli sovellettu neljä kertaa.

Eräässä melko uudessa korkeimman oikeuden tuomioissa *ratio decidendi* vaikuttaa olevan, että sovellettava säännös oli saanut sisältönsä eduskuntakäsittelyn aikana, jolloin perustuslakivaliokunta ei ollut kontrolloinut sitä. Sen vuoksi perustuslakivaliokunta ei ollut voinut lausua arviota säännöksen suhteesta perustuslakiin, mikä on tuomioistuimen mielestä vähintään vaikuttanut merkittävästi siihen, että laki ja perustuslaki saattoivat olla ilmeisessä ristiriidassa. (KKO 2015:14.) Lainsäätäjällä lienee ajateltu juuri tähän tapaan (HE 1/1998 vp s. 164, ks. myös KM 1997:13 s. 293). Teoriassa on kuitenkin myös mahdollista, että perustuslakivaliokunnan *in abstracto* käsittelemästä laista paljastuu tuomioistuimen soveltamistilanteessa asetelma, jota valiokunta ei ole lainkaan arvioinut ja joka saattaa siten olla ilmeisessä ristiriidassa perustuslain kanssa (PeVM 10/1998 vp s. 31).

³⁹ PeVM 25/1994 vp s. 4.

kaan tuomioistuimessa näennäinen ristiriita voitaisiin usein ratkaista tuollaisella tulkinnalla. Valiokunnan ajama perusoikeusmyönteisyys voisi saada lainsäädännöstä tukea lähinnä nykyisen perustuslain 22 §:n julkiselle vallalle hyvin yleisluonteisesti⁴⁰ asettamasta veloitteesta turvata perusoikeuksien toteutumista.⁴¹ Tuon säännöksen sanatarkan edeltäjän eli Suomen Hallitusmuodon (94/1919) 16 a §:n 1 momentin tuomista lakiin pohjusti kuitenkin hallituksen esitys, joka nosti keskeisiksi keinoiksi turvaamiskeinoiksi laintulkinnan sijaan perusoikeuden käyttöä turvaavan ja täsmentävän lainsäädännön säätämisen sekä taloudellisten voimavarojen kohdentamisen.⁴²

Muihin merkittäviin syihin välttää tässä tutkielmassa perusoikeuslähtöistä tarkastelua kuuluu ensinnäkin se, että perusoikeuksien näkökulmasta voidaan tarkastella niin monia aihepiiriin kuuluvia asioita, että kaikkien niiden systemaattinen perusoikeusanalyysi veisi kovin paljon tilaa. Toiseksi perustuslain mahdollisen etusijan hahmottamista vaikeuttaa poikkeuslakijärjestelmä. Viime vuosisadan peruna Suomen oikeusjärjestykseen kuuluu nimittäin suuri määrä lakeja, jotka poikkeavat perustuslaista täysin sallitusti siksi, että ne on säädetty perustuslain säätämisyjärjestyksessä.⁴³ Poikkeuslakien perustuslakiin tekemät poikkeukset eivät välttämättä myöskään katoa lakeja muutettaessa, vaan uudet lait voivat itse asiassa jopa vähäisessä määrin laajentaa perustuslakiin tehtyjä niin sanottuja aukkoja, vaikka näitä uusia lakeja ei edes säädettäisi perustuslain säätämisyjärjestyksessä.⁴⁴ Kolmanneksi perusoikeuksia katsotaan voitavan, jokusta momenttia lukuun ottamatta, rajoittaa tietyin edellytyksin myös tavallisilla laeilla, vaikka perusoikeuksien sanamuoto on usein ehdoton.⁴⁵ Neljänneksi perusoikeusnäkökulmat tulevat helposti lähelle poliittisia näkökulmia, jos jo keskenäänkin joskus eri suuntiin vaikuttaville ja ilmaisutavaltaan jossakin määrin julistuksenomaisille perusoikeuksille annetaan suuri valta määrätä kaikkien lakien oikeista tulkinnoista. Viimeiseksi mainittakoon vielä, että

⁴⁰ Esimerkiksi Saraviita (2011 s. 294) käyttää termiä *yleisluonteinen* säännöksen kuvailuun.

⁴¹ Yksilön vapauden ja oikeudet turvaa tosin jo perustuslain 1 §:n 2 momentti, ja nähtävästi tuo turvaamisvelvollisuus voi tulla sovellettavaksi vain nimenomaisen perusoikeussäännöksen kanssa (Tuori 1999 s. 667).

⁴² HE 309/1993 vp s. 75. Myös Jyränki ja Husa (2012 s. 395) sanovat päävastuun perusoikeuksien toteutumisesta olevan lainsäätäjällä. Saraviita (2011 s. 294) puhuu lisäksi ”kitkatekijöistä”, jos perusoikeuksia turvataan hallinnon tasolla.

⁴³ Nytemmin poikkeuslakeja on selvästi kehoitettu välttämään (PeVM 10/1998 vp s. 22–23, ks. myös Saraviita 2011 s. 122–123). Poikkeuslakimahdollisuuden säilyttämistä on kuitenkin perusteltu painokkaasti (HE 1/1998 vp s. 39).

⁴⁴ Esim. PeVL 37/1992 vp s. 2. Kauan sitten säädetty poikkeuslaki ei kuitenkaan välttämättä johda siihen, ettei perustuslain 106 §:n mukaista etusijasääntöä sovellettaisi: perustuslaissa sittemmin tapahtuneet relevantit muutokset voivat vaikuttaa asiaan (PeVM 10/1998 vp s. 31).

⁴⁵ PeVM 25/1994 vp s. 4–5. Joidenkuiden mukaan myös jotkin perusoikeusluvun ulkopuoliset perustuslain säännökset saattaisivat vaikuttaa rajoitusmahdollisuuksiin: esimerkiksi ihmisarvoa rajoittava sääntely voisi vaatia nimenomaan perustuslailla säätämistä (Lavapuro 2010 s. 19).

tämä tutkielma ei pyri olemaan valtiosääntöoikeudellinen, joten on luontevaa nostaa muut lait kuin perustuslaki selvästi etualalle.

Edellisessä kappaleessa esiin nostettujen seikkojen perusteella tässä tutkielmassa on siis päädytty siihen ratkaisuun, että perustuslakia ja perusoikeuksia ei pyritä käsittelemään aina, kun se olisi mahdollista. Silloin ne toki huomioidaan, useiden muiden lakien tapaan, jos niillä on olennainen merkitys jonkin käsiteltävän seikan kannalta. Lisäksi ne huomioidaan nyt johdannon lopuksi tehtävällä lyhyellä katsauksella kurinpitoluonteisiin säännöksiin lähimmin liittyviin perustuslain kohtiin, erityisesti relevanteimpiin perusoikeuksiin.

Ensimmäisiin Suomen perustuslaissa mainittaviin asioihin kuuluu, että ”[j]ulkisen vallan käytön tulee perustua lakiin” ja ”[k]aikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia”.⁴⁶ Perustuslain julistukset ovat koulun kannalta merkittäviä siksi, että ne rajaavat kurinpitoluonteistenkin keinojen käytön siihen, mihin laissa annetaan toimivalta. Käytännössä kanta itse keksittyihin keinoihin onkin ollut selvä, kuten ilmenee seuraavasta apulaisoikeusasiamiehen kannanosta ajalta, jolloin kurinpitoluonteiset säännökset olivat vielä yhdessä pykälässä: ”Perusopetuksen oppilaalle voidaan määrätä vain laissa säädetty kurinpitorangaistus tai ojentaa häntä perusopetuslain 36 §:ssä tarkoitetulla tavalla.”⁴⁷ Myös toisessa ratkaisussa sanotaan: ”Muita kuin mainittuihin lainsäädännöksiin perustuvia rangaistus- ja ojentamiskeinoja ei saa käyttää.”⁴⁸ Kantaa on toistettu myöhemminkin ainakin parissa ratkaisussa.⁴⁹ Oikeuskirjallisuudessa on oltu tällä kannalla ainakin hieman pitempään kuin edellä mainituista laillisuusvalvonnan kannanotoista ilmenee, sillä teoksen ”Koulutuksen lainsäädäntö käytännössä” kannanotto vuodelta 1999 sanoo sekin: ”Muita kuin edellä mainittuja lakiin perustuvia rangaistus- ja ojentamiskeinoja ei saa käyttää.”⁵⁰ Ajattelutavalla voi olla yhteys mainittujen perustuslain kohtien lisäksi vanhaan, tosin pitkälti rikosoikeuteen liitettävään *nulla poena sine lege*-periaatteeseen.

Perustuslaissa ensimmäiseksi mainittu perusoikeus on yhdenvertaisuus, josta säädetään 6 §:ssä. Aikanaan merkittävä rajoitus eräiden ihmisryhmien yhdenvertaisille oikeuksille oli niin

⁴⁶ Perustuslaki 2 § 3 mom. Säännös velvoittanee julkisen päätöksenteon noudattamaan koko oikeusjärjestystä, vaikka perustuslain säätjä käyttää toisaalla termiä *laki* viittaamaan nimenomaan laintasoiseen sääntelyyn (Saraviita 2011 s. 68).

⁴⁷ AOA 31.12.2003, dnro 2479/4/02.

⁴⁸ AOA 19.3.2007, dnro 3826/4/05.

⁴⁹ AOA 27.4.2009, dnro 1788/4/07 ja AOA 7.11.2011, dnro 3263/4/10.

⁵⁰ Lahtinen ym. 1999 s. 223.

sanottu laitosvalta. Esimerkiksi vankien perusoikeuksia rajoitettiin sen nojalla. Perusoikeusuudistuksen tavoite oli kaikkien saattaminen periaatteessa yhdenvertaiseen asemaan perusoikeuksien kannalta, joten laitosvalta ei siihen sopinut.⁵¹ Laitosvallasta oli tosin luovuttu oikeastaan jo selvästi ennen perusoikeusuudistusta.⁵² Laitosvallan ei siis pitäisi enää rajoittaa oppilaita tai opiskelijoita. Erilaisissa laitoksissa sanotaan kuitenkin jouduttavan toteuttamaan moninaisia vapausrajoituksia jopa yksittäisen laitoksen johtosäännöllä.⁵³ Menettely tarkoittaa paitsi poikkeusta yhdenvertaisuuteen, myös poikkeusta siihen, että perusoikeuksia pitäisi rajoittaa vain laintasoisin säädöksin.⁵⁴

Kaikkien periaatteessa yhdenvertaisen aseman voidaan ajatella tarkoittavan, että laitoksessa olon lisäksi alaikäisyyskään ei lähtökohtaisesti vähentäisi perusoikeuksia, vaan ne kuuluisivat jokaiselle luonnolliselle henkilölle, joka on ylipäänsä oikeuskelpoinen.⁵⁵ Oikeuskirjallisuudessa ajatusta ei kuitenkaan ole välttämättä ainakaan täysin hyväksytty: ”Käytännössä alaikäisten sekä sairaiden vanhusten perusoikeuksia joudutaan rajoittamaan monin tavoin, joskus kokonaan ilman lainsäädännöllistä valtuutusta.”⁵⁶ Toisaalta lainsäätäjät puhuu siitäkin, että ainakin pintatasolla yhdenvertaisuutta vastaan rikkovaa menettelyä, niin sanottua *positiivista erityiskohtelua*, voitaisiin käyttää esimerkiksi lasten hyväksi.⁵⁷

Perustuslain yhdenvertaisuuspykälä nostaa 3 momentissa esiin juuri lapset. Säännöksen mukaan heitä tulee kohdella tasa-arvoisesti ja yksilöllisesti sekä heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Kurinpitoluonteisessa toiminnassa tasa-arvo ja yksilöllisyys voivat kyllä olla vaikeita tasapainottaa. Mitä enemmän kurinpitoluonteista

⁵¹ HE 309/1993 vp s. 25.

⁵² Ojanen 2009 s. 28.

⁵³ Saraviita 2011 s. 127.

⁵⁴ PeVM 25/1994 vp s. 5.

⁵⁵ Nimenomaan luonnollisista henkilöistä puhumalla viitataan nyt siihen, että oikeushenkilöt voivat olla eri asemassa (HE 309/1993 vp s. 23). Oikeushenkilöiden perusoikeussuojaa voitaisiin pohtia laajastikin (esim. Saraviita 2011 s. 129–134). Puhumalla oikeuskelpoisista henkilöistä viitataan taas siihen, että ennen syntymää tai kuoleman jälkeen ei perusoikeuksia ainakaan pääsääntöisesti olisi (HE 309/1993 vp s. 23. Ks. myös Ojanen 2009 s. 30–31).

⁵⁶ Saraviita 2011 s. 126. Ojanen (2009 s. 26) tosin esittää hyvin vähän rajauksia pääperiaatteeseen, etteivät perusoikeudet riippuisi iästä.

Lainsäätäjät on korostanut, että vaikka perusoikeussuoja ei lähtökohtaisesti iästä riipukaan, ennen perusoikeusuudistusta oikeusjärjestykseen kuuluneita oikeustoimikelpoisuuden rajoituksia ei ole ollut tarkoitus muuttaa (HE 309/1993 vp s. 24). Perustuslaki itse ei tosin esimerkiksi nimenomaan lapsia käsittelevässä 6 §:n 3 momentissa puhu mahdollisuudesta rajoittaa oikeustoimikelpoisuutta iän perusteella.

⁵⁷ HE 309/1993 vp s. 44. Perustuslakivaliokunta on ottanut kantaa positiiviseen erityiskohteluun (PeVL 10/2003 vp s. 3, PeVL 41/2010 vp s. 4, PeVL 34/2005 vp s. 23 ja PeVL 40/2004 vp s. 2). Ks. myös Ojanen 2009 s. 13–14.

keinoa käytettäessä otetaan yksilöllisesti huomioon, mikä vaikutus toimella juuri johonkuhun on, sitä enemmän tingitään siitä, että kaikkiin kohdistettaisiin toimia tasa-arvoisesti heidän tekojensa mukaan. Ääritapauksissa kohteena olevaan oppilaaseen tai opiskelijaan liittyvät seikat voivat vaikuttaa paljonkin, kuten jos harkitaan kirjallisen varoituksen antamista pienelle, mahdollisesti hädin tuskin lukutaitoiselle lapselle.⁵⁸

Mainittu lapsen perustuslaillinen oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihin ei taas ehkä ole kurinpitoluonteisen toiminnan kannalta kovin merkittävä. Vaikka yleinen yksilöllisyyden huomioiminen voi tosiaan joskus vaatia tasa-arvosta poikkeamista, yhtä painavia perusteita tasa-arvosta tinkimiseen ei ole esimerkiksi sen mahdollistamiseksi, että itseensä kohdistuvasta kurinpitoluonteisesta toiminnasta pitäisi saada neuvotella itseään koskeviin asioihin vaikuttamisen nimessä. Perusopetuslaissakin toistuu kurinpitoluonteisten keinojen yhteydessä usein sana *määräys*, ja määräyksen luonteeseen kuuluu yksipuolisuus. Se erottaa pitkälti määräyksen sopimuksesta.

Jonkinlainen yhteys perustuslain 6 §:n mainitsemilla vaikutusmahdollisuuksilla tosin lienee siihen, että joskus oppilasta tai opiskelijaa ja mahdollisesti myös hänen huoltajaansa tulee kuulla, mikä on moninkin tavoin perusteltua. Perusopetuslain kurinpitosäännöksissä asetetaan nimenomaisesti velvollisuus kuulemiseen ennen jälki-istunnon määräämistä, kirjallisen varoituksen antamista ja määrääjäksi erottamista sekä lukiolain kuripitosäännösten mukaan ennen kirjallisen varoituksen antamista, määräaikaaisesti erottamista, asuntolasta erottamista ja opiskeluoikeuden pidättämistä.⁵⁹

Perustuslain 7 §:ssä säädettyyn henkilökohtaisen vapauden perusoikeuteen näyttäisivät puuttuvan useat kurinpitoluonteiset keinot. Perusopetuksessa määräykset jälkiensä siivoamiseen⁶⁰, kasvatuskeskusteluun⁶¹, jälki-istuntoon⁶² ja kotitehtävien tekemiseen työpäivän jälkeen⁶³ vaikuttaisivat olevan henkilökohtaisen vapauden rajoituksia. Kolme ensiksi mainittua voivat kes-

⁵⁸ Ks. alaluku 2.4.

⁵⁹ Perusopetuslaki 36 a § 1 mom. ja lukiolaki 26 a § 1 mom.

⁶⁰ Perusopetuslaki 35 § 4 mom.

⁶¹ Perusopetuslaki 35 a §.

⁶² Perusopetuslaki 36 § 1 mom.

⁶³ Perusopetuslaki 36 § 4 mom.

tää enintään kaksi tuntia ja viimeiseksi mainittu enintään yhden tunnin. Kaikki voivat ja osan käytännössä pitää sijoittua koulupäivän ulkopuolelle.

Perustuslain 7 §:n mukaan vapaudenmenetyksen sisältävän rangaistuksen pitäisi olla tuomioistuimen määräämä ja muun vapaudenmenetyksen olla saatettavissa tuomioistuimen tutkittavaksi. Kumpikaan näistä edellytyksistä ei päde mainittuihin neljään kurinpitoluonteiseen keinoon: nämä määrätään hallinnollisesti eikä niistä voi valittaa tuomioistuimeen.⁶⁴ Olennaiseksi kysymykseksi nousee, tuleeko keinojen kohteeksi joutuminen määritellä vapauden menettämiseksi. Kysymys ei ole aivan yksinkertainen, sillä esimerkiksi vankilantapaiseen tilaan sijoittaminen ei ole ehdoton edellytys sille, että kyse voisi olla vapaudenriistosta.⁶⁵ Perusoikeusuudistuksen pohjana olleen hallituksen esityksen mukaan koulun jälki-istunto ei kuitenkaan olisi vapauden riistämistä.⁶⁶ Ergo kaikki laissa säädetyt kurinpitoluonteiset keinot lienevät lainsäätäjän mielestä vapauden puolesta hyväksyttäviä perustuslain 7 §:stä huolimatta.

Toinen kurinpitoluonteiseen toimintaan liittyvä asia perustuslain 7 §:ssä on vielä oikeus koskemattomuuteen. Siihen vaikuttaisi puuttuvan ainakin oikeus oppilaan tai opiskelijan poistamiseen voimakeinoin⁶⁷, ja luultavasti siihen puuttuu myös oppilaan tai opiskelijan tavaroiden tarkastaminen⁶⁸, sillä vaatteiden tarkastaminen päällisin puolin kuuluu tavaroiden tarkastamisen piiriin. Perustuslakivaliokunta on arvioinut oppilaan ja opiskelijan poistamista juuri perustuslain 7 §:n näkökulmasta ja hyväksynyt sen selvästi siltä osin, että siitä on säädetty riittävän täsmällisesti ja sääntely täyttää perustuslain 7 §:n 3 momentin vaatimukset lailla säätämisestä ja mielivallan kiellosta.⁶⁹ Samanlaisia perustuslaillisia tuomioistuinvaatimuksia kuin vapaudenmenetykseen ei henkilökohtaiseen koskemattomuuteen puuttumiseen liitykään, joten asia on sikäli juridisesti yksinkertaisempi.

Perustuslain 8 §:n rikosoikeudellinen laillisuusperiaate ei sen puolesta vaikuta merkittävästi kurinpitoluonteiseen toimintaan, että kurinpito ei ole rikosoikeudellista. Sitä paitsi kurinpitoluonteisesta toiminnasta nimenomaan säädetään lailla, niin kuin pykälän mukaan tulee tehdä,

⁶⁴ Hallinnon toiminnan erottaa tuomioistuintoiminnasta varsinkin se, että hallintoa ei katsota vallanjaollisesti samaan tapaan riippumattomaksi kuin tuomioistuinten on Suomen perustuslain 3 §:n 3 momentin ja vallitsevan länsimaisen oikeusajattelun mukaan oltava. (Ks. Saraviita 2011 s. 160.) Kyseessä lienee yhden juonteen noudattelu *trias politica* -ajatuksista (erit. Montesquieu 1869 s. 143).

⁶⁵ Pellonpää 1999 s. 277.

⁶⁶ HE 309/1993 vp s. 48.

⁶⁷ Perusopetuslaki 36 b § ja lukiolaki 26 b §.

⁶⁸ Perusopetuslaki 36 e § ja lukiolaki 26 e §.

⁶⁹ PeVL 70/2002 vp s. 4.

jotta tuomitseminen ja syylliseksi katsominen olisivat mahdollisia. Tosin kurinpitoluonteisiin toimiin johtavien tekojen määrittelytarkkuus ei ole laeissa rikosoikeudellisten tunnusmerkistöjen tasolla: esimerkiksi ylipäätään vilpillisen menettelyn säätäminen rikosoikeudellisesti rangaistavaksi olisi todennäköisesti rikosoikeudellisen täsmällisyysvaatimuksen vastaista, vaikka lakien mukaan kurinpitoon pelkästään termillä *vilpillinen menettely* kuvailtu toiminta voi johdattaa.⁷⁰

Perustuslain 9 §:n eli liikkumisvapauden ydinalueeksi⁷¹ on perusteltua katsoa esimerkiksi oikeus valita asuinpaikkansa, oikeus poistua maasta ja Suomen kansalaisen oikeus saapua maahan.⁷² Kurinpitoluonteiset keinot eivät liikkumisvapautta juuri rajoita muutoin kuin rajoittaessaan ylipäätään perustuslain 7 §:n mukaista vapautta. Luokasta ja koulun alueelta poistaminen rajaavat tosin erittäin väliaikaisesti oppilaan tai opiskelijan liikkumisvapauden ulkopuolelle hyvin pienen alueen – sen luokan tai koulun, josta hänet on poistettu.

Perustuslain 15 § eli omaisuuden suoja liittyy vielä oikeuteen ottaa haltuun esineitä ja aineita. Koska lailliset esineet ja aineet luovutetaan oppilaalle tai opiskelijalle pääsääntöisesti viimeistään työpäivän päättyessä sekä koska vaatimukset rajoitustoimenpiteen välttämättömyydestä ja oikeasuhtaisuudesta toteutuvat, perustuslakivaliokunta on todennut, ettei säännös ole omaisuuden suojan kannalta ongelmallinen.⁷³

Voidaan myös pohtia, miten perusoikeudet vaikuttavat siihen, millaisten tekojen vuoksi kurinpitoluonteisiin keinoihin saa turvautua. Pitäisikö velvoittaminen koulun alueella pysymiseen tulkita ilmiöksi, jolla on yhteys perustuslain 9 §:n mukaisen liikkumisvapauden rajoitta-

⁷⁰ Perusopetuslaki 36 § ja lukiolaki 26 §.

⁷¹ *Ydinalue* on olennainen käsite siksi, että perusoikeuksien rajoitusedellytysten mukaan tavallisella lailla ei saisi puuttua perusoikeuden ytimeen (PeVM 25/1994 vp s. 5).

⁷² Saraviidan (2011 s. 140) mukaan perustuslakitekstistä ei voisi lukea ydinsisältöä, vaan se olisi osin arvosidonomainen seikka, josta perustuslakivaliokunta päättää. Mielestäni on kuitenkin syytä katsoa, että ainakin liikkumisvapautta käsiteltäessä lakiteksti antaa apua tulkintaan: puhe on ennen kaikkea paikkakuntien ja valtioiden välillä liikkumisesta. Lakitekstin sivuun jättämät, mutta semantiikan vuoksi liikkumisvapautteen liittyvät seikat olisivat täten kauempana oikeuden ytimeestä. Jossakin määrin niitäkin tämän perusoikeuden alaan kyllä kuulunee (ks. HE 309/1993 vp s. 48).

Pelkästään se, että *tertium comparationis* on jonkinlainen perusoikeuden ydinalueisuus, ei tosin liene kovin täsmällinen peruste kahden asian vertaamiseen – varsinkaan, jos käsite *ydinalue* pitäisi määritellä pelkän yleiskielen pohjalta sen lisäksi, että pohditaan perusoikeuskohtaista ydinaluetta. Protagoras toki tietenkin huomauttaisi, että mittapuu on aina pohjimmiltaan selvä, eli kuten Platon (1883 s. 37) hänen ajatuksensa ilmaisee: ”πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος.” (Lat: ”Omnium rerum mensura (est) homo.”) Juridisesti vaatimuksen ydinalueen koskemattomuudesta katsotaan silti joskus jopa ylipäätään normaaleissa tilanteissa olevan oikeastaan vailla itsenäistä merkitystä (Viljanen 2001 s. 248–249).

⁷³ PeVL 35/2013 vp s. 2.

miseen?⁷⁴ Entä rajoittaako kiello kuvata kouluaihana liikaa sananvapautta?⁷⁵ Entäpä kiello käyttää vaatteita, joissa lukee toisia loukkaavia viestejä?⁷⁶ Koulujen kurinpitoluonteinen toiminta mahdollistaisi varmasti hyvin perusoikeuslähtöisenkin tarkastelun.

Ihmisoikeussopimuksista suurinta potentiaalia olla relevanttia koulun toiminnan kannalta lie-
nee yleissopimuksella lapsen oikeuksista (SopS 59–60/1991). Ehkä merkittävin muutoin
Suomen koululainsäädäntöön suoranaisesti kuulumaton määräys sopimuksessa on, että lapsen
edun pitäisi olla ensisijaisesti huomioon otettava seikka kaikissa lapsia koskevissa toimissa
myös, mitä hallintoviranomaisiin tulee.⁷⁷ Sopimuksen todistusvoimaisiin kieliin kuuluvan
englannin kielen mukaisesti tuossa yhteydessä puheena oleva ensisijaisuus, ”a primary consi-
deration”, vaikuttaa kuitenkin olevan lievempää kuin lapsen edun ensisijaisuus eräissä toisissa
sopimuksen käsittelemissä asioissa, joissa se on ”the paramount consideration”.⁷⁸ Lapsen edun
ensisijaisuus ei myöskään tarkoita sitä, että se ohittaisi ristiriitatilanteissa itsestään selvästi
muut näkökohdat. Sopimusta valvova YK:n lapsen oikeuksien komitea kirjoittaa itsekin siitä

⁷⁴ Perustuslain sanamuodon perusteella liikkumisvapauden ydinaluetta on esimerkiksi oikeus poistua maasta. Lainsäätäjät on kuitenkin viitannut liikkumisvapauden olevan mahdollisesti huomionarvoinen näkökulma kasarmialueiden poistumiskieltoihin (HE 309/1993 vp s. 48). Siten myös kouluissa tarvittaneen poistumiskiellon asettamiseksi yleiset perusoikeusrajoitusten edellytykset täyttävä oikeussääntö. Opetushallitus on nähtävästi tulkin-
nut sellaisen jossakin olevan, sillä sen antaman ohjeen mukaan järjestyssäännöillä voidaan kieltää tietyin edelly-
tyksin poistuminen koulun alueelta koulupäivän aikana (Järjestyssääntöjen laatiminen s. 10). Perusoikeuksien
rajoittamisen edellytyksistä (PeVM 25/1994 vp s. 5) perusopetuslain 29 §:n 5 momentti täyttää ainakin sen, että
säännöstä ei ole annettu lakia alemmassa säädöksessä. Kyseisen momentin mukaan järjestyssääntömääräykset
oleskelusta ja liikkumisesta koulun alueella ovat sallittuja.

⁷⁵ Apulaisoikeuskansleri on käsitellyt asiaa (AOK 30.7.2010, dnro OKV/166/1/2008).

⁷⁶ Apulaisoikeuskansleri on käsitellyt asiaa (AOK 16.8.2012, dnro OKV/427/1/2011). Opetushallituksen järjes-
tyssääntöohje vaikuttaa ilmoittavan vastoin apulaisoikeuskanslerin ratkaisua, että ylimalkaan loukkaava pukeu-
tuminen olisi kiellettävissä (Järjestyssääntöjen laatiminen s. 9). Miten kysymys pitäisi ratkaista?

On toki ymmärrettävää, että joku voi kokea hyvin loukkaavaksi sen, että joku toinen ilmaisee esimer-
kiksi kansallissosialistista tai kommunistista maailmankatsomusta. Vaikkapa joihinkin symboleihin voidaan
yhdistää arveluttavan vihamielisiä näkemyksiä sellaisia ihmisiä kohtaan, jotka hahmotetaan muiden ”rotujen” tai
”yhteiskuntaluokkien” edustajiksi. Silti voidaan katsoa, että oikeus ilmaista maailmankatsomustaan pukeutumi-
sellaan olisi sananvapauden ydinalueella. Onhan sananvapaus hahmotettu perinteisesti nimenomaan poliittiseksi
perusoikeudeksi (PeVL 3/2010 vp s. 2, ks. myös Jyränki–Husa 2012 s. 422). Mitä lähempänä jonkin perusoikeu-
den ydinaluetta taas ollaan, sitä ongelmallisempia tavallisilla laeilla säädettyt rajoitukset ovat.

Oikeus loukata ei kuitenkaan sananvapauden ydinalueella enää liene. Jos siis on perusteita tulkita jotkin
maailmankatsomusta ilmaisevat viestit pitkälti loukkaamistarkoituksessa esitetyiksi, oppilaan ja opiskelijan on
velvollisuus käyttäytyä asiallisesti voi jo oikeuttaa niihin puuttumisen (perusopetuslaki 35 § 2 mom. ja lukiolaki
25 § 2 mom.).

Asiaa voidaan varmasti tarkastella muidenkin perusoikeuksien näkökulmasta. Apulaisoikeusasiames on
yhdistänyt opiskelijoiden ulkonäköön liittyviä rajoituksia henkilökohtaiseen vapauteen, yksityiselämään ja yh-
denvertaisuuteen (AOA 30.8.2010, dnro 2948/2/08).

⁷⁷ Convention on the Rights of the Child 3 (1): ”In all actions concerning children, whether undertaken by public
or private social welfare institutions, courts of law, administrative authorities or legislative bodies, the best inter-
ests of the child shall be a primary consideration.”

⁷⁸ Ibid. 21: ”States Parties that recognize and/or permit the system of adoption shall ensure that the best interests
of the child shall be the paramount consideration.”

mahdollisuudesta, että lapsen edulla on voinut olla etusija, vaikkei päädytäkään lapsen edun kannalta parhaaseen vaihtoehtoon.⁷⁹

Yleissopimus lapsen oikeuksista on saatettu voimaan, kuten tavallista, lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten osalta lailla ja muutoin asetuksella. Nämä säädökset ovat laki lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä (1129/1991) ja asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta (60/1991). Sopimus olisi täten valtiosisäisesti samassa asemassa kuin lait yleensä.⁸⁰ Etusijaa kotoperäisiin lakeihin nähden kansainvälisillä sopimuksilla – siis tarkkaan ottaen voimaansaattamisäädöksillä – ei kuitenkaan Suomessa ole.⁸¹ Lisäksi tosiasiaassa Suomen tuomioistuimet tai lainvalmistelijat eivät säännöllisesti yleissopimukseen lapsen oikeuksista viittaa.⁸² Jos tuomioistuinlakimiehet ja ministeriöiden virkamiehet eivät kiinnitä suurta huomiota joihinkin säännöksiin, ei liene realistista olettaa, että käytännön työtä tekevät julkisen sektorin ihmiset toimisivat merkittävässä määrin toisin.

Siinä voidaan nähdä joitakin hyviäkin puolia, että sääntelytarkkuudeltaan erittäin yleislausekemaiset linjaukset eivät saa hyvin suurta merkitystä. Lapsen edun nostaminen korkealle muun sääntelyn yläpuolelle joka asiassa voisi jopa alkaa muistuttaa etäisesti sitä lähinnä mielivaltaan johtanutta neuvostoliittolaista säännöstä, jonka mukaan puolueen edun ensisijaiseksi asettavan yleislausekkeen perusteella muu laki oli aina syrjäytettävissä.⁸³

Yleissopimus lapsen oikeuksista ei tietenkään ole ainoa kouluun mahdollisesti liittyvien ihmisoikeuksien lähde. Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 18–19/1990) on relevantti jopa siitä huolimatta, että itse sopimusteksti ei sano nimenomaan lapsen oikeuksista käytännössä mitään. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on nimittäin kehittänyt laajan lasten

⁷⁹ Committee on the Rights of the Children 2013 s. 20: ”If, exceptionally, the solution chosen is not in the best interests of the child, the grounds for this must be set out in order to show that the child’s best interests were a primary consideration despite the result.”

⁸⁰ PeVL 2/1990 vp s. 2.

⁸¹ Jyränki–Husa 2012 s. 381. Voidaan tosin puhua ihmisoikeusystävällisestä laintulkinnasta (PeVL 2/1990 vp s. 3), mutta toisaalta ihmisoikeussopimuksen voimaansaattamislakia myöhempien kotoperäisten lakien etusijaa puoltaa *lex posterior derogat legi priori* -konfliktinratkaisukriteeri. (Kolmesta formaalista kriteeristä oikeusnormien ristiriidan ratkaisemiseen ks. esim. Tolonen 2008 s. 52–53.)

⁸² Hakalehto-Wainio 2013 s. 54.

⁸³ Hedemann 1933 s. 70–74.

oikeuksia koskevan käytännön, joka liittyy muun muassa koulutukseen ja kiellettyihin rangaistusmenetelmiin.⁸⁴

⁸⁴ Hakalehto-Wainio 2011 s. 523–525.

2 VALTAKUNNALLISEN TASON KURINPITOLUONTEISET OIKEUSSÄÄNNÖT SUOMESSA

Tarkkaan ottaen lain mukaan vain osa tässä pääluvussa 2 tarkasteltavista toimenpiteistä on kurinpitoa. Seuraavaksi käsiteltävät asiat ovat kuitenkin sekä perusopetus- että lukiolaissa melko yhtenäisiä kokonaisuuksia. Lisäksi lainsäätäjä on koonnut yhteen ne asiat, joita tämä tutkielma käsittelee alaluvuissa 2.1–2.9: ne kaikki säädetään samalla kertaa seikoiksi, joita perusopetuksen järjestäjän tulee seurata.⁸⁵ Tarve tämän tutkielman usein käyttämälle sanalle *kurinpitoluonteinen* syntyy juuri siitä, että vaikka otsikkojen perusteella perusopetus- ja lukio-lain kurinpitopykälät ovat perusopetuslain 36 § ja lukiolain 26 §, erilaisia keinoja on monissa pykälissä.

Tässä pääluvussa 2 käsiteltäviä asioita käytännössä toteutettaessa on huomionarvoinen näkökohta, että tärkeä rajoitus virkamiesten toimivallalle on koulutuksen järjestäjän toimivalta antaa koulun toimintaa sitovia määräyksiä. Määräysvalta näkyy esimerkiksi siinä, että koulutuksen järjestäjät hyväksyvät opetussuunnitelmat. Koulutuksen järjestäjien valtaa päättää opetussuunnitelmista rajoittavat taas Opetushallituksen laatimat opetussuunnitelman perusteet, jotka on annettu perusopetusta varten viimeksi 22.12.2014 ja lukio-opetusta varten viimeksi 27.10.2015. Koulutuksen järjestäjien hyväksymien perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelmien tulee olla niiden mukaiset. Kyseiset paikalliset opetussuunnitelmat on tullut ottaa käyttöön pieniä poikkeuksia lukuun ottamatta 1.8.2016.⁸⁶

Opetussuunnitelman perusteet siis yhtäältä asettavat rajan koulutuksen järjestäjän toimivallalle määrätä opetuksesta vapaasti, sillä ne ovat velvoittavana noudatettavia: ”Opetuksen järjestäjät eivät voi jättää noudattamatta tätä määräystä tai poiketa siitä.”⁸⁷ Toisaalta vaikuttaa siltä, että opetussuunnitelma ei myöskään saa olla sama kuin opetussuunnitelman perusteet, vaan paikallisia ratkaisuja tulee tehdä.⁸⁸ Vaikka opetussuunnitelman perusteet voivat olla laajatkin, niillä on siis ero esimerkiksi Neuvostoliitossa vallinneeseen koulutuspoliittiseen kulttuuriin, jossa koulutusjärjestelmä perustui opetuksen tuntikohtaisesti määräävään valtakunnalliseen

⁸⁵ Perusopetuslaki 36 i §.

⁸⁶ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 s. 3 ja Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015 s. 3.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ ”Opetuksen järjestäjällä on vastuu paikallisen opetussuunnitelman laadinnasta ja kehittämisestä” (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 s. 9).

opetussuunnitelmaan. Sikäläiseen ratkaisuun vaikutti merkittävästi ainakin se, että yhdenvertaisuuden periaatteen painoarvo oli suuri.

Opetussuunnitelmalla on läheinen yhteys kurinpitoluonteiseen toimintaan siksi, että on katsottu tarpeelliseksi asettaa lain tasolla velvollisuudeksi, että perusopetuksessa ”opetuksen järjestäjän tulee opetussuunnitelman yhteydessä laatia ja ohjeistaa suunnitelma kurinpitokeinojen ja kasvatuskeskustelun käyttämisestä ja niihin liittyvistä menettelytavoista”.⁸⁹ Lukiolaki säättää saman velvollisuuden myös lukioon sillä erolla, että lukiolaissa suunnitelman nimessä ei tietenkään mainita kasvatuskeskustelua, koska lukiolaki ei kasvatuskeskusteluja tunne.⁹⁰ Velvollisuus toteuttaa lakien kyseiset vaatimukset ei ole tätä tutkielmaa kirjoitettaessa vielä kovin vanha, sillä perusopetuslaki sanoo, että ”opetuksen järjestäjän suunnitelma kurinpitokeinojen ja kasvatuskeskustelun käyttämisestä ja niihin liittyvistä menettelytavoista tulee ottaa käyttöön 1 päivänä elokuuta 2016”.⁹¹ Lukiolaissa säännös on aivan sama lukuun ottamatta edellä mainittua eroa suunnitelman nimessä.⁹²

On mielenkiintoinen kysymys, miten suurta huomiota suunnitelma kurinpitokeinojen käyttämisestä saa hallinnon eri tasoilla. Hallituksen esityksen mukaan ylätason toimija on Opetushallitus, joka ”laatii suunnitelmia koskevat määräykset osana valtakunnallisten opetussuunnitelmien valmisteluprosessia”.⁹³ Käytännössä mainitut Opetushallituksen määräykset ovat kovin suppeat. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa, 549 sivua, kurinpitoluonteisista keinoista on nimittäin annettu näitä määräyksiä noin yhden sivun verran.⁹⁴ Lukion opetussuunnitelman perusteissa, 277 sivua, määräysten laajuus on vielä hieman suppeampi.⁹⁵ Lisäksi varsinaisten määräysten sijaan kyse on ehkä enemmänkin kovin yleisluonteisista ohjeista. Esimerkiksi Opetushallituksen ohjeessa järjestyssääntöjen laatimisesta on sentään 11 sivua, mutta siinäkin kurinpitoluonteista toimintaa käsittelevässä jaksossa on vain kolme lyhyttä kohtaa, joissa ainoastaan luetellaan laissa mainittuja seikkoja, jotka sanotaan voitavan toistaa järjestyssäännöissä.⁹⁶

⁸⁹ Perusopetuslaki 29 § 3 mom.

⁹⁰ Lukiolaki 21 § 3 mom.

⁹¹ Perusopetuslaki, lakimuutoksen 1267/2013 siirtymäsäännös.

⁹² Lukiolaki, lakimuutoksen 1268/2013 siirtymäsäännös.

⁹³ HE 66/2013 vp s. 59.

⁹⁴ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 s. 36–37.

⁹⁵ Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015 s. 27–28.

⁹⁶ Järjestyssääntöjen laatiminen s. 11.

Kun Opetushallituksen määräykset suunnitelman laatimiseksi ovat verrattain vähäiset, myös koulutuksen järjestäjien laatimat suunnitelmat ovat todennäköisesti yleensä suppeat. Onhan varsinkin pienillä koulutuksen järjestäjillä usein vain vähän juridista asiantuntemusta analysoida esimerkiksi lain säännöksiä ja johtaa niistä käytännön toimintaohjeita.

Seuraavaksi käsitellään yksitellen laissa annetut mahdollisuudet asettaa yksittäiselle oppilaalle tai opiskelijalle negatiivisia seurauksia hänen käyttäytymisensä vuoksi. Lopuksi pohditaan vielä, voisiko olla muita kurinpitoluonteisia keinoja, jotka olisivat mahdollisia. Keinojen käsitelyjärjestykseksi on valittu pitkälti se, missä järjestyksessä perusopetuslaki asiat mainitsee.

2.1 Puhdistaminen ja uudelleen järjestäminen

Koska myös koulussa tapahtuviin asioihin sovelletaan vahingonkorvauslakia (412/1974), oikeustila voisi käytännössä olla hyvin samankaltainen kuin tälläkin hetkellä, vaikka perusopetuslaissa ei olisi nykymuotoista säännöstä, että oppilas voidaan määrätä toimiin hänen aiheuttamansa likaantumisen tai epäjärjestyksen vuoksi.⁹⁷ Jos oppilas ei suostu siivoamaan jälkiään, häneen voitaisiin siis joka tapauksessa kohdistaa vahingonkorvausoikeudellinen vaatimus.⁹⁸ Aiemman ja nykyisen oikeustilan samankaltaisuutta korostaa, että aivan uppiniskaista oppilasta ei nykyllaikakaan saada välttämättä toimiin, sillä kuten tuonnempana⁹⁹ tuodaan esiin, toimivaltaa pitää oppilasta koulussa vastoin tämän tahtoa ei taida olla. Vaikka oppilas pysyisi koulussa, perusopetuslain mukaan siivoustilanne ei saa kestää yli kahta tuntia,¹⁰⁰ olipa oppilaan työtahti mikä tahansa. Sille ei tosin liene estettä, että määrätyn siivouksen laiminlyönnin vuoksi oppilaaseen kohdistetaan kasvatustalkoita tai varsinainen kurinpitokeino.

Lukiolaissa ei ole annettu mahdollisuutta määrätä opiskelijaa siivousluonteisiin tehtäviin. Sen sijaan koulurauhapaketin yhteydessä lukiolakiin lisättiin viittaus juuri vahingonkorvauslakiin: ”Opiskelijan velvollisuudesta korvata aiheuttamansa vahinko säädetään vahingonkorvauslais-

⁹⁷ ”Joka tahallisesti tai tuottamuksesta aiheuttaa toiselle vahingon, on velvollinen korvaamaan sen” (vahingonkorvauslaki 2:1 § 1 mom.). Velvollisuus koskee myös alaikäisiä: ”Jos vahingon aiheuttanut kahdeksaatoista vuotta nuorempi, on hän velvollinen korvaamaan siitä määrän, joka hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa, teon laatuun, vahingon aiheuttajan ja vahingon kärsineen varallisuusoloihin sekä muihin olosuhteisiin katsoen harkitaan kohtuulliseksi.” (Vahingonkorvauslaki 2:2 §).

⁹⁸ Arajärvi ja Aalto-Setälä (2004 s. 167) toteavat vahingonkorvausta käsitellessään, että vahinko on mahdollista korvata siivoamalla. Heidän näkemyksensä on noin vuosikymmenen vanhempi kuin perusopetuslain pykälä puhdistamisesta ja uudelleen järjestämisestä.

⁹⁹ Alaluku 2.3.

¹⁰⁰ Perusopetuslaki 35 § 4 mom.

sa.”¹⁰¹ Lukiossa vahingonkorvaus onkin vielä perusopetusta tehokkaampi uhka, sillä lakia kun lakia sovelletaan, täysi-ikäisten tai lähellä täyttä ikää olevien korvausvelvollisuutta ei yleensä sovitella yhtä lailla kuin heitä nuorempien.¹⁰²

Vahingonkorvausvelvoitteen uhan lisäksi saattoi olla muitakin keinoja, joilla oppilaita olisi voitu saada toteuttamaan siivousluonteisia määräyksiä jo ennen vuonna 2014 voimaan tulleita lainmuutoksia.¹⁰³ Nykyinen säännös on kuitenkin hyvin selvä, kun perusopetuslaki toteaa, että ”opettaja tai rehtori voi kasvatuksellisista syistä määrätä oppilaan puhdistamaan tai uudelleen järjestämään oppilaan tahallaan tai huolimattomuuttaan likaaman tai epäjärjestykseen saattaman koulun omaisuuden tai tilan”.¹⁰⁴

Aiemmin¹⁰⁵ mainitut useat laillisuusvalvojan kannanotot ovat saattaneet vaikuttaa siihen, ettei yhtäkään käytännössä tarpeellista keinoa ole haluttu jättää lain ulkopuolelle. On siis ollut ongelma, että jos koulussa on käytetty muita kuin laissa mainittuja keinoja, toimi on hyvinkin voitu todeta lakiin perustumattomaksi ja siten kielletyksi, jos se on päätynyt jälkikäteiseen tarkasteluun.

Mahdollisuuteen puhdistusmääräyksen antamiseen voidaan liittää ihmis- ja perusoikeusulottuvuuksia. Varhaisin pakkotyön kieltoon Suomessa liittyvä kansainvälinen asiakirja on nähtävästi ILO:n pakollista työtä koskeva sopimus (SopS 44/1930). Euroopan ihmisoikeussopimuksen 4 artikla sekä kansaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan sopimuksen (SopS 7–8/1976) 8 artikla käsittelevät myös pakkotyötä.

¹⁰¹ Lukiolaki 25 § 3 mom.

¹⁰² Vahingonkorvauslaki 2:2 §. Lähellä täysi-ikäisyyttä olevan vahingonkorvausvastuuta käsitteli esimerkiksi KKO 2003:36, jossa tietokoneita harrastaneen 17-vuotiaan katsottiin asiantuntemuksensa avulla voineen ennakoita tietomurrolla aiheuttamaansa vahinkoa niin, että vaatimus vahingonkorvauksen määrän sovittelusta hylättiin. Kun kerran tällainen teko jätetään sovittelematta, samoin käy varmasti vielä helpommin sellaiselle teolle, jossa vahinko on konkreetimpaa kuin tietoverkoissa.

¹⁰³ Kuusikko 2006 s. 25–26. Lähde tosin käsittelee tilannetta, jossa järjestyssäännöt mainitsevat siivoamisen. Lisäksi Arajärvi ja Aalto-Setälä (2004 s. 167) puhuvat mahdollisuudesta ojentaa oppilasta sellaisesta omaisuuden käsittelystä, joka ei ole asiallista tai huolellista. Asiallinen käytös onkin laeissa jo pitkään ollut velvoite, mutta huolellisuudesta ei ole ollut puhetta vuoden 1998 lukiolain aikana tai Arajärven ja Aalto-Setälän kirjoittaessa perusopetuksen lainsäädännössäkään. Olipa Arajärven ja Aalto-Setälän puhe huolellisuudesta peräisin vanhoista laeista tai syntynyt *ex nihilo*, tarve käyttää käsitettä kertonee olleen todellista tarvetta sille, että perusopetuslaissa päädyttiin sittemmin säätämään mahdollisuudesta siivouttaa myös huolimattomuuden perusteella.

¹⁰⁴ Perusopetuslaki 35 § 4 mom. Huomautettakoon, että ”opettaja tai rehtori” tarkoittaa tässä kaikkia kumman tahansa virkaan nimettyjä henkilöitä. Esimerkiksi yksittäisen tunnin pitämiseksi virkamääräyksen saanut epäpätevä henkilö käyttää opettajan koko toimivaltaa. (Poutala 2010 s. 34–35.)

¹⁰⁵ Alaluku 1.6.

Huomautettakoon, että kaikki edellisessä kappaleessa mainitut sopimukset sisältävät kyllä poikkeuksia pakkotyön kieltoon. Lähimmin koulujen toimintaan liittyy Euroopan ihmisoikeussopimuksen 4 artiklaan kuuluva luettelo poikkeuksista. Siinä nimittäin viitataan sopimuksen 5 artiklaan, joka puhuu mahdollisuudesta riistää alaikäiseltä vapaus kasvatuksen valvomiseksi. Kurinpitoluonteinen keino, kasvattavaksikaan tarkoitettu, ei tosin välttämättä sovi säännöksen tarkoitukseen. ILO:n sopimus sekä kansainvälisiä oikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva sopimus eivät tunne lainkaan nimenomaan alaikäisiin liittyviä poikkeuksia. Kaikki niiden poikkeukset liittyvät tuomioistuimen langettamiin rangaistuksiin, asepalvelukseen, poikkeusoloihin tai kansalaisvelvollisuuksien täyttämiseen.

Suomen perustuslaki puolestaan ei mainitse pakkotyötä. Perusoikeusuudistukseen liittyvässä hallituksen esityksessä tosin sanotaan pakkotyön olevan kyllä kiellettyä erään pykälän nojalla, luultavasti siinä mainitun käsitteen *henkilökohtainen vapaus* perusteella.¹⁰⁶ Moninkertaiseen ihmisoikeusvelvoitteeseen nähden saattaa olla valtiosääntöoikeudellisesti mielenkiintoista, miten vähän huomiota pakkotyön kieltä on saanut suomalaisissa perusoikeuksissa. Tämän tutkielman kannalta olennaisinta on kuitenkin, että perusopetuslain mahdollistama puhdistusmääräys ei vaikuta olevan ainakaan mahdollisen pakkotyöluonteisuutensa vuoksi ilmeisessä ristiriidassa perustuslain kanssa. Puhdistusmääräyksen mahdollistanut lainmuutos eli niin sanottu koulurauhapaketti oli perustuslakivaliokunnan arvioitavana, mutta valiokunta ei kiinnittänyt minkäänlaista huomiota puhdistusmääräyksiin.¹⁰⁷

2.2 Kasvatuskeskustelu

Kasvatuskeskustelu on perusopetuslain mukaan ensisijainen keino silloin, kun oppilas ”häiritsee opetusta tai muutoin rikkoo koulun järjestystä, menettelee vilpillisesti tai kohtelee muita oppilaita tai koulun henkilökuntaa epäkunnioittavasti tai heidän ihmisarvoaan loukkaavasti”.¹⁰⁸ Vaikuttaa siltä, että luettelemalla edellä mainitut asiat lainsäätäjä on tahtonut rajata sitä, milloin kasvatuskeskustelu on ensisijainen keino. Sitaatista käy silti ilmi, että ensisijaisuus vallitsee hyvin yleisesti, sillä laki mainitsee niinkin laaja-alaisen seikan kuin koulun järjestyksen rikkomisen.

¹⁰⁶ HE 309/1993 vp s. 46.

¹⁰⁷ PeVL 35/2013 vp.

¹⁰⁸ Perusopetuslaki 35 a § 1 mom.

Peruskouluissa voidaan kuitenkin nähtävästi päättää esimerkiksi, että väkivaltatapauksissa ei käytetä kasvatuskeskustelua vaan siirrytään suoraan jälki-istuntoon, sillä eriaisteiset pahoinpitelyt ovat rikoslain (39/1889) mukaisia rikoksia.¹⁰⁹ Näin oppilas ei siis väkivaltaa käyttäessään riko ainoastaan perusopetuslain pykälässä mainittuja seikkoja vastaan vaan täyttää toiminnallaan myös rikoslain tunnusmerkistön.¹¹⁰ Käytännössä kasvatuskeskustelu sivuuttava menettely on sitä perustellumpaa, mitä vanhempi oppilas on. Tietyllä kehitystasolla nuori nimittäin alkanee ymmärtää ilman henkilökohtaista keskusteluakin, että esimerkiksi oikeudenvastainen väkivallan käyttö on kovin vältettävää, vieläpä painavista syistä.

Koulutuksen järjestäjän toimivallan piiriin kuuluvat koulun järjestyssäännöt ovat hyvä paikka tehdä päätöksiä esimerkiksi siitä, milloin oppilaaseen voidaan mahdollisesti jo ensisijaisena toimena kohdistaa jotakin muuta kuin kasvatuskeskustelu. Järjestyssäännöllä voidaan nimenomaan säädellä laissa määrättyjen rangaistusten käyttöä, mutta sallittua ei ole langettaa järjestyssääntöjen rikkomisesta rangaistuksia, joita perusopetuslaki ei mahdollista.¹¹¹

Kun järjestyssäännöt eivät ole oikeusperiaatteiden tai itseään ylempien oikeussääntöjen vastaisia, ne myös sitovat oppilaita ja opiskelijoita.¹¹² Järjestyssäännöillä on siis paikkansa,

¹⁰⁹ Rikoslaki 3:5 §, 3:6 § ja 3:7 §.

¹¹⁰ Tosin lakia vastaan rikkomisesta on myös se seuraus, että asian selvittely voi kuulua enemmän poliisille kuin koululle. Näin on ainakin silloin, kun kyseessä on rikoslain mukaisen 15 vuoden vastuukärajan ylittänyt oppilas tai opiskelija (rikoslaki 3:4 § 1 mom.). Kuitenkin myös epäiltäessä alle 15-vuotiaan syyllistyneen rikolliseen tekoon poliisi voi toimittaa esitutkinnan, jolla voi olla eräitä seurauksia (esitutkintalaki 805/2011 3:5 §).

¹¹¹ Kuusikko 2006 s. 17.

¹¹² Lahtinen–Lankinen 2015 s. 345. Lahtisen (2011 s. 374) mukaan järjestyssäännöt voivat lisäksi koskea muitakin kuin oppilaita ja opiskelijoita, kuten koululla vierailevia henkilöitä. Mahdollisuuksilla asettaa velvoitteita vierailijoille on merkitystä esimerkiksi siltä kannalta, voidaanko koulussa vierailevalta henkilöltä vaatia järjestyssäännöissä vaikkapa sellaista opetuksen julkisuutta hieman rajaavaa menettelyä, että hänen pitäisi ilmoittautua rehtorille kouluun saapuessaan. Lahtisen mielestä se siis on mahdollista, ja hänen kantansa on sikäli ymmärrettävä, että koska laki antaa mahdollisuuden rajoittaa julkisuutta perustellusta syystä, virkamiehellä olisi suotavaa olla vaikkapa kesken oppituntia yllätettyä opettajaa paremmat mahdollisuudet punnita, mitkä seikat puoltavat opetuksen seuraamisen sallimista ja mitkä taas ovat sitä vastaan. Korkein hallinto-oikeuskin on katsonut, että – vastoin hallinto-oikeuden kantaa – ratkaisu opetuksen seuraamisoikeuden epäämisestä voi olla valituskelppoinen päätös eikä vain tosiasiallisen hallinnon ratkaisu (KHO 2013:159). Tuomion voidaan katsoa puoltavan sitä, että ratkaisun tekeminen vaatii harkintaa ja siten aikaa. Hakalehto-Wainion (2013 s. 312) mukaan ilmoittautumismenettely ei kuitenkaan ole mahdollinen, sillä hän kirjoittaa: ”Opetusta seuraamaan tulevalle henkilöllä ei ole juridista velvollisuutta ilmoittautua etukäteen koulun henkilökunnalle.”

Eräs hallituksen esitys sanoo, että opetuksen julkisuuden rajoittaminen on mahdollista esimerkiksi silloin, ”jos ulkopuolisten mukanaolosta voi olla käytettävän opetusmenetelmän tai tilojen ahtauden vuoksi haittaa opetustyölle tai jos on ilmeistä, että ulkopuolisten mukanaolo voi häiritä oppilaiden ja opettajan työskentelyä” (HE 86/1997 vp s. 62). Käytännössä poikkeamisperusteeksi on riittänyt ainakin vetoaminen jossakin määrin täsmennettyyn levottomuuteen ja huoleen, jota opetuksen seuraamisesta aiheutuisi (KHO 2013:159). Edellä siteeratussa katkelmassa hallituksen esityksestä ei kuitenkaan anneta sellaista esimerkkiä, joka viittaisi rajoitusperusteen voivan olla mitään sentapaista, että opetusta seuraamaan pyrittäessä ei olisi noudatettu oikeaa menettelytapaa. Voidaan myös huomauttaa, että korkeimman hallinto-oikeuden päätös, joka katsoi ratkaisun opetuksen julkisuudesta olevan valituskelppoinen, käsitteli yhdelle vanhemmalle pysyvästi asetettua kieltoa tulla seuraamaan opetusta (ibid.). Yhdeksi oppitunniksi tai koulupäiväksi annettu kieltö olisi ehkä voinut olla vielä tosiasiallista

vaikka niihin liittyy joitakin perusoikeuskysymyksiä. Säättäähän perustuslain 2 § lainalaisuus- ja oikeusvaltioperiaatteesta eli siitä, että julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin. Asiaan voidaan ehkä liittää myös se, että laillisuusperiaatteen eli perustuslain 8 §:n mukaan ketään saa tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi.¹¹³

Mikäli kielletty toiminta jatkuu kasvatustieteiden keskustelun jälkeen, hallituksen esityksen mukaan uuden kasvatustieteiden keskustelun asemesta oppilaaseen voidaan kohdistaa myös varsinainen kurin- pitokeino.¹¹⁴ Yksityiskohtaisten perustelujen mukaan jälki-istuntoon, kurinpitovangastukseen tai uuteen kasvatustieteiden keskusteluun turvauduttaisiin sellaisissa tapauksissa, joissa oppilas jatkaa opetuksen häirintää, muuta koulun järjestyksen rikkomista tai vilpillistä menettelyä. Ehdotuksessa lain sanamuodoksi on kasvatustieteiden keskusteluun johtaviin seikkoihin päätynyt myös muiden oppilaiden tai koulun henkilökunnan epäkunnioittava tai heidän ihmisarvoaan loukkaava koh- telu.¹¹⁵ Tällaista toisten huonoa kohtelua ei yksityiskohtaisissa perusteluissa ole käsitelty, joten sitä ei ole voitu siellä mainita myöskään seikaksi, joka voi johtaa jälki-istuntoon, kurinpito- rangaistukseen tai uuteen kasvatustieteiden keskusteluun, jos se toistuu. Silti, *constat*, kasvatustietee- teluun osallistumisen jälkeen uudelleen muita oppilaita tai koulun henkilökuntaa epäkunnioit- tavasti tai heidän ihmisarvoaan loukkaavasti kohtelevalla voi määrätä seurauksia: jos toiminta on jo ensimmäisellä kerralla riittävä peruste kasvatustieteiden keskusteluun määräämiseen, sitä suu-

hallintotoimintaa (ks. alaviite 164), jossa päätöksiä pitää pystyä tekemään joskus nopeasti. Olisihan ensiasteena asiaa käsitelleen hallinto-oikeuden mukaan pysyväkin kielto ollut tosiasiallista hallintoa. Jos ratkaisu pyynnöstä päästä seuraamaan yksittäistä tuntia on tosiasiallista hallintoa, opettaja ei joutuisi kohtuuttoman helposti vastuu- seen siitä, ettei ole pikaisesti kyennyt tekemään esimerkiksi kaikki hallintolain vaatimukset täyttävää ratkaisua.

Voidaan vielä mainita, että OAJ, Suomen rehtorit, Opsia ja Suomen Vanhempainliitto antoivat 11.6.2012 perusopetuslain muuttamiseen liittyneen esityksen, jossa ehdotettiin, että kouluun saapuvan henkilön olisi ennalta ilmoitettava tulostaan rehtorille, joka siis viime kädessä vastaa koulun toiminnasta. Näin lainsäätä- jällä olisi ollut jo koulurauhapakettissa mahdollisuus tehdä asiaan liittyvä huomautus opetuksen julkisuutta kos- kevaa pykälää käsitellessään, mutta se on tietoisesti jättänyt tämän tekemättä niin lakitekstissä, hallituksen esi- tyksessä kuin sivistysvaliokunnan mietinnössä. Lopputulokseni on, että nykyäänösten mukaan opettajaa voi- daan milloin vain vaatia muodostamaan kanta siihen, aiheuttaako ylimääräinen opetuksen seuraaja sellaista hait- ta, että sen perusteella voitaisiin rajoittaa opetuksen julkisuutta.

Lahtisen kantaa itse järjestyssääntöjen ulottuvuuteenkin voidaan kritikoida, sillä perusopetuslaki sanoo järjestyssääntöjä käsittelevässä kohdassa (perusopetuslaki 29 § 6 mom.) seuraavaa: ”Pykälässä säädetty oikeudet ja velvollisuudet ovat voimassa ajan, jolloin oppilas osallistuu opetussuunnitelman tai opetuksen järjestäjän hyväksymän muun tämän lain tai sen nojalla annettujen säästösten nojalla laaditun suunnitelman mukaiseen opetukseen tai toimintaan.” Laki antaa ehkä ymmärtää, että järjestyssäännöt velvoittaisivat nimenomaan oppilai- ta.

¹¹³ Kuusikko 2006 s. 27. Joidenkin lähteiden mukaan perustuslaki tosin tarkoittanee 2 §:ssä sanalla *laki* koko oikeusjärjestystä, vaikka toisaalla perustuslaissa sanalla viitataan nimenomaan laintasoiseen sääntelyyn (Saravii- ta 2011 s. 68).

¹¹⁴ HE 66/2013 vp s. 45.

¹¹⁵ HE 66/2013 vp s. 82. Eduskunta hyväksyi ehdotuksen lain sanamuodoksi muutoksitta laiksi.

remmalla syyllä siihen pitäisi tietenkin puuttua uudella kasvatustieteellällä tai kurinpitokeinolla, kun se toistuu (*argumentum a minore ad maius*).¹¹⁶

Oppilaan puhuttelemisen ja kasvatukselliset keskustelut ovat Lahtisen mukaan olleet mahdollisia – jopa velvollisuus – jo silloinkin, kun niitä ei ollut lakiin kirjattu.¹¹⁷ Hallituksen esitys valottaa, millaiseksi nykyisen kasvatustieteellisen keskustelun järjestäminen on tarkoitettu: ”Kasvatustieteellisen keskustelun järjestäminen ja siihen liittyvät menettelyt tulee ennakolta suunnitella ja siihen osallistuvat tahot määritellä. Kasvatustieteelliseen keskusteluun voisivat oppilaan lisäksi osallistua ne koulun henkilökuntaan kuuluvat, jotka osallistuvat oppilaan opetukseen tai oppilashuoltoon, kuten esimerkiksi oppilaan oma opettaja, koulukuraattori, koulupsykologi ja rehtori.”¹¹⁸ Vaikka luettelo on luonteeltaan esimerkki, se viittaa vahvasti siihen, että on lainsäätäjän tarkoituksen vastaista säilyttää kaikkien seurausten toteuttaminen kasvatustieteellisen keskustelun määränneen opettajan vastuulle. Alaluvussa 3.1.1 käsitellään joidenkin koulutuksen järjestäjien taipumusta tehdä silti niin. Kasvatustieteellistä keskustelua pienimuotoisempia interventioita opettaja voinee kyllä tehdä esimerkiksi oppituntien jälkeen keskustelemalla kahden kesken oppilaan kanssa, tosin pääsääntöisesti yrittämättä pakottaa oppilasta osallistumaan keskusteluun.

Perusopetuslain 35 a §:n 1 momentti toteaa: ”Kasvatustieteellinen keskustelu voidaan järjestää kerralla tai useammassa osassa koulupäivän aikana tai sen ulkopuolella.” *Sed contra* perusopetuslain 36 §:n 6 momentti toteaa, että jälki-istunnon vuoksi opetussuunnitelman tai muun suunnitelman mukaisesta opetuksesta ei saa jättää pois. Hallituksen esityksessä kieltoa järjestää jälki-istunto muun opetuksen aikaan on vielä perusteltu painokkaasti viittaamalla siihen, että kahteen kertaan ei saa rankaista.¹¹⁹ Miksi sama periaate ei pitäisi kasvatustieteelliseen keskusteluun?

Mahdollistamalla kasvatustieteelliset keskustelut työpäivän aikana on ehkä haluttu kiertää niitä tuonempana¹²⁰ käsittelemiäni käytännön ongelmia, joita seuraa siitä, että oppilas joutuu jäämään kouluun säännönmukaisen työpäivän jälkeen. Lisäksi voidaan vähintäänkin arvailla, että näihin toimenpiteisiin saatetaan suhtautua eri tavoin siksi, että kasvatustieteellinen keskustelu katsotaan tärkeämmäksi keinoksi kuin jälki-istunto. Hallituksen esityksessä mainitaan lisäksi säännösten

¹¹⁶ Ehkä hallituksen esityksessä ilmenevä erikoisuus johtuu siitä, että alun perin ensisijaisesti kasvatustieteelliseen johtavia toimia on ajateltu olevan vähemmän kuin lopulliseen lakiehdotukseen on päätynyt. Tämä lyhyempi lista olisi sitten ollut käytössä vielä silloin, kun yksityiskohtaisia perusteluja on kirjoitettu.

¹¹⁷ Lahtinen 2011 s. 270.

¹¹⁸ HE 66/2013 vp s. 45.

¹¹⁹ HE 66/2013 vp s. 46.

¹²⁰ Alaluku 2.3.

mahdollistavan kasvatuskeskustelun aloittamisen heti esimerkiksi luokasta poistamisen yhteydessä, joten ehkä syyt liittyvät myös tarpeeseen vaikuttaa oppilaan käyttäytymiseen jo koulupäivän aikana.¹²¹ Samanlainen vaikutus on tosin kuviteltavissa myös koulupäivän aikaiselle jälki-istunnolle. Lainsäätäjän perusteet päätyä nykyisiin ratkaisuihin eivät siis ole aivan kristallinkirkkaita. On joka tapauksessa käytännön kannalta tärkeää, että edes toinen – kasvatuskeskustelu tai jälki-istunto – voidaan aloittaa välittömästäkin. Tällöin ei jouduta tilanteeseen, jossa pitää odottaa koulupäivän päättymistä ennen kunnollista puuttumista oppilaan huomattaviin käyttäytymishäiriöihin.¹²²

Lukiolaissa ei ole säännöksiä kasvatuskeskustelusta. Opiskelijalla ei siis ole lähtökohtaisesti velvollisuutta osallistua keskusteluihin, joissa käsitellään hänen käyttäytymistään. Tosin niihin osallistuminen voi olla hänen kannaltaan hyödyllistä, sillä niissä hän voi osoittaa ymmärtäneensä tarpeen muuttaa toimintaansa, mikä voi vähentää painetta käyttää lakiin kirjattuja lukion rangaistuksia, siis kirjallista varoitusta ja määräaikaista erottamista.

2.3 Jälki-istunto

Jostakin syystä jälki-istunto on ollut jo pitkään merkittävä osa peruskoulun rangaistusarsenaalia. Esimerkiksi hallituksen esityksissä ei silti ainakaan pitkiin aikoihin ole oikein esitetty argumentointia sen puolesta, että jälki-istunto olisi hyvä kurinpitokeino.

Nykyisessäkin perusopetuslaissa jälki-istunto kuitenkin on, ja sen käyttöä säännellään myös perusopetusasetuksessa. Perusopetusasetuksen (852/1998) 18 § nimittäin mainitsee, että opettajalla on toimivalta määrätä jälki-istunto. Siispä koulu ei voine esimerkiksi kasvatusideologisista syistä päättää, että se ei käytä jälki-istuntoja.¹²³ Vaikkapa koulun järjestyssääntöön tehty

¹²¹ HE 66/2013 vp s. 45.

¹²² Lahtinen (2011 s. 287–290) kertoo jälki-istunnon ajoittamisesta säättävää lainkohtaa varhaisemmasta eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisusta, jonka mukaan jälki-istuntoa ei saanut sijoittaa koulun juhlan ajaksi. Voidaanko tuosta ratkaisusta päätellä analogisesti, että myös kasvatuskeskustelun järjestäminen sellaiseen aikaan olisi kiellettyä? Ei välttämättä, sillä ratkaisussa esitetty Opetushallituksen lausunto vetosi muun muassa siihen, että ilman jälki-istunnon ajan säättävää oikeussääntöäkin asian luonteesta johtui, että jälki-istuntoa ei tule määrätä suoritettavaksi työpäivän aikana. Kasvatuskeskustelun tapauksessa niin ei voida ajatella, sillä kuten sanottua, perusopetuslain mukaan kasvatuskeskustelu voidaan järjestää koulupäivän aikana (perusopetuslaki 35 a § 1 mom.). Näin ollen jää avoimeksi, voiko kasvatuskeskustelun järjestää milloin tahansa koulupäivän aikana, siis myös juhlan aikaan.

¹²³ Ylekin on uutisoinut jälki-istunnot pois jättäneistä kouluista: [Http://yle.fi/uutiset/3-8801641](http://yle.fi/uutiset/3-8801641). Viitattu 6.10.2016.

kirjaus kasvatuskeskustelujen käyttämisestä aina jälki-istuntojen sijaan on oikeudellisesti tehoton *lex superior derogat legi inferiori* -konfliktinratkaisukriteerin perusteella.¹²⁴

Jälki-istuntoon menemättä jättämisestä ei ole määrätty laissa seurauksia. Esimerkiksi todistusta ei saa jättää antamatta siksi, ettei oppilas ole suorittanut hänelle määrättyjä jälki-istuntoja.¹²⁵ Kyseenalaista olisi myös varmistaa jälki-istuntojen suorittaminen siten, että oppilasta estetään poistumasta koulusta sen vuoksi, että hänelle on määrätty jälki-istunto. Rehtorin ja opettajan oikeudeksi perusopetuslain 36 b §:ssä säädetty tilasta poistaminen on selvästi eri asia kuin tilassa pitäminen. Esimerkiksi Lahtinen¹²⁶ kirjoittaakin: ”Perusopetuslainsäädäntö ei säädi opettajalle tai rehtorille oikeutta estää oppilaan poistumista oppitunnilta tai koulun alueelta.”¹²⁷

Rikosoikeudellista vastuuta ei sentään aivan helposti synny poistumisen estämisestä. Tästä kertoo Poutalan kuvaama tapaus, jossa oppilasta oli estetty poistumasta luokasta, jotta hänen käyttäytymistään voitaisiin selvittää.¹²⁸ Poliisi tutki asiaa, mutta enää syyteharkintaa ei seurannut. Siitä ei kuitenkaan voi yksiselitteisesti päätellä, ettei kyseessä olisi voinut olla toimivallan ylitys, sillä rikoslaki ei esimerkiksi virkarikoksia käsittelevässä 40 luvussa säädi toimivallan ylittämistä itsessään rikolliseksi.

De lege ferenda on mahdollista todeta, että syytä jälki-istunnosta luvatta poistumisen ja sinne saapumatta jättämisen sanktioimiseen voisi olla.¹²⁹ Suorittamatta jätettävien jälki-istuntojen

¹²⁴ Voidaan viitata myös perustuslain 107 §:ään, jonka mukaista velvollisuutta syrjäyttää lainvastainen kuntatason säännös niin hallinnossa kuin tuomioistuimessa käsittelee esimerkiksi KHO 2009:93.

¹²⁵ Lahtinen 2011 s. 270. Lisäksi samalla kannalla ovat opetussuunnitelman perusteet: ”Oppilaille tulee antaa lukuvuositodistus päättyessä.” (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 s. 56.)

¹²⁶ Lahtinen 2011 s. 281.

¹²⁷ Lahtinen (2011 s. 281–282) kuitenkin näkee, että hätävarjelu voi oikeuttaa oppilaan pitämisen koulussa ja että poistumisen estäminen voi olla pienempi vahinko kuin tietämättömyys oppilaan olinpaikasta. Korostaisin sellaisen olosuhteiden merkitystä kuin että minkäikäinen oppilas on kyseessä ja millaisessa paikassa koulu sijaitsee. Pienen oppilaan luvaton poistuminen suuren kaupungin keskustassa olevasta koulusta voinee oikeuttaa sen, että oppilaan perusoikeuksia vapauteen (perustuslaki 7 §) ja liikkumisen vapauteen (perustuslaki 9 §) loukataan pitämällä hänet koulussa. Katsoisin kuitenkin tällaiset tilanteet harvinaisiksi, sillä yleensä koululaiset liikkuvat koulunsa ympäristössä kouluajan ulkopuolellakin vähintään koulumatkoillaan, jolloin paikat tuskin voivat kovin vaarallisia olla. Useimmiten lienee siis riittävää ilmoittaa huoltajalle, että oppilas on poistunut luvatta koulun alueelta ja että koulu ei voi enää kantaa vastuuta tämän turvallisuudesta.

¹²⁸ Poutala 2010 s. 140–141. Opettajan voimankäyttö saattaa olla ilman lainsäädännön varsinaista tukea muissakin tapauksissa rikosoikeudellisesti erityisasemassa, kun sitä verrataan tilanteisiin, joissa kuka tahansa kansalainen käyttää voimaa toista kansalaista kohtaan. Opettajan toimintaa voi puolustaa ainakin sosiaaliadekvaattiuden käsite (Vaasan HO 15.12.2015, dnro R 15/566).

¹²⁹ Samaa ongelmaa on muissakin kurinpitoluonteisissa keinoissa, mutta suorittamistilaisuuden sisältävistä kurinpitomenetelystä luvatta poistuvaa tai sinne saapumatta jättävää oppilasta voidaan ojentaa juuri jälki-istunnon määräämisellä. Jälki-istunnosta luvatta poistumisesta voidaan toki periaatteessa antaa edelleen varsinaisen kurinpitorangeistus, sillä kurinpitorangeistukset ovat jälki-istuntoa ankarampia (HE 66/2013 vp s. 12). Kurinpito-

problematiikka on tosin ollut lainsäätäjän tiedossa jo vuoden 2014 alusta voimaan tulleen lainmuutospaketin säätämisvaiheessa, mutta asiaan ei ole haluttu suoranaisesti puuttua.¹³⁰ Sittemmin tahtotila on kuitenkin voinut muuttua, sillä sivistysvaliokunta liitti joulukuussa 2016 mietintöönsä seuraavan lausumaehdotuksen: ”Eduskunta edellyttää, että opetus- ja kulttuuri-ministeriö valmistelee perusopetuksen kurinpittoa selkeyttävät ja vaikuttavuutta lisäävät toimet kevätistuntokauden 2018 loppuun mennessä. Ministeriön on syytä harkita muun muassa jälki-istunnon suorittamista osana oppivelvollisuutta sekä perusopetuksen rehtorin oikeutta erottaa oppilas lyhyeksi määräajaksi.”¹³¹ Aivan selvä ei poliittinen tahto kuitenkaan ole, sillä neljä opposition kansanedustajaa jätti mietintöön vastalauseen, joka kritikoitiin pitkälti juuri tätä lausumaehdotusta.¹³²

Jälki-istuntojen nykyinen tila voidaan nähdä jossakin määrin analogiseksi aikanaan vallinneelle tilanteelle, jota ei lopulta pidetty tyydyttävänä: oppilaan tai opiskelijan sai määrätä poistumaan, mutta opettajalle tai rehtorille ei ollut säädetty minkäänlaista toimivaltaa niitä tilanteita varten, joissa oppilas tai opiskelija kieltäytyi poistumasta, vaikka hänet määrättiin tekemään niin.¹³³

Perusopetusasetuksen erikoisiin piirteisiin kuuluu, että jälki-istunnon määrääminen kuuluu nimenomaan opettajalle, sillä pykälä ei sano tässä tapauksessa ”rehtori tai opettaja” vaan ”opettaja”.¹³⁴ Valinta vaikuttaa tietoiselta, sillä sama lyhyehkö asetuksen pykälä antaa kyllä rehtorille toimivaltaa muissa asioissa, sillä sen mukaan ”oppilaan määräämisestä poistumaan koulun järjestämästä tilaisuudesta päättää rehtori tai opettaja” ja ”opetuksen epäämisestä päättää rehtori”.

Sangen kummalliseksi koulun virkamiesten välisen toimivaltajaon tekee, että perusopetuksen rehtorilla on oikeus yhtäältä jälki-istuntoa lievempään luokasta poistamiseen ja hänelle voi-

rangaistuksista kirjalliseen varoitukseen liittyy kuitenkin tehoavuuksongelmia ja määräaikaiseen erottamiseen sen tosiasiallisen käytettävyyden haasteita, jotka tämä tutkielma tuo esiin alaluvuissa 2.4 ja 2.6. Näistä syistä mahdollisuus luvattomaan poistumiseen tai saapumatta jättämiseen on nähdäkseni akuutein kysymys nimenomaan jälki-istunnon tapauksessa.

¹³⁰ HE 66/2013 vp s. 28.

¹³¹ SiVM 18/2016 vp s. 14–15.

¹³² SiVM 18/2016 vp s. 16–18.

¹³³ Alkuperäinen perusopetuslaki ja alkuperäinen lukiolaki.

¹³⁴ Perusopetusasetus 18 §.

daan myös – toisin kuin opettajalle – delegoida oikeus jälki-istuntoa ankarampaan kirjallisen varoituksen antamiseen.¹³⁵ Myös kasvatustieteellisen keskustelun määräämiseen rehtorilla on oikeus.¹³⁶

De sententia ferenda ei kuitenkaan uskalla suositella sellaista linjaa, ettei jälki-istunnon määrännyt rehtoria voisi koskaan katsoa toimivaltansa ylittäneeksi. Asetus haluaa nimittäin hyvin selvästi jättää jälki-istunnon määräämisen pois rehtorin käsistä. Lainsäätäjää itseäänkin vaikuttaa hämmentävän, että laki tai asetus ei anna rehtorille oikeutta määrätä jälki-istuntoa: käsitellessään kasvatustieteellistä keskustelua hallituksen esitys mainitsee ohimennen, että ”[k]asvatustieteelliseen keskusteluun olisivat toimivaltaisia määräämään samat tahot kuin jälki-istuntoon eli opettaja ja rehtori”.¹³⁷ Pelkästään hallituksen esityksessä – vieläpä *obiter dictum* ja toisessa yhteydessä – esiin tulevalla virhekäsityksellä ei kuitenkaan voi olla asetusta tai lakia muuttavaa voimaa. Sellaisen vaikutuksen antaminen kertoisi hyvin suuresta uskosta perusteluilla säätämiseen.

Mistä sitten johtuu, että rehtorille ei ole annettu valtaa määrätä jälki-istuntoa? Kyseessä on varmaankin säännösten eritahtisesta valmistumisesta johtuva ongelma. Tässä tutkielmassa kurinpidon historiaa käsiteltäessä¹³⁸ kuvattu lisääntynyt halu laajentaa kurinpitoluonteisia oikeuksia liittyy asiaan. Vuonna 2004 rehtorille on jo haluttu antaa toimivalta oppilaan poistamiseen, vaikka perusopetusasetuksen ja -lain tullessa voimaan vuonna 1999 tätä valtaa ei ehkä – jälki-istunnon määräämisen tapaan – olisi rehtorille annettu, jos siitä olisi silloin säädetty. Kasvatustieteellinen keskustelu on vielä uudempaa perua, vuonna 2014 voimaan tulleista säännöksistä, joita säädettäessä vaikuttaisi myös olleen halua antaa rehtorille oikeuksia laajemmin kuin vuonna 1999.¹³⁹

Rehtorilta puuttuvaan jälki-istuntooimivaltaan voi vaikuttaa myös se, että lain vanhojen kurinpitokeinojen käyttöä säädellään tosiaan myös asetuksessa. Asetuksen teksti ei nimittäin

¹³⁵ Hallituksen esityksessä katsotaan, että perusopetuslain 36 §:n mukaisten toimien ankaruusjärjestys on, lievimmistä ankarimpaan lueteltuna, luokasta poistaminen, jälki-istunto, kirjallinen varoitus ja määräaikainen erotaminen (HE 66/2013 vp s. 12).

¹³⁶ Perusopetuslaki 35 a § 3 mom.

¹³⁷ HE 66/2013 vp s. 45.

¹³⁸ Alaluku 1.4.

¹³⁹ Rehtorille kuuluu yleensä jonkin verran opetusvelvollisuutta, ja lienee selvää, että sitä täyttäessään rehtorilla on kuitenkin samat oikeudet esimerkiksi jälki-istunnon määräämiseen kuin muillakin, jotka opettavat. Muutoin mahdollisuudet puuttua häiriöihin nimenomaan rehtorin oppitunneilla olisivat ilman järkevää syytä huonommat kuin muulloin. (Ks. Lahtinen 2011 s. 285.)

luultavasti ole saanut lainuudistuksissa yhtä paljon huomiota kuin itse laki. Kyse olisi tämänkin selityksen mukaan jossakin määrin epähuomiosta.

Nostettakoon myös esiin asia, johon tämä tutkielma jo kasvatustutkimusta käsitellessään¹⁴⁰ viittasi: kielto järjestää jälki-istuntoa työpäivän aikana. Laissa voi näkyä jälkiä oikeuden pinnanalaisilla tasoilla¹⁴¹ sijaitsevasta *ne bis in idem* -periaatteesta, kun pintatason oikeussäännöissä on jälki-istunnon määräämistä käsiteltäessä seuraavanlainen muotoilu: ”Jälki-istuntoa ei voida järjestää siten, että oppilas joutuisi sen seurauksena jäämään pois opetussuunnitelman tai muun koulun toimintaa koskevan suunnitelman mukaisesta opetuksesta.”¹⁴² Hallituksen esityksessä nimittäin viitataan siihen, että lainsäätäjän mielestä tällaisen järjestämistavan ongelmallisuus liittyy juuri rangaistuksen moninkertaisuuteen: ”Näin ollen jälki-istuntoon määräämällä ei enää voisi jälki-istunnon lisäksi rangaista oppilasta kahteen kertaan jättämällä häntä samalla myös pois koulun muusta toiminnasta.”¹⁴³

Kuvatut rajoitukset jälki-istunnon määräämiseen voivat vähentää tämän kurinpitokeinon käytökelpoisuutta. Seurausvaikutukset voivat nimittäin olla ongelmallisia siksi, että joudutaan hankalaan tilanteeseen, jos koulukyyditysten takia on vaikea osoittaa sopivaa ajankohtaa jälki-istunnolle. Jos taas koulukyyditystä käyttäville pidättydytään määräämstä jälki-istuntoja, ollaan pian ongelmissa hallintolain 6 §:ään sisältyvän – siis hyvän hallinnon oikeusperiaatteisiin kuuluvan – yhdenvertaisuusperiaatteen kanssa. Yhdenvertaisuus kuuluu myös perustuslain 6 §:ään.

Lukiolakiin ei ole kirjattu jälki-istuntoa. Tästä lainsäädäntöratkaisusta saattaa käytännössä seurata, että kynnys kirjallisen varoituksen antamiseen on lukioissa usein matalampi kuin peruskouluissa: esimerkiksi uhkaavaa käyttäytymistä ei voine jättää lukiossa täysin rankaisematta, vaikka peruskoululainen siitä jälki-istunnolla saattaakin selvitä.

¹⁴⁰ Alaluku 2.2.

¹⁴¹ Pinnanalaisista tasoista puhutaan Tuorin oikeusteoreettisessa mallissa (esim. Siltala 2003 s. 829 ja Tuori 2000). Se jakaa oikeuden pintatasoon, oikeuskulttuurin tasoon ja syvätasoon. Esimerkiksi oikeudelliset käsitteet sijaitsevat pinnanalaisilla tasoilla (Tuori 2007 s. 109). Niitä ei siis muuteta noin vain lainsäädäntöä muuttamalla, sillä lainsäädäntö on pintatasoa. Tasomalli tekee helposti ymmärrettäväksi, miten oikeuden osia – oikeastaan tietystä näkökulmasta tärkeimpiäkin osia – voivat olla jotkin sellaiset asiat, joita niin sanotut velvoittavat oikeuslähteet eivät mainitse.

¹⁴² Perusopetuslaki 36 § 6 mom.

¹⁴³ HE 66/2013 vp s. 46.

2.4 Kirjallinen varoitus

Kirjallinen varoitus on toinen perusopetuslain kurinpitovaroituksista. Toinen niistä on määräaikainen erottaminen. Perusopetuslaki mahdollistaa, että kirjallisen varoituksen antaminen delegoidaan rehtorille.¹⁴⁴ Delegointimahdollisuus on poikkeus kuntalain (410/2015) 91 §:stä, joka säättää seuraavaa: ”Toimivalta sellaisessa asiassa, joka sisältää hallinnollisen pakon käyttämistä, voidaan siirtää vain toimielimelle.” Lainsäätäjän menettely on *lex specialis derogat legi generali* -konfliktinratkaisukriteerin ansiosta tietenkin mahdollinen.

Perusopetuslakia muutettaessa ei ole perusteltu, miksi kuntalaista haluttiin poiketa. Ratkaisun taustalla voi olla, että kun aiemmin perusopetuslaissa ei vastaavaa pykälää ollut, käytännössä kuntalain säännöstä ei silti noudatettu. Kuntien ja valtion hallinnossa työskentelevillä on ehkä useinkin tapana katsoa nimenomaan oman alansa erityislakia, jolloin yleislaki voi jäädä noudattamatta siksi, ettei sitä yksinkertaisesti tunneta.¹⁴⁵

Kirjallinen varoitus on myös lukiolaissa,¹⁴⁶ jossa siinäkin on nykyään säännös, että koulutuksen järjestäjä voi päättää kirjallisen varoituksen antamisen kuuluvan rehtorille.¹⁴⁷ Sekä perusopetus- että lukiolain delegointimahdollisuus astui voimaan osana koulurauhapakettia.¹⁴⁸

Kirjallinen varoitus on kurinpitokeinoista toiseksi ankarin heti määräaikaisen erottamisen jälkeen.¹⁴⁹ Lisäksi kirjallinen varoitus on juuri määräaikaisen erottamisen rinnalla ainoa valituskelppoinen päätös kurinpitoluonteisten keinojen joukossa.¹⁵⁰ Näistä seikoista huolimatta kirjallisen varoituksen teho lienee kyseenalainen.¹⁵¹ Aiemmin varsinkin samasta asiasta annettu

¹⁴⁴ Perusopetuslaki 36 a § 7 mom.

¹⁴⁵ Lahtisen (2011 s. 271) mukaan perusopetuksessa ”on katsottu, että monijäsenisen toimielimen päätöstä edellytetään oppilasta määräajaksi erotettaessa sekä tilanteessa, jossa oppilaalle ollaan tekemässä erityisen tuen päätöstä vastoin huoltajan tahtoa”. Lahtinen ei kuitenkaan viittaa mihinkään lähteeseen, joka selittäisi, kuka tällaiseen monijäsenisen elimen käyttöä rajaavaan tulkintaan on päätenyt ja miksi. Jälkikäteistä oikeuslähdetukea ajattelulle on ehkä johdettavissa uusimpien lukiolakiin tehtyjen muutosten perusteluista, sillä niiden mukaan mahdollisuus delegoida enintään tietynpituiset erottamiset rehtorille mahdollistaa joustavammat toimintakäytännöt eikä tingi, muutoksenhakumahdollisuuden ansiosta, liikaa oikeusturvasta (HE 206/2016 vp s. 19).

¹⁴⁶ Lukiolaki 26 § 1 mom.

¹⁴⁷ Lukiolaki 26 a § 5 mom.

¹⁴⁸ Laki perusopetuslain muuttamisesta (1267/2013) ja laki lukiolain muuttamisesta (1268/2013). Arajärvi ja Aalto-Setälä (2004 s. 161) olivat tosin jo ainakin kymmenkunta vuotta aiemmin sillä kannalla, että koulutuksen järjestäjä voi päättää varoittamistoimivallan käyttäjän.

¹⁴⁹ HE 66/2013 vp s. 12.

¹⁵⁰ Perusopetuslaki 42 a § 1 mom.

¹⁵¹ Jos käytetään kielifilosofia termejä, normaalilla kielellä laaditulla varoituksella on tietenkin ensinnäkin lokuutio. Jos se lisäksi kertoo oppilaan tai opiskelijan tulevan varoitetuksi oppilaaksi tai opiskelijaksi, sillä on myös illokuutio. Silti perlokuutio voi hyvinkin jäädä olemattomaksi. Sillä ei välttämättä ole siis mitään seurauksia, että

kirjallinen varoitus voinee tosin olla lisäperuste määräaikaiselle erottamiselle, mutta määräaikaista erottamista käytetään vain harvoin.¹⁵²

Oikeuskäytännössä on noussut esiin, että ainakin alakoulussa tarkoitussidonnaisuuden periaate¹⁵³ voi rajoittaa kirjallisen varoituksen käyttöä. Hallinto-oikeus on nimittäin todennut, että 8-vuotiaalle annettu kirjallinen varoitus oli tarkoitussidonnaisuuden vastainen siksi, että oppilas ei kyennyt ymmärtämään varoituksen merkitystä ja tarkoitusta rangaistus- ja ojentamiskeinona. Oikeus mainitsee senkin näkökohdan, että tässä tapauksessa oli selvää, ettei varoituksen antamisella voitu myöskään vaikuttaa oppilaan käyttäytymiseen.¹⁵⁴

2.5 Kotitehtävien suorittaminen työpäivän päätyttyä

Yhdeksi harvoista oppilaan velvollisuuksista säädetään perusopetuslaissa, että hänen tulee suorittaa tehtävänsä tunnollisesti.¹⁵⁵ Siispä on ymmärrettävää, että lakiin on haluttu keino puuttua nimenomaan siihen, jos oppilas jättää tehtäviään suorittamatta. Tämä keino on seuraava: ”Kotitehtävänsä laiminlyönyt oppilas voidaan määrätä työpäivän päätyttyä enintään tunniksi kerrallaan valvonnan alaisena suorittamaan tehtäviään.”¹⁵⁶

Arajärven ja Aalto-Setälän mukaan oppilasta ei saisi rangaista tehtäviensä laiminlyönnistä.¹⁵⁷ He kuitenkin sanovat samassa yhteydessä, ettei kotitehtävien teettäminen koulussa ole varsinaista ojentamista. Koska erotettaessa ojentaminen ja rankaiseminen toisistaan on katsottava, että ojentaminen rankaisemista lievempää toimintaa, heidän tarkoituksenaan on varmaankin ilmaista: rankaiseminen tekemättä jätettyjen tehtävien vuoksi ei ole sallittua, mutta muita keinoja voi olla sallittua käyttää. Ojentamiskeinoja saattaa lukeutua niihin.

Kotitehtävien käsite voi venyä moneksi. Kuusikko katsoo, oppilaan määrääminen siivoamaan jälkensä voisi rinnastua kotitehtävien antamiseen.¹⁵⁸ Jos näin olisi ollut, mikään ei olisi

oppilas tai opiskelija on varoitettu oppilas tai opiskelija. (Erit. Austin 1962.)

¹⁵² Rimpelä–Fröjd–Peltonen 2010 s. 213.

¹⁵³ Hallintolaki 6 §.

¹⁵⁴ Helsingin HaO 09.11.2011, dnro 00988/11/1301.

¹⁵⁵ Perusopetuslaki 32 § 2 mom.

¹⁵⁶ Perusopetuslaki 36 § 4 mom.

¹⁵⁷ Arajärvi–Aalto-Setälä 2004 s. 162.

¹⁵⁸ Kuusikko 2006 s. 25–26.

luultavasti estänyt siivoamiseen määräämistä jo ennen perusopetuslain muutoksia, jotka astuivat voimaan vuoden 2014 alusta.¹⁵⁹

Lukiassa ei ole säännöstä, joka mahdollistaisi määräämisen kotitehtävien suorittamiseen työpäivän päätyttyä. Kun kirjallinen varoituskin tekemättä myös toistuvasti jätetyistä kotitehtävistä katsottaneen yleensä liian järeäksi keinoksi, onko lukiassa seurauksia siitä, että opiskelija lyön laimin lukiolakiin¹⁶⁰ perustuvan velvollisuuden suorittaa tehtävänsä? Näkisin, että erityisesti arvioinnin kannalta on merkitystä sillä, miten opiskelija suorittaa tehtävänsä. Lukiovaiheessa merkittävän osan opiskelijan työskentelystä pitäisi nimittäin jo tapahtua kotona, ja lukiolaissa on säännös, jonka mukaan opiskelijan työskentelyä tulee arvioida monipuolisesti.¹⁶¹ Sen tähden arvioinnissa tulee ottaa huomioon, miten opiskelija on työskennellyt kotona, ja se näkyy selvästi juuri kotitehtävissä. Näin vaikutus arviointiin ei synny vain siten, että opiskelija osaa asiat todennäköisesti kokeessa tavallista huonommin, ellei hän ole tehnyt kurssin aikana kotitehtäviä.

2.6 Määräaikainen erottaminen

Määräaikainen erottaminen on varsin ankara rangaistus. Siitä kertoo jo, että perusopetuksessa vain määräaikaista erottamista ja kirjallista varoitusta kutsutaan kurinpitorangaistuksiksi.¹⁶² Status näkyy siinä, että perusopetuslain mukaan huoltajalle on varattava tilaisuus tulla kuulukseksi kurinpitorangaistuksesta ja että kurinpitorangaistuksesta tulee antaa päätös.¹⁶³ Näistä seikoista seuraa, ettei kurinpitorangaistuksissa ole enää kyse välttämättä niinkään tosiasiallisesta hallintotoiminnasta kuin varsinaisesta hallinnollisesta päätöksenteosta.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Laki perusopetuslain muuttamisesta (1267/2013).

¹⁶⁰ Lukiolaki 25 § 2 mom.

¹⁶¹ Lukiolaki 17 § 1 mom. Perusopetuslaissa on vastaava säännös eli perusopetuslain 22 §:n 1 momentti.

¹⁶² Perusopetuslaki 36 § 1 mom. Lukiolain mukaan mahdollinen on vielä kolmas, tosin nykyoloissa varmaankin koulujen hallinnoimien asuntoloiden vähyden vuoksi harvinainen rangaistus, nimittäin asuntolasta erottaminen (lukiolaki 26 § 1 mom.).

¹⁶³ Perusopetuslaki 36 a § 1 mom.

¹⁶⁴ Tosiasiallisesti hallintotoiminnaksi – johon opetuksen antaminen kuuluu – kutsutaan yleensä hallintotoimintaa, jossa ei tehdä kirjallisia hallintopäätöksiä. Tosiasialliseen hallintotoimintaan sovelletaan hyvän hallinnon perusteita eli muuta hallintolakia väljemmin muotoiltuja vaatimuksia. Näitä ovat ensinnäkin oikeusturvan, palvelujen laadun ja tuloksellisuuden edistäminen, toiseksi hallinnon oikeusperiaatteet, kolmanneksi palveluperiaate ja palvelun asianmukaisuus, neljänneksi neuvonta, viidenneksi hyvän kielenkäytön vaatimus ja viimeiseksi viranomaisten yhteistyö. Hyvän hallinnon perusteisiin voidaan katsoa myös kuuluvan käsittelyn viivytyksettömyys ja esteellisyysperusteiden huomioon ottaminen. Tosiasiallisessa hallintotoiminnassa vain rajallinen merkitys on hyvän hallinnon takeilla eli perustuslain (21 §) vaatimuksilla, kuten kuulluksi tulemisella ja oikeudella saada perusteltu päätös. (Mäenpää 2003 s. 36–37, 41.)

Vuoden 2016 alusta voimaan tulleet lainmuutokset säätävät nimenomaisesti kurinpitorangaistusten muutoksenhausta.¹⁶⁵ Niiden mukaan kurinpitorangaistukseen saa hakea muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen siten kuin hallintolainkäyttölaissa säädetään. Perusopetuslaki sanoo lisäksi: ”Muuhun 36 §:n nojalla tehtyyn kuin kirjallista varoitusta tai oppilaan määräaikaista erottamista koskevaan päätökseen ei saa hakea muutosta valittamalla.”¹⁶⁶ Mitä kurinpitorangaistusten valituskelpoisuuteen tulee, oikeustilaa ei kuitenkaan ole vuonna 2016 voimaan tulleisiin lainmuutoksiin liittyvän hallituksen esityksen mukaan pyritty muuttamaan.¹⁶⁷ Koska kurinpitorangaistukset ovat hallintopäätöksiä, ne ovat olleet valituskelpoisia jo aiemmin.¹⁶⁸

On mielenkiintoista, että perusopetuslaki kieltää kurinpitorangaistuksia lukuun ottamatta muutoksenhaun 36 §:n asioihin mutta jättää kieltämättä muutoksenhaun muihin tämän tutkielman pääluvun 2 käsittelemiін asioihin, kuten 35 a §:ssä mainittuun kasvatuskeskusteluun.¹⁶⁹ Siitä ei kuitenkaan voida *e contrario* päätellä, että vaikkapa juuri kasvatuskeskusteluun määräämiseen voisi hakea muutosta. Kun esimerkiksi jälki-istuntoakaan ei ole niin merkittävä päätös, että se olisi muutoksenhakukelpoinen, on pääteltävä *argumentum a maiore ad minus*, että on kiellettyä hakea muutosta myös ensisijaiseen ja siten lievimpään keinoon eli kasvatuskeskusteluun. Lukiossa tilanne on samantapainen: muutoksenhaku kielletään 26 §:n asioihin, joihin eivät siis kuulu 26 b §:ssä mainittu opiskelijan poistaminen, 26 d §:ssä mainittu kielletyn esineen tai aineen ottaminen ja 26 e §:ssä mainittu tavaroiden tarkastaminen.¹⁷⁰

Oppilaan määräaikainen erottaminen on perusopetuksessa helposti käytännössä ongelmallista, sillä perusopetuslain mukaan erotetulle oppilaalle ”tulee järjestää opetus, joka estää määräajaksi erotetun oppilaan jäämisen jälkeen vuosiluokkansa ja opetusryhmänsä edistymisestä”.¹⁷¹ Kyseinen perusopetuslain vaatimus voi olla merkittävä syy siihen, että määräaikaisen erottamisen käyttö on peruskoulussa harvinaista: peruskouluista 90 % ei ole käyttänyt määräaikaista erottamista, ja loppuista 4 prosenttiyksikköä ei tiedä, onko sitä käytetty.¹⁷²

¹⁶⁵ Laki perusopetuslain muuttamisesta (959/2015) ja laki lukiolain muuttamisesta (958/2015).

¹⁶⁶ Perusopetuslaki 42 d § 1 mom.

¹⁶⁷ HE 230/2014 vp s. 85–86.

¹⁶⁸ Esim. Rovaniemen HaO 8.7.2009, 00164/09/1301, Kuopion HaO 10.9.2012, 00618/12/1301 ja Rovaniemen HaO 10.10.2012, 12/0410/1.

¹⁶⁹ Perusopetuslaki 42 d § 1 mom.

¹⁷⁰ Lukiolaki 34 e § 1 mom.

¹⁷¹ Perusopetuslaki 36 a § 2 mom.

¹⁷² Rimpelä–Fröjd–Peltonen 2010 s. 213.

Luultavasti juuri opetuksenjärjestämisvelvollisuus määräaikaisesti erotetulle oppilaalle on saanut aikaan, että on alettu etsiä keinoja päästä oppilaasta väliaikaisesti eroon häntä kuitenkaan erottamatta. Yleiseksi on tullut ainakin ehdottaa huoltajia hakemaan oppilaalle vapautusta halutuksi ajanjaksoksi. Vapautuksen aikana velvoitetta järjestää oppilaalle opetus ei nimittäin ole. Kun asiaa on selvitetty, jopa yli neljäsosassa kouluja on ollut määräaikaisen erottamisen korvaamista vapautuksella.¹⁷³

Vaikuttaisi arveluttavalta etsiä määräaikaiselle erottamiselle vaihtoehtoja, joiden tarkoitus lienee, että päästään kiertämään velvoitetta opetuksen järjestämiseen esimerkiksi taloudellisista syistä. Lainsäätäjä on nimittäin asettanut myös määräaikaisesti erotettua oppilasta koskevan opettamisvelvoitteen, jotta turvattaisiin oppilaan perusoikeus saada perusopetusta.

Laillisuusvalvonnassa on pidetty epäasiallisena sellaista tapausta, jossa koulun aloitteesta oppilas oli koulunkäyntiongelmiansa vuoksi ollut kaksi ja puoli viikkoa äitinsä opetettavana.¹⁷⁴ Laillisuusvalvojan perusteina olivat perusopetuslain vastaisuus ja oppilaan oikeusturvan loukkaaminen. Molempia loukataan varmasti vähintään yhtä paljon silloin, jos käytännöllisesti katsoen koulun aloitteesta järjestetään oppilaalle vapautus kiinnittämättä lainkaan huomiota mahdollisuuksiin saada opetusta.

Lisäksi voi käydä, että pyrkimyksistä saada huoltajat tekemään vapautushakemuksia seuraa, että kahdesta samalla tavoin toimineesta oppilaasta vain toinen jää kuukausiksi ilman hänelle kuuluvaa opetusta – pitkälti siksi, ettei hänen huoltajansa ole osannut tai välittänyt pitää kiinni huollettavansa oikeuksista. Tällainen seuraus voi olla yhdenvertaisuuden kannalta ongelmallinen. Samalta kannalta voitaisiin nähdä ongelma siinäkin, että jos määräaikainen erottaminen korvataan vapautuksella, ei juridisesti käytetä lainkaan kuripitoluonteista toimivaltaa. Onko näet oikein määrätä muille oppilaille esimerkiksi jälki-istuntoja jo lievemmistäkin teoista kuin mistä joku selviää huoltajan hakeman vapautuksen vuoksi periaatteessa joutumatta kuripitoluonteisen toiminnan kohteeksi?¹⁷⁵

Koska koulujen käytännöt vaihtelevat ja huoltajan valveutuneisuudella on huomattava merkitys, voisi *de lege ferenda* olla syytä miettiä luopumista siitä, että erotetulle oppilaalle on jär-

¹⁷³ Etelä-Suomen lääninhallitus 2005 s. 33.

¹⁷⁴ ESAVI-2010-03675/Op-13.

¹⁷⁵ Yhdenvertaisuuteen liittyy hallintolain 6 §:n vaatima tasapuolisuus ja perustuslain 6 §:n yhdenvertaisuus.

jestettävä opetus. Silloin tosin joudutaan puuttumaan perusopetuslaissa säädettyyn oikeuteen saada työpäivinä opetussuunnitelman mukaista opetusta¹⁷⁶ ja samalla perusoikeuteen saada maksutonta perusopetusta¹⁷⁷. Kyseessä ei kuitenkaan tarvitse olla näiden oikeuksien pysyvistä menettämisestä: oppilas voitaisiin jättää vuosiluokalle, jos yhden tai useamman määräaikaisen erottamisen seurauksiin kuuluisi, että perusopetusasetuksen mukainen edellytys vuosiluokalle jättämiseen täyttyisi.¹⁷⁸ Edellytyshän on kyvyttömyys suorittaa hyväksytysti oppiaineen opintoja tai huono yleinen koulumenestys. Varsinkin pitkillä erottamisilla on helposti yhteys siihen, että edellytys täyttyy.

Kun määräaikaisesta erottamisesta päätetään, perusopetuksessa noudatettavaan menettelyyn kuuluu, että sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle ilmoitetaan, kun päätöstä valmistellaan. Lastensuojelulain (417/2007) 24 §:n 2 momentin mukaan sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on oltava edustettuna, jos se ei katso läsnäoloa ilmeisen tarpeettomaksi. Lisäksi aiemmin tässä alaluvussa mainitun huoltajankuulemisvelvoitteen ohella ennen määräaikaista erottamista – samoin kuin ennen kirjallisen varoituksen antamista – on perusopetuslain ja lukiolain mukaan kuultava oppilasta tai opiskelijaa.¹⁷⁹ Kaikkeen kurinpitoluonteiseen toimintaanhan ei hallintolainkaan perusteella voine kuulemisvelvoitetta ulottaa, sillä koko hallintolaki ei ole tarkoitettu sovellettavaksi tosiasialliseen hallintotoimintaan.¹⁸⁰

Joiltakin osin lukion ja perusopetuksen säännökset määräaikaisesta erottamisesta ovat erilaisia. Ensinnäkin lukiossa erottaminen on mahdollista enintään kolmen kuukauden sijaan enintään vuoden ajaksi.¹⁸¹ Lisäksi lukiosta puuttuu velvollisuus järjestää opetus erotetulle. Vuoden 2017 alusta lukiolakiin on tullut myös mahdollisuus, että koulutuksen järjestäjä voi delegoida rehtorille oikeuden erottaa opiskelija korkeintaan kolmen kuukauden ajaksi.¹⁸² Perusopetuslain mukaan lyhyintäkään määräaikaista erottamista ei voi delegoida rehtorille.

¹⁷⁶ Perusopetuslaki 30 § 1 mom.

¹⁷⁷ Perustuslaki 16 § 1 mom.

¹⁷⁸ Perusopetusasetus 11 § 2 mom.

¹⁷⁹ Perusopetuslaki 36 a § 1 mom. ja lukiolaki 26 a § 1 mom. Perusopetuksessa myös ennen jälki-istunnon määräämistä on kuultava oppilasta.

¹⁸⁰ Ks. alaviite 164.

¹⁸¹ Lukiolaki 26 § 1 mom.

¹⁸² Lukiolaki 26 a § 5 mom.

Erilainen erottamisajan enimmäiskesto ja erottamisen kohteeksi joutuvan oppilaan tai opiskelijan eriävät oikeudet ovat sikäli ymmärrettäviä, että mahdollisuus pitempään keston ja opetuksensaamisooikeuden menetyks tarkoittavat säännösten olevan tältä osin lukiossa perusopetusta ankarampia. Se on perusteltua siksi, että lukiolaiset ovat tyypillisesti peruskoululaisia vanhempia. Langettavathan yleiset tuomioistuimetkin nuoruuden vuoksi lievempiä tuomioita, eikä alle 15-vuotiaita saateta rikosoikeudelliseen vastuuseen lainkaan.¹⁸³

Lainsäätaja ei vaikuta tehneen selväksi, miksi perusopetuksen rehtorille ei ole päätetty antaa oikeutta lyhyeenkään määräaikaiseen erottamiseen, vaikka koulutuksen järjestaja haluaisi delegoida erottamistoimivaltaa hänelle. Lukion rehtorin toimivaltaa lisännen lainmuutoksen perusteluissa esitettiin lukiolain ongelmat ja erottamisoikeuden delegointimahdollisuuden tuomat edut niin, että samoin perustein vaikuttaisi täysin mahdolliselta tehdä muutos myös perusopetuksen rehtorin toimivaltaan.¹⁸⁴ Esimerkiksi perusoikeus maksuttomaan perusopetukseen¹⁸⁵ ei myöskään välttämättä tee perusopetuksesta erottamista merkittävämmäksi oikeuksien menetykseksi kuin lukiosta erottamista, sillä kuten sanottua, perusopetuksen oppilas ei menetä oikeutta opetukseen lukion opiskelijan tavoin.¹⁸⁶

Vielä yksi merkittävä ero on. Lukiolaki nimittäin toteaa, että päätös opiskelijan määräaikaisesta erottamisesta voidaan panna täytäntöön, vaikka siitä on valitettu, kun tällainen päätös tehdään yhtä aikaa itse määräaikaista erottamista koskevan päätöksen kanssa.¹⁸⁷ Perusopetuksen säännös on mutkikkaampi. Sen mukaan edellytyksenä on, että ”oppilas on käyttäytynyt niin väkivaltaisesti tai uhkaavasti, että toisen oppilaan tai koulussa tai muussa opetustilassa työskentelevän henkilön turvallisuus on kärsinyt tai vakavasti vaarantunut, ja on olemassa ilmeinen vaara, että väkivaltainen tai uhkaava käyttäytyminen toistuu”.¹⁸⁸ Perusopetuksessa on siis asetettu koulua kohtaan lukiolakia tiukemmat tai ainakin tarkemmat edellytykset sille, mitä vaaditaan, jotta päätös voidaan panna täytäntöön, vaikka siitä on valitettu. Syy eroon voi liittyä siihen, että perusopetus on tosiaan perusoikeus, lukiokoulutus ei ainakaan aivan suoraan.

¹⁸³ Ks. alaviite 110.

¹⁸⁴ HE 206/2016 vp s. 19.

¹⁸⁵ Perustuslaki 16 § 1 mom.

¹⁸⁶ Perusopetuslaki 36 a § 2 mom.

¹⁸⁷ Lukiolaki 26 a § 2–3 mom.

¹⁸⁸ Perusopetuslaki 36 a § 4 mom.

2.7 Oppilaan tai opiskelijan poistaminen

Sekä perusopetus- että lukiolain mukaan häiritsevä oppilas tai opiskelija voidaan määrätä poistumaan tilasta, jossa opetusta annetaan.¹⁸⁹ Oikeudesta määrätä poistumaan ei kuitenkaan vielä seuraa, että oppilas tai opiskelija voitaisiin poistaa. Kun perusopetuslaki ja lukiolaki tulivat voimaan vuoden 1999 alusta, muutaman vuoden ajan oppilaan tai opiskelijan sai kyllä määrätä poistumaan, mutta oikeutta poistaa häntä ei opettajalla tai rehtorilla ollut. Tilannetta lähdettiin muuttamaan hallituksen esityksellä, jossa sanotaan: ”Niissä poikkeuksellisissa tilanteissa, joissa häiritsevä tai turvallisuutta vaarantava oppilas ei noudata hänelle annettua poistumismääräystä ja muiden oppilaiden oikeus opetukseen tai turvallisuuteen vaatii välittömiä toimenpiteitä, rehtorilla ja opettajalla tulee olla oikeus poistaa oppilas.”¹⁹⁰

Poliisilla oikeus poistaa muita vaarantava tai kohtuuttoman paljon häiriötä aiheuttava oppilas tai opiskelija ilmeisesti oli, sillä 1.3.2001 voimaan tulleen poliisilain (495/1995) 14 §:n 1 momentin mukaan poliisimiehellä on oikeus julkisrauhan suojaaman alueen haltijan edustajan pyynnöstä poistaa henkilö, joka ilman laillista oikeutta jättää noudattamatta käskyn poistua julkisrauhan suojaamalta alueelta.¹⁹¹ Poliisi ei kuitenkaan varmasti useissakaan tapauksissa olisi ehtinyt paikalle ennen oppitunnin päättymistä, varsinkaan vähänkään syrjäisillä seuduilla. Näin perusopetuslain muutos oli käytäntöä ajatellen hyvin tarpeellinen, vaikka siinä annetaankin voimankäyttöoikeuksia sellaisille tahoille, joilla mitä todennäköisimmin ei ole koulutusta voimankäyttöön. Juuri huoli vähäisestä osaamisesta lienee pitkälti johtanut pykälän mainintaan, että voimankäyttövälineitä ei poistamisessa saa käyttää.¹⁹²

Oikeus käyttää poistamisessa voimakeinoja tuli voimaan sekä perusopetuksessa että lukiossa 1.8.2003.¹⁹³ Samalla tuli mahdolliseksi evätä perusopetuksen oppilaalta tietyin edellytyksin osallistuminen opetukseen enintään jäljellä olevan työpäivän ajaksi ja lukion opiskelijalta enintään kolmen työpäivän ajaksi.¹⁹⁴ Myös epäämisen toteuttamiseen voidaan käyttää

¹⁸⁹ Perusopetuslaki 36 § 2 mom. ja lukiolaki 26 § 2 mom.

¹⁹⁰ HE 205/2002 vp s. 18. Tosin aiemminkin saatettiin kirjallisuudessa käyttää toisinaan sanaa *poistaa* ilmaisun *määrätä poistumaan* asemesta. Näin tekee esimerkiksi teos Koulutuksen lainsäädäntö käytännössä (Lahtinen ym. 1999 s. 223–224).

¹⁹¹ Laki poliisilain muuttamisesta (21/2001). Aiemminkin kotirauhaa sanottiin sovellettavan esimerkiksi kouluihin (alkuperäinen vanha poliisilaki 493/1995 14 § 4 mom.). Nykyään asia on poliisilain (872/2011) 2:5 §:n 1 momentissa.

¹⁹² Perusopetuslaki 36 b § 3 mom.

¹⁹³ Laki perusopetuslain muuttamisesta (477/2003) ja laki lukiolain muuttamisesta (478/2003).

¹⁹⁴ Perusopetuslaki 36 § 3 mom. ja lukiolaki 26 § 3 mom.

voimakeinoja: koulun alueelta saadaan poistaa oppilas tai opiskelija, joka kieltäytyy poistumasta, vaikka häneltä on evätty oikeus opetukseen.¹⁹⁵

Voimatoimin saa sekä perusopetus- että lukiolain mukaan poistaa vain oppilaan tai opiskelijan, joka jättää noudattamatta poistumismääräyksen.¹⁹⁶ Vaikka tätä säännöstä ei olisikaan, samaan tulokseen päädyttäisiin jo hallintolain suhteellisuusperiaatteen nojalla.¹⁹⁷ Fyysiset toimenpiteet eivät nimittäin lähtökohtaisesti ole oikeasuhtaisia, jos sama tavoite voitaisiin saavuttaa sanallisesti.

Oppilaan tai opiskelijan tulo oppitunnille myöhässä voi aiheuttaa häiriötä. Mitä enemmän oppilaita tai opiskelijoita myöhästelee, sitä suurempi häiriö tietenkin on. Voidaanko oppilaita tai opiskelijoita kieltää tulemasta luokkaan sisään, jos he ovat myöhässä? Perusopetuksessa voidaan lähteä liikkeelle esimerkiksi siitä, että edellä määräämää erottamista käsiteltäessä¹⁹⁸ mainittu perusopetuslain säännös sanoo: ”Opetukseen osallistuvalla on työpäivinä oikeus saada opetussuunnitelman mukaista opetusta.”¹⁹⁹ Tästä säännöksestä poikkeaminen vaatii siis ainakin, että toinen vähintään laintasoinen säännös määrää toisin.²⁰⁰ Koska lakia opetuksen epäämisestä yhden oppitunnin ajaksi muutoin kuin määräämällä poistumaan ei ole ja opetuksen epääminen²⁰¹ loppupäivän ajaksi edellyttää turvallisuuden kärsimistä tai toiminnan kohtuutonta vaikeutumista, myöhästyvää oppilasta ei voida kieltää tulemasta luokkaan. Täytynee nimittäin ajatella, että ennen kuin ihminen voidaan poistaa jostakin, hänen on voitava mennä sinne. Lisäksi ulos jättämiseen liittyy samoja ongelmia, joita käsitellään hieman tuonnetun luokasta poistamisen yhteydessä, sillä lain säännöksen mukaan ilman valvontaa ei saa jättää poistettuakaan oppilasta.²⁰² Muutoinkin opettaja on lähtökohtaisesti vastuussa oppilaasta.²⁰³

¹⁹⁵ Perusopetuslaki 36 b § 1 mom. ja lukiolaki 26 b § 1 mom.

¹⁹⁶ Perusopetuslaki 36 b § 2 mom. ja lukiolaki 26 b § 2 mom.

¹⁹⁷ Hallintolaki 6 §.

¹⁹⁸ Alaluku 2.6.

¹⁹⁹ Perusopetuslaki 30 § 1 mom.

²⁰⁰ Perustuslaki 107 §.

²⁰¹ Perusopetuslaki 36 § 3 mom.

²⁰² Perusopetuslaki 36 h §. Ennen kuin 36 h § astui voimaan, velvoite oli monta vuotta 31 a §:n 3 momentissa.

²⁰³ Säädöksissä ei tosin suoraan sanota, että opettaja olisi vastuussa oppilaasta tai opiskelijasta. Se ei kuitenkaan tarkoita, ettei tällaista vastuuta olisi. Kyse lienee nimittäin Tuorin käsitteitä käyttäen oikeuteen pintaa syvemmällä ja näin oikeastaan perustavammalla tasolla kuuluvasta seikasta: virkamiehellä on erityisen laaja vastuu, joka ei tyhjene esimerkiksi perustuslain 118 §:n mukaiseen vastuuseen toimien lainmukaisuudesta. Pintatason jälkiä opettajan vastuusta voidaan nähdä vaikkapa oikeuskäytännössä, esimerkiksi ratkaisussa KKO 1977 II 11.

Lukiossa tilanne on sen verran erilainen, että lukiolaissa ole perusopetuslain kaltaista pykälää kieltämässä valvomatta jättämistä. Mahdollisuudet poistaa jo ennen luokkaan saapumista ja käyttää opetustilaan saapumisen estämiseksi opetukseen osallistumisen epäämistä kohtaavat kuitenkin lukiossa samoja esteitä, joita edellisessä kappaleessa todettiin olevan perusopetuksessa. On myös muistettava, että lukiolaissakin on säännös, joka mainitsee oikeuden opetussuunnitelman mukaiseen opetukseen.²⁰⁴ Lisäksi voidaan vielä huomauttaa, että myöhässä tuleminen ehdoton kieltäminen on kyseenalaista sen käytännöllisen seikan vuoksi, että niin oppilaalla kuin opiskelijalla voi olla myöhästymiseen asiallinenkin syy, kuten osallistuminen muuhun koulun toimintaan.

Kun laillisuusvalvonta on käsitellyt kantelua oppilaan poistamisesta, se on todennut, ettei perusopetuslaki velvoita oppilasta oppitunnilta poistettaessa kuulemaan huoltajia.²⁰⁵ Laillisuusvalvojan ratkaisulla lienee yhteys siihen aiemmin mainittuun seikkaan, että suurelta osin kirjallisia hallintopäätöksiä ajatellen laaditun hallintolain monia pykäläitä, esimerkiksi juuri kuulemisvelvoitteen sisältävää 34 §:ää, ei kerta kaikkiaan voi muutta mutkitta ulottaa tosiasialliseen hallintoon.²⁰⁶ Laillisuusvalvonnan linjaus on käytännön toiminnan kannalta erittäin tarkoituksenmukainen, sillä huoltajan kuuleminen kesken oppitunnin voisi vaikeuttaa muiden oppilaiden tai opiskelijoiden oikeutta saada opetusta. Lisäksi on mahdollista, että huoltajaan ei saisi aina yhteyttäkään.

Hallituksen esityksessä mainitaan oppilaan poistamisen yhteydessä myös mahdollisuus rauhoittaa oppilas pitämällä kiinni.²⁰⁷ Sanan *poistaa* voisi kuitenkin ajatella viittaavan niin vahvasti liikuttamiseen paikasta toiseen, että on lähellä semanttista omavaltaisuutta lukea paikallaan pitäminen osaksi sitä. Lisäksi perustuslakivaliokunta on terveydenhuollon lainsäädäntöä käsitellessään ottanut kannan, että varsinkin alaikäisiin sovellettavaksi ajateltu kiinni pitäminen eristämisen sijaan ei ollut mahdollista ilman, että oikeus pitää kiinni kävi nimenomaisesti ilmi lain sanamuodosta.²⁰⁸

²⁰⁴ Lukiolaki 22 § 1 mom.

²⁰⁵ ISAVI-2010-00775/OP-13.

²⁰⁶ Alaviite 164.

²⁰⁷ HE 205/2002 vp s. 26.

²⁰⁸ PeVL 34/2001 vp s. 3.

Kuten sanottua, luokasta poistettua perusopetuksen oppilasta ei saa jättää ilman valvontaa.²⁰⁹ Laki ei kuitenkaan ota kantaa siihen, kenen tulee valvoa luokasta poistettua oppilasta. Voidaan kysyä, katkeako opettajan vastuu oppilaasta siihen, kun oppilas poistetaan luokasta. Joissakin olosuhteissa poistettua oppilasta on nimittäin suorastaan mahdotonta valvoa yhtä aikaa kuin muita oppilaita. Hakalehto-Wainionkin mukaan luokkaan jääneiden oikeutta opetukseen loukkaa, että oppilaan poistanut opettaja joutuu valvomaan poistettua.²¹⁰ Silti Etelä-Suomen lääninhallituksen selvityksessä puolet kouluista ilmoitti järjestävänsä valvonnan näin.²¹¹

Käytännön toimintaa vaikeuttaisi entisestään, jos omaksuttaisiin Itä-Suomen aluehallintoviraston ottama linja valvontaan.²¹² Sen mukaan kielletty olisi ainakin käytäntö, jossa poistettu oppilas valvotuksi tullakseen pitelee luokan oven ulkopuolelta ovenkahvaa alhaalla. Aluehallintovirasto näet katsoo perusopetuslain vastaiseksi ja epäasialliseksi, jos ollaan sellaisessa tilanteessa, että oppilaalla ei ole jatkuvaa vuorovaikutusmahdollisuutta valvojan kanssa. Voidaan kuitenkin kysyä, onko vuorovaikutusmahdollisuus todella kovin vähäinen, jos vaikkapa koputtamalla oveen voisi milloin tahansa saada yhteyden opettajaan. Kovin selväsanaisesti perusopetuslaki ei myöskään puhu oikeudesta jatkuvaan vuorovaikutusmahdollisuuteen. Jos aluehallintoviraston tulkinta on oikea, saattaisi olla kiellettyä niin ikään valvoa ikkunan läpi sellaista oppilasta, joka on poistettu käytävään. Myös silloinhan oppilaan vuorovaikutusmahdollisuus kapenee. Olisi mielenkiintoista nähdä, miten tuomioistuin ratkaisisi asian.

Lähtökohta on joka tapauksessa nähdäkseni, että koulutuksen järjestäjä on vastuussa siitä, että oppilaan ja opiskelijan oikeudet toteutuvat.²¹³ Pyrkimys ratkaista valvontakysymys mahdollisimman vaivattomasti on saattanut käytännössä johtaa jopa siihen, että perusopetuksen opettajia on ohjeistettu olemaan määräämättä oppilaita poistumaan. Tulisiko katsoa, että lain kunnallisesta viranhaltijasta (304/2003) 17 §:n 1 momentin nojalla voidaan antaa työnjohtomääräys, joka kieltää opettajaa poistamasta oppilasta luokasta? Mitä luultavimmin ei, sillä lain perusteellakaan annettu työnjohtomääräys ei ole itse lainsaoinen, joten se ei voi syrjäyttää yksiselitteistä lain kirjainta: ”[O]pettajalla on oikeus poistaa – – oppilas.”²¹⁴

²⁰⁹ Perusopetuslaki 36 h §.

²¹⁰ Hakalehto-Wainio 2013 s. 192–193.

²¹¹ Etelä-Suomen lääninhallitus 2005 s. 31–32.

²¹² ISAVI/250/06.06.01/2011.

²¹³ Hakalehto-Wainio 2013 s. 47.

²¹⁴ Perusopetuslaki 36 § 1 mom.

Jotta poistettu oppilas tulisi valvotuksi, koulutuksen järjestäjän on ryhdyttävä toimiin, jotka toteuttavat valvontamahdollisuuden tekemättä tyhjäksi poistamistoimivaltaa. Tilanne muistuttaa analogisesti sitä, että kun poliisilaki säättää selvästi poliisimiehille kiinniotto-oikeuden tietyissä tapauksissa,²¹⁵ ei poliisilaitos voine kieltää heitä tekemästä koskaan kiinniottoja, vaikka katsottaisiin vaikeaksi esimerkiksi järjestää säilytystilojen valvontaa.

Mielenkiintoinen yksityiskohta on, että lainsäätäjän tarkoitus vaikuttaa olevan katsoa, että yksi häirinnän muoto olisi myös se, että oppilas tai opiskelija ei osallistu työskentelyyn.²¹⁶ Siispä esimerkiksi oppilaan tai opiskelijan poistaminen luokasta passiivisuuden vuoksi on nähtävästi mahdollista. Ainakin joissakin kasvatustieteellisissä lähteissä on kyllä esitetty määritelmiä, joiden mukaan työskentelyyn osallistumattomuutta ei pitäisi katsoa työrauhaongelmaksi.²¹⁷ Oikeuslähdeopillisesti lainsäätäjän tahtoa pitänee kuitenkin pyrkiä noudattamaan silloinkin, kun lainsäätaja osallistuu käsitteitä määrittelyyn hieman omalaatuisella tavalla. *Caesar dominus et supra grammaticam.*²¹⁸

Sekä perusopetuslain että lukiolain poistamisympäälän lopussa on jokseenkin harvoin käytettävää lajia oleva momentti, nimittäin rikoslaissa olevaan, voimakeinojen liioittelusta säättävään pykälään viittaava *caveat*. Ilman viittaustakin olisi juridisesti selvää, että rikoslaki soveltuu myös kaikkeen koulussa tapahtuvaan, joten momentti on – koulumaailmaan sopivasti – pedagoginen.

2.8 Oikeus ottaa haltuun esineitä ja aineita

Ennen niin sanottua koulurauhapakettia²¹⁹ oli kyseenalaista, kuuluiko opettajan toimivaltaan takavarikoida ainakaan sellaisia esineitä, jotka eivät aiheuttaneet vaaraa – edes silloin, kun järjestyssääntö oli takavarikointioikeuden puolella.²²⁰ Lainsäätäjän mielestä toimivaltaa ei ollut, sillä koulurauhaketin hallituksen esitys toteaa: ”Voimassa olevan lainsäädännön mu-

²¹⁵ Esim. poliisilaki 11–12 §.

²¹⁶ HE 66/2013 vp s. 6.

²¹⁷ Levin–Nolan 2007 s. 21.

²¹⁸ Schmitt 1988 s. 179 (”der Kaiser ist Herr auch über die Grammatik”).

²¹⁹ Peruskoulussa ja lukiossa laki perusopetuslain muuttamisesta (1267/2013) ja laki lukiolain muuttamisesta (1268/2013).

²²⁰ Kuusikko 2006 s. 17.

kaan opettajalla ei ole oikeutta ottaa oppilaan esinettä haltuunsa ilman oppilaan suostumusta.”²²¹

Tilanne muuttui vuoden 2014 alusta, kun eduskunta hyväksyi koulurauhapaketin. Nykyään perusopetuksessa saa ottaa pois kielletyn tai häiritsevän esineen tai aineen.²²² Voimakeinoja käyttäen saa kuitenkin ottaa pois vain vaarallisen tai häiritsevän esineen tai aineen.²²³ Lukio-
lailla ja perusopetuslailla on sellainen ero, että lukiossa häiritsevää esinettä ei saa ottaa pois, vaan ainoastaan kielletyn esineen.²²⁴ Lukiossakin kielletyistä esineistä vain vaarallisia saa ottaa pois voimakeinoin.²²⁵ Voimakeinojen käyttö myös esineitä ja aineita haltuun otettaessa edellyttää perusopetuslain²²⁶ ja lukiolain²²⁷ lisäksi jo suhteellisuusperiaatteen²²⁸ nojalla, että on kohdattu vastarintaa.

Kun perusopetuslaki²²⁹ ja lukiolaki²³⁰ käsittelevät esineiden ja aineiden ottamista haltuun, ne määrittelevät kielletyn esineen tai aineen viittaamalla molemmat pykäläänsä turvallisesta oppimisympäristöstä. Pykälät kieltävät tuomasta kouluun tai pitämästä koulupäivän aikana hallussa muussa laissa kiellettyjä, omaa tai toisen turvallisuutta vaarantavia ja erityisesti omaisuuden vahingoittamiseen soveltuvia esineitä.²³¹ Näin säättävien momenttien ainoissa virkkeissä viimeinen lause tekee varauksen, jonka mukaan kiello tuoda kouluun tai pitää koulupäivän aikana hallussa esineitä tai aineita pätee kuitenkin vain sillä edellytyksellä, että hallussapidolle ei ole hyväksyttävää syytä. Varaus koskenee kieliasun perusteella kaikkia kolmea ryhmää: kiellettyjä, vaarallisia ja erityisesti omaisuuden vahingoittamiseen sopivia esineitä tai aineita.

Perusopetuksessa pois otettuja häiritseviä esineitä ja aineita saa pitää hallussa aina oppitunnin loppuun asti, ja jos häirinnän jatkuminen on todennäköistä, työpäivänkin loppuun asti.²³² Laki tekee kuitenkin selväksi, että sellaista toimintatapaa ei voida käyttää, että pois otetut esineet luovutettaisiin pääsääntöisesti vain huoltajalle. Perusopetuslain pykälän mukaan ”esine tai

²²¹ HE 66/2013 vp s. 46.

²²² Perusopetuslaki 36 d § 1 mom.

²²³ Perusopetuslaki 36 d § 2 mom.

²²⁴ Lukiolaki 26 d § 1 mom.

²²⁵ Lukiolaki 26 d § 2 mom.

²²⁶ Perusopetuslaki 36 d § 2 mom.

²²⁷ Lukiolaki 26 d § 2 mom.

²²⁸ Hallintolaki 6 §.

²²⁹ Perusopetuslaki 36 d § 1 mom.

²³⁰ Lukiolaki 26 d § 1 mom.

²³¹ Perusopetuslaki 29 § 2 mom. ja lukiolaki 21 § 2 mom.

²³² Perusopetuslaki 36 g § 1 mom.

aine tulee luovuttaa oppilaalle”.²³³ Huoltajalle tai esimerkiksi poliisille luovuttaminen tulee kyseeseen ainoastaan niissä tapauksissa, joissa oppilaalla ei ole muun lain perusteella oikeutta pitää hallussa esinettä tai ainetta.²³⁴ Lukiolaissa säädetään *mutatis mutandis* luovuttamisesta pääsääntöisesti takaisin sille, jolta esine tai aine on otettu pois.²³⁵

Nykyään on näkemyksiä, joiden mukaan energiajuomat voivat olla haitallisia ainakin lapsille. Varmaankin sen vuoksi energiajuomia on oltu kieltämässä joissakin peruskouluissa. Laki kuitenkin säätää selvästi, että häiritsevyyden perusteella voidaan ottaa pois vain oppimista tai opetusta häiritsevä esine tai aine.²³⁶ Hallituksen esityskään ei esineen tai aineen häiritsevyyttä käsitellessään ota esimerkiksi oppimista häiritsevistä esineistä tai aineista mitään juomia, vaan matkapuhelimet ja lelut.²³⁷ Matkapuhelinten ja lelujen parissa voi yleisen elämäkokemuksemme mukaan puuhastella niin, ettei opetuksen seuraaminen samaan aikaan onnistu. Tällöin esinettä käyttävän oppilaan oma oppiminen häiriintyy. Energiajuoman parissa puuhastelu samaan tapaan ei ole järkevästi ajateltavissa. Energiajuomaa ei myöskään voida kieltää katsomalla se muussa laissa kielletyksi, turvallisuutta vaarantavaksi tai erityisesti omaisuuden vahingoittamiseen sopivaksi aineeksi: edes järjestyssäännöllä ei saa tällaista tätä tulkintaa, josta seuraisi samalla kielto tuoda energiajuomaa kouluun.²³⁸

On mielenkiintoista, että perusopetuslain 35 a § ja 36 § puhuvat käsittelemänsä kurinpitoluonteisen toiminnan kohdistamisesta opetusta häiritsevään oppilaaseen, mutta puhuttaessa esineen ja aineen ottamista haltuun 36 d §:ssä mainitaan opetuksen häiritsemisen lisäksi oppimisen häiritsemisen voivan olla peruste ryhtyä toimiin. Tulkintani on, että kuten edellisessä kappaleessa mainittiin, oppilaan oma oppiminen voi häiriintyä hallituksen esityksen esimerkkeinä olevien lelujen tai matkapuhelimien vuoksi. Niiden parissa hiljaksen puuhastelemaan oppilaaseen ei siis olisi tarkoitus kohdistaa muita kurinpitoluonteisia toimia, mutta hänen oppimisensa turvaamiseksi esine voitaisiin ottaa pois.

²³³ Ibid.

²³⁴ Perusopetuslaki 36 g § 2 mom.

²³⁵ Lukiolaki 26 g § 1 mom.

²³⁶ Perusopetuslaki 36 d § 1 mom.

²³⁷ HE 66/2013 vp s. 46.

²³⁸ Järjestyssääntöjen laatiminen s. 11.

Mitä pitäisi ajatella siitä, että lukiosta puuttuu oikeus ottaa pois häiritsevä esine tai aine? Tarkoitus ei varmaankaan ole, että lukion opettajien pitäisi sietää opetuksen häirintää esineillä tai aineilla. Ajatus on sen sijaan luultavasti, että koska lukio on vapaaehtoinen oppilaitos, opiskelija menettää pakollisten, perusoikeutena turvattuun ilmaiseen perusopetukseen kuuluvien asioiden asemesta ainoastaan vapaaehtoisia asioita, jos hänet poistetaan luokasta siksi, että hän käyttää häiritsevää esinettä tai ainetta. Siten voidaan ajatella, että perusoikeuksien kannalta opiskelijan poistaminen lukiossa on vähemmän ongelmallista kuin oppilaan poistaminen perusopetuksessa. Koska – kuten aiemmin todettua – lukiossa ei myöskään ole velvollisuutta valvoa poistettua opiskelijaa, luokasta poistaminen on perusopetusta käytännöllisemmin toteutettavissa niissäkin oppilaitoksissa, joissa poistamisiin varautumiseksi ei ole tehty järjestelyjä. Siitä tosin voi lukion päivittäisen toiminnan kannalta tulla ongelma, että lukion opiskelijoilla – toisin kuin nähdäkseni perusopetuksen oppilailta – vaikuttaa olevan oikeus käyttää esineitä, jotka häiritsevät vain heidän omaa oppimistaan. Tällaista esinettä käyttävä opiskelija ei ehkä häiritse opetusta sillä tavalla, että hänet voitaisiin poistaakaan.

2.9 Tarkastusoikeus

Lain mukaan perusopetuksessa ”opettajalla ja rehtorilla on työpäivän aikana oikeus tarkastaa oppilaan mukana olevat tavarat, oppilaan hallinnassa olevat koulun säilytystilat ja päällisin puolin hänen vaatteensa”.²³⁹ Tällöin tulee kuitenkin olla ilmeistä, että oppilaalla on hallussaan sellainen esine tai aine, ”jolla voidaan vaarantaa omaa tai toisen turvallisuutta”. Vaikka laki viittaa perusopetuslain 29 §:n 2 momenttiin, tuossa momentissa mainitut muussa laissa kielletyt esineet tai aineet eivät siis tulisi kyseeseen, jos ne eivät ole vaarallisia. Myöskään sellaiset kyseisessä momentissa mainitut esineet tai aineet, jotka soveltuvat erityisesti omaisuuden vahingoittamiseen, eivät voisi olla tarkastusperuste.

Kun perusopetuslain 29 §:n 2 momenttiin viitataan, siitä seurannee vaatimus ottaa myös nyt käsiteltävää kurinpitoluonteista keinoa käytettäessä huomioon, että tuon momentin mukaan hyväksyttävästä syystä oppilas saa tosiaan perusopetuslain puolesta tuoda kouluun ja pitää siellä hallussa vaarallista esinettä tai ainetta. Tällainen hyväksyttävä syy siis sulkisi pois mahdollisuuden suorittaa tarkastus.

²³⁹ Perusopetuslaki 36 e §.

Käytännössä voi tulla vastaan tilanne, jossa opettaja on näkevinään, että oppilas sujauttaa kokeen aikana jonkin lapun taskuunsa. Tarkastusoikeus ei auta tällaisessa tilanteessa, sillä lunttauslappu ei ole vaarallinen. On kyseenalaista, voitaisiinko tilanteeseen puuttua edes poliisin avulla, sillä ainakaan minkään rikoksen tunnusmerkki ei käsittäkseni täyty. Esimerkiksi petoksen tunnusmerkistöön kuuluu, että teon tulee aiheuttaa taloudellista hyötyä tai taloudellista haittaa.²⁴⁰ Kumpaakaan ei voi yhdistää koevilppiin ilman verrattain kaukaa haettuja perusteluja. Tosin poliisin tehtäviin kuuluu yleinen oikeusjärjestyksen turvaaminen, joten yhteys rikoslakiin ei ole välttämätön.²⁴¹ Vilppiin käytetyn lapun tapauksessa myöskään rikoslain ulkopuolella ei kuitenkaan liene mitään relevanttia lakia tai asetusta. Jos jokin oikeusjärjestykseen kuuluva oikeussääntö lunttaamisen kieltää, se lienee paikallinen, esimerkiksi koulun järjestyssääntö. Perusopetuksessa järjestyssääntö ei kuitenkaan yleensä maininne lunttaamisesta mitään, sillä opetushallituksen järjestyssääntöohje²⁴² ei käsittele vilppiä lainkaan.²⁴³

Lukiassa tilanne voi olla toinen. Lukiot vaikuttavat käsittelevän antamissaan säännöissä koevilppiä selvästi useammin kuin peruskoulut. Selitystä eroon voi etsiä ainakin heijastusvaikutuksesta, joka syntyisi siitä, että lukioissa luetaan ylioppilastutkintolautakunnan määräyksiä ja ohjeita.²⁴⁴ Niissä on selvät määräykset vilpin ja tutkintojärjestyksen rikkomisen varalta.²⁴⁵ Se lienee puolestaan seurausta laista ylioppilastutkinnon järjestämiseksi (672/2005), jonka 11 § säättää vilpillisen menettelyn ja törkeän järjestyksen rikkomisen seuraamuksista ylioppilastutkinnossa. Tuo pykälä muuten mainitsee, että jos kokelas menettelee vilpillisesti tai rikkoo törkeästi tutkintojärjestystä, rehtorilla on oikeus saada poliisiviranomaiselta virka-apua asian selvittämiseksi. Tarve säättää tässä yhteydessä erikseen virka-avusta liittynee siihen edellisessä kappaleessa sanottuun seikkaan, että ilman erillistä säännöstä vilppi ei rikkone oikeusjärjestystä poliisille kuuluvalla tavalla.

²⁴⁰ Rikoslaki 36:1 § 1 mom.

²⁴¹ Poliisilaki 1 § 1 mom.

²⁴² Järjestyssääntöjen laatiminen.

²⁴³ Keinot puuttua vilppiin käyvät mielenkiintoisen rajallisiksi, jos jokin lappu siirtyy oppilaalta tai opiskelijalta toiselle. Vaikka se saataisiin tulkituksi opetusta tai oppimista häiritseväksi esineeksi, se saataisiin sillä perusteella ottaa pois vain perusopetuksessa, ei lukioissa. Lisäksi oikeudesta ottaa lappunen oppilaalta ei perusopetuksessaan ehkä seuraa oikeutta lukea sitä. Voidaan nimittäin väittää, että kyseessä on perustuslain 10 §:n 2 momentissa tarkoitettu luottamuksellinen viesti. Kyseinen säännös antaa tällaiselle viestille saman suojan kuin kirjeille, joiden jo Suomen Hallitusmuodon 12 § sanoi nauttivan niin kutsuttua kirjesalaisuutta. Myös Ojanen (2009 s. 15) puhuu siitä, ettei viestintämenetelmä vaikuta viestin salaisuuteen.

²⁴⁴ Lukioissa otetaan mallia ylioppilastutkintolautakunnan määräyksistä vähän liiankin kanssa, sillä lukiolaki ei mahdollista samojen rangaistusten käyttöä kuin laki ylioppilastutkinnon järjestämisestä (ks. alaluku 3.2.2).

²⁴⁵ Ylioppilastutkintolautakunnan yleiset määräykset ja ohjeet s. 21–23.

Varsinainen tarkastustoimivalta on lukiossa aivan samanlainen kuin perusopetuksessa. Lukiolain 26 e § on sama kuin perusopetuslain 36 e § niillä teknisillä eroilla, että termin *oppilas* sijalla on *opiskelija*, termin *koulu* sijalla *oppilaitos* ja termin *opetus* sijalla *koulutus*.

2.10 Muut keinot

Lukiolaissa on säännös, jonka mukaan opiskelijan opiskeluoikeus voidaan pidättää. Se on mahdollista, mikäli se katsotaan perustelluksi ”opiskelijan tekemäksi epäiltyyn rikokseen tai siihen liittyviin seikkoihin nähden”. Opiskeluoikeuden pidätyksen kesto on sama kuin tutkimuksen kesto.²⁴⁶

Milloin opiskeluoikeuden pidättäminen on perusteltua rikoksen takia? Luultavasti on ajateltu erityisesti tapauksia, joissa rikoksen uhri on toinen lukion opiskelija. Voisi olla kohtuutonta, ettei uhri voisi opiskella kohtaamatta jatkuvasti henkilöä, jota epäillään uhria syvästi loukanneesta rikoksesta. Lisäksi jotkin rikokset voivat kertoa opiskelijan olevan sopimaton sellaiseen yhteistoimintaan, jota opiskelu edellyttää. Vaikkapa vastikään vakavaan väkivaltarikokseen syyllistyneeksi epäillyn henkilön kanssa ei muiden opiskelijoiden pitäisi ehkä olla pakko toimia, jotta he voivat saattaa eteenpäin opintojaan.

Voidaan kysyä, miksi perusopetuksessa ei ole säännöstä oppilaan koulunkäyntioikeuden pidättämisestä rikostutkinnan ajaksi. Yksi syy voi olla perusopetuksen oppilaan tyypillinen ikä. Alle 15-vuotiaiden tekemäksi epäiltyjä rikoksia ei useinkaan viedä esitutkintaan, sillä rikosoikeudellista syytettä ei voi nostaa. Itse esitutkinta tosin on mahdollinen.²⁴⁷ Toinen asiaan mahdollisesti vaikuttava seikka on, että perusopetuksessa samankaltainen pykälä edellyttäisi varmaankin saman rajoituksen, joka myös perusopetuksen määräaikaiseen erottamiseen kuuluu: erotettuakin oppilasta pitää opettaa. Sen vuoksi toimivaltaa pidättää opiskeluoikeus ei välttämättä käytännössä käytettäisi kovinkaan paljon, niin kuin ei käytetä myöskään määräaikaista erottamista.²⁴⁸

²⁴⁶ Lukiolaki 26 § 4 mom.

²⁴⁷ Ks. alaviite 110.

²⁴⁸ Rimpelä–Fröjd–Peltonen 2010 s. 213.

Onko vielä muita kurinpitoluonteisia keinoja? Laissa ei ole, ja kuten todettua,²⁴⁹ kurinpitoluonteisten keinojen pitää periaatteessa olla lakiin kirjattuja, jotta niitä saa käyttää. Joitakin ehdotuksia laissa olevien menettelyjen lisäksi on kuitenkin tehty.

Ensinnäkin Hakalehto-Wainio esittää, että oppilaan voisi siirtää ryhmästä toiseen opiskelemaan esimerkiksi työrauhahäiriöiden takia.²⁵⁰ Hänen mukaansa Ruotsissa on kirjattu lakiin mahdollisuus tehdä näin enintään neljäksi viikoksi. Suomessa siirto edellyttäisi Hakalehto-Wainion mukaan nykyään oppilaan ja huoltajan suostumuksen.

Voidaanko ryhmäjako koskaan muuttaa ilman oppilaiden ja huoltajien suostumusta? Muutos ilman suostumusta on periaatteessa hyväksytty ylimmässä laillisuusvalvonnassa ainakin kerran, vaikka tuolloin korostettiin samalla myös yhteistyön merkitystä prosessissa.²⁵¹ Ilman suostumusta tehtäviä muutoksia puoltaa, että koulun tosiasialliseen hallintotoimintaan kuuluvat aina päätökset opetusryhmistä, ja näissä päätöksissä ollaan varmasti vielä tarkoitussidonnaisuuden²⁵² rajoissa, kun otetaan huomioon koulussa vallitsevaan järjestykseen vaikuttavat seikat. Opetusryhmiä voi siten muuttaa myös ilman suostumusta, kun kyseessä on kokonaisvaltainen tarkoituksenmukaisuusharkinta, ei oppilaan tekojen sanktioiminen. Jos sen sijaan esimerkiksi kuripitosuunnitelmassa määrättäisiin jonkin teon johtavan oppilaan siirtämiseensä toiseen ryhmään, käsillä olisi aika selvästi kurinpitoluonteinen keino, joka ei perustu lakiin.

Ei-oikeudellisessa kirjallisuudessa on vielä muita ehdotuksia keinoiksi, jotka voisivat olla pedagogisesti hyödyllisiä. Voidaan mainita esimerkiksi Saloviidan esitys, että joissakin tilanteissa voisi olla hyväksi määrätä oppilas siirtymään luokan takaosaan vaikkapa viiden minuutin ajaksi, kun hän häiritsee jonkun toisen työskentelyä.²⁵³ Tällaisen määräyksen noudattamiseen oppilaalla tai opiskelijalla ei kuitenkaan ole juridista velvoitetta, sillä vaikka oppilaan ja opiskelija tulee suorittaa hänelle annetut tehtävät tunnollisesti,²⁵⁴ luokan takaosaan siirtymistä ei voi katsoa tehtäväksi. Tehtävän antamisen sijaan määräys siirtyä luokan takaosaan on kurinpitoluonteisen keinon käyttöä, ja oppilaalla ja opiskelijalla lienee oikeus kieltäytyä alistumasta sellaiseen kurinpitoluonteiseen keinoon, jota laki ei mahdollista. Tuollaista keinoa käyttänyttä virkamiestä voitaisiin ehkä jopa moittia toimivaltansa ylittämisestä.

²⁴⁹ Alaluku 1.6.

²⁵⁰ Hakalehto-Wainio 2013 s. 201–202.

²⁵¹ AOA 15.8.2000, dnro 837/4/98.

²⁵² Hallintolaki 6 §.

²⁵³ Saloviita 2007 s. 116.

²⁵⁴ Perusopetuslaki 35 § 2 mom ja lukiolaki 25 § 2 mom.

Vuonna 2016 on vielä tehty lakialoite, jonka olennainen sisältö on: perusopetuksessa pitäisi tehdä mahdolliseksi, että kiusaamiseen syyllistynyt oppilas voidaan määrätä vaihtamaan koulu.²⁵⁵ Lakialoite on saanut laajan, 100 kansanedustajan kannatuksen.²⁵⁶

Koulukiusaamiseen liittyvistä ongelmista kertookin esimerkiksi Poutalan²⁵⁷ kuvaama prosessi, jossa virkavelvollisuuden rikkomisesta²⁵⁸ syytettiin luokanopettajaa, rehtoria, rehtorin sijaista, kouluterveydenhoitajaa ja opetuspäällikköä sekä esitutkinnassa epäiltiin lisäksi toista luokanopettajaa, koulukuraattoria ja koulupsykologia. Koulun toimenpiteisiin olivat kuuluneet jatkuvat keskustelut kiusatun oppilaan äidin sekä kiusaajien ja heidän vanhempiansa kanssa, vanhempainillat, kurinpitokeinojen käyttö, kiusaajien velvoittaminen välituntiansa viettämiseen sisällä, kolmen kiusaajan siirtäminen ryhmästä toiseen, yhdessä sovittu erityinen valvonta kiusatulle oppilaalle sekä se, että rehtori oli konsultoinut opetuspäällikköä, Folkhälsan-yhdistystä, kiusaamisasioita tuntevaa professoria ja koulupoliisia. Tuomio olikin lopulta kaikille syytetyille vapauttava. Tapaus kuitenkin osoittaa, ettei kiusaaminen vaikuta olevan nykyisin keinoin aina estettävissä, vaikka koulun halu tehdä asiassa kaikki mahdollinen olisi selvästi suuri. Näin lakialoite voi hyvinkin vastata todelliseen tarpeeseen.

Suuri tarve on yksi tapa sen perustelemiseen, että käyttöön otetaan *ultima ratio*, laki. Lisäksi lainsäätämisen olisi tärkeää, että hyötyjen ja haittojen vertailussa hyödyt osoittautuvat haittoja suuremmiksi. Tuo vertailu on tässä tapauksessa selvästi tarpeellinen, sillä koulun vaihtaminen aiheuttaa helposti haittaa kiusaamiseen osallistuneelle oppilaalle. Mielestäni se saattaa kuitenkin olla pienempi haitta kuin se, mikä kiusaamisen jatkumisesta koituisi kiusatulle oppilaalle. Lisäksi on kuviteltavissa pelotevaikutus, joka lisäisi hyötyjä vähentämällä kiusaamista.

Lakialoitteeseen liittyy kuitenkin ainakin yksi merkittävä ongelmaa, jota sen perusteluissa ei oteta huomioon. Pienillä koulutuksen järjestäjillä ei nimittäin ole välttämättä useita varsinkaan yläluokkien opetusta tarjoavia kouluja, joiden välillä oppilaita voitaisiin siirtää. Se tarkoittaa, että koulunvaihtomääräys voisi johtaa syrjäisillä seuduilla kymmenien tai jopa yli sadan kilometrin matkaan seuraavaksi lähimpään sopivaan kouluun. Tällöin saatettaisiin siis käytännössä puuttua kiusaamiseen osallistuneen oppilaan ja ehkä siten hänen perheensäkin perustuslaissa turvattuun oikeuteen valita asuinpaikkansa, joka vaikuttaisi olevan lähellä liik-

²⁵⁵ Lakialoite LA 81/2016 vp (Tiina Elovaara ym.).

²⁵⁶ [Http://yle.fi/uutiset/3-9244868](http://yle.fi/uutiset/3-9244868). Viitattu 19.3.2017.

²⁵⁷ Poutala 2010 s. 177–179.

²⁵⁸ Rikoslaki 40:9 §.

kumisvapauden ydinaluetta.²⁵⁹ Jos lakialoite jatkaa matkaansa, se saattaa siis hyvinkin päätyä käsiteltäväksi perustuslakivaliokunnassa.

Voitaisiin tietysti toimia niinkin, että mahdollisuutta pakottaa koulun vaihtamiseen ei säädettäisi sinne, missä sen seuraukset saattaisivat olla niin suuret kuin yllä on kuvailtu. Esimerkiksi pelkästään kaupunkeja koskevat lait eivät kuitenkaan liene kovin nykyaikaisia. Tarve säätää lait pääsääntöisesti valtakunnan kaikkia alueita koskeviksi liittyynee varsinkin perustuslain vaatimukseen yhdenvertaisuudesta.²⁶⁰

²⁵⁹ Perustuslaki 9 § 1 mom. Ks. myös alaviite 72.

²⁶⁰ Perustuslaki 6 § 1 mom.

3 KOULU- JA KUNTATASON MATERIAALI KURINPITOLUONTEISESTA TOIMINNASTA²⁶¹

Perustuslain mukaan viranomaisen voidaan valtuuttaa antamaan oikeussääntöjä, jos siihen on erityisiä syitä, sääntelyn asiallinen merkitys riittävän vähäinen ja soveltamisala täsmällisesti rajattu.²⁶² Säädöshierarkian alimmalla julkisoikeudellisella tasolla toimivat kunnallista ja muuta itsehallinnollista säädösvaltaa käyttävät tahot.²⁶³

Perusopetus- ja lukiolaki perustavat tässä luvussa käsiteltävän koulutuksen järjestäjän säädösvalan, ja samalla ne itse asiassa velvoittavatkin koulutuksen järjestäjät sääntelyn laatimiseen.²⁶⁴ Laadittava alataason säädös on perusopetuksessa suunnitelma kurinpitokeinojen ja kasvatustieteellisen käytännön käyttämisestä ja niihin liittyvistä menettelytavoista sekä lukiokoulutuksessa suunnitelma kurinpitokeinojen käyttämisestä ja niihin liittyvistä menettelytavoista. Molemmat suunnitelmat perustuvat Opetushallituksen määräyksiin.²⁶⁵ Tämä tutkielma käyttää kielenkäytön ekonomisuuteen pyrkien molemmista nimitystä *kurinpitosuunnitelma*.

Kunnissa kurinpitoluonteista toimintaa ohjeistavia dokumentteja on nimetty monin tavoin. Tämä tutkielma tarkastelee muuten monenlaisia käytännössä noudatettavaksi tarkoitettuja linjauksia, mutta järjestyssääntöjen analyysiä ei juuri ole. Velvoite järjestyssääntöjen laatimiseen ei nimittäin ole aivan uusi, ja järjestyssääntöjä onkin jo analysoitu oikeudellisesti.

Tämä tutkielma tarkastelee normihierarkian alataason säädöksiä erityisesti siitä näkökulmasta, miten hyvin ne toteuttavat ylempien säädösten vaatimukset, sillä eritasoisten säädösten yhteispeli ei ole aina saumatonta. Ja ellei esimerkiksi lakien vaatimukset täyttävän materiaalin laatiminen kurinpitoluonteisten keinojen käytöstä ole aina helppoa, vielä vaikeampaa on luul-

²⁶¹ Pääluke 3 ei käsittele systemaattisesti esimerkiksi jonkin maantieteellisen alueen kuntiin liittyvää materiaalia siksi, että tietojen saatavuus voi olla heikko: esimerkiksi Pohjois-Suomen suurimmat koulutuksen järjestäjät, Rovaniemen ja Oulun kaupungit, kertovat opetussuunnitelmiaan erillisistä kurinpitosuunnitelmista, mutta nämä eivät ole saatavissa Internetissä. Vaikka tässä tutkielmassa on päädytty viittaamaan käsiteltävät ohjeistukset laatineisiin tahoihin, niillä ei siis ole juuri merkitystä. Tarkoitus on vain tislata alataason säädöksistä erilleen sitä, miltä osin valtakunnallisten oikeussääntöjen noudattaminen saattaa olla hankalaa.

Linkit alaviitteissä mainittuihin koulu- ja kuntatason Internet-materiaaleihin ovat tämän tutkielman lähdeluettelon osiossa ”Koulu- ja kuntatason materiaali” aina mainitun tahon kohdalla.

²⁶² Perustuslaki 80 § 2 mom.

²⁶³ Saraviita 2011 s. 37.

²⁶⁴ Perusopetuslaki 29 § 3 mom. ja lukiolaki 21 § 3 mom. velvoittavat kurinpitosuunnitelmien laatimiseen ja perusopetuslaki 29 § 4 mom. ja lukiolaki 21 § 4 mom. järjestyssääntöjen laatimiseen.

²⁶⁵ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 s. 36–37 ja Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015 s. 27–28.

tavasti ottaa huomioon erilaiset oikeusperiaatteet. Niitähän ei ole välttämättä kirjattu samalla tavalla näkyviin kuin laeissa, asetuksissa tai Opetushallituksen määräyksissä olevia oikeusnormeja. Myös jokuseen oikeusperiaatteeseen kiinnitetään huomiota tässä pääluvussa.

Kurinpitosuunnitelma on pitänyt olla vasta melko vähän aikaa. Sen on nimittäin tullut astua voimaan 1.8.2016.²⁶⁶ Ajoitus johtunee pitkälti siitä, että uusien opetussuunnitelmien voimaantumisen ajankohta oli tuo.²⁶⁷

3.1 Perusopetus

Perusopetuksen kurinpitosuunnitelmat ovat huolellisesti laadittuina yleensä lukioiden suunnitelmia pitempiä, sillä perusopetuksessa on enemmän kurinpitoluonteisia keinoja. Tässä tutkielmassa on käsitelty suunnitelmia sellaisen jaotuksen pohjalta, joka ei ole systemaattinen kokonaiskuva kaikista suunnitelmien sisältämistä asioista. Käsiteltyjen suunnitelmien juridisesti mielenkiintoisista kohdista on vain nostettu alaotsikoiksi joitakin huomionarvoisia asia-ryhmiä.

3.1.1 Kasvatuskeskustelu

Olen käsitellyt kasvatuskeskustelua aiemmin²⁶⁸ yleisellä tasolla. Sehän on melko uusi, vuoden 2014 alusta voimaan tullut kurinpitoluonteinen keino. Siksi liian kirjaviiden käytäntöjen synty-
misen välttämiseksi on varmasti hyvä, että peruskoulujen kurinpitosuunnitelmissa on käsiteltävä myös kasvatuskeskusteluja.²⁶⁹ Kasvatuskeskustelut ovat saaneetkin ohjeissa paljon tilaa. Esimerkiksi jälki-istuntoja on ehkä ajateltu käytettävän osin ajan mittaan syntyneen hiljaisen tiedon valossa, mutta kasvatuskeskusteluista sellaista ei vielä juuri voi olla olemassa.

Esimerkki jonkin verran kirjavia tilanteita aiheuttavasta oikeussäännöstä on perusopetuslain säännös, jonka mukaan huoltajan tulisi olla läsnä kasvatuskeskustelussa, kun se katsotaan tarpeelliseksi.²⁷⁰ Esimerkiksi Pajjalan koulu Tuusulassa on linjannut kasvatuskeskustelun ku-

²⁶⁶ Perusopetuslaki, lakimuutoksen 1267/2013 siirtymäsäännös ja lukiolaki, lakimuutoksen 1268/2013 siirtymäsäännös.

²⁶⁷ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 s. 3 ja Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015 s. 3.

²⁶⁸ Alaluku 2.2.

²⁶⁹ Perusopetuslaki 29 § 2 mom.

²⁷⁰ Perusopetuslaki 35 a § 3 mom.

lusta, että jos oppilas ei ole toistuvasti kasvatustilanteissa, oppilas vain soittaa huoltajalle tai toimittaa oman kirjallisen selvityksensä huoltajan allekirjoitettavaksi.²⁷¹

Huoltajan läsnäolosta kovin säännönmukaisesti tinkiminen saattaa olla arveluttavaa. *Audiatur et altera pars* on hyvä, perustuslain oikeusturvan periaatteisiin eli 21 §:ään kirjattu oikeus – ja kun kyse on vajaavaltaisesta, *negotiorum gestio* -ajatukseen kuuluu, että huoltaja puhuisi huollettavansa puolesta. Muitakin funktioita huoltajan läsnäololla varmasti on.

Perusopetuslain säännös huoltajan läsnäolosta on toki jossakin määrin joustava, sillä se puhuu tarpeellisuudesta.²⁷² Joissakin tilanteissa esimerkiksi pelkkä puhelu, jonka oppilas soittaa keskustelun jälkeen huoltajalle, voi olla riittävä. On kuitenkin ongelmallista säätää oppilaan soittama puhelu yksinomaiseksi ensivaiheen menettelyksi. Kasvatustilanteiden toistuminen ei saisi nähdäkseni olla ehdoton edellytys huoltajan mukaan kutsumiselle: jo oppilaan ollessa ensimmäistä kertaa kasvatustilanteissa voi asian laatu nimittäin olla sellainen, että huoltajan on tarpeen nostaa siinä esiin oppilaan puolesta puhuvia seikkoja siinä missä toistuvissakin kasvatustilanteissa.

Muitakin aspekteja kasvatustilanteista annettuihin määräyksiin liittyy. Esimerkiksi Naantalissa Kuparivuoren koulu on linjannut, että luokasta poistaminen olisi yksi tyypillisistä kasvatustilanteista.²⁷³ Ajatusta voidaan toki perustella sillä, että oppilaalle on tehtävä selväksi, miksi hänen toimintansa on katsottu sellaiseksi, että luokasta poistaminen on ollut tarpeen. Kun perustelujen esittämisessä onnistutaan, lisääntyy todennäköisyys, että oppilas muuttaa käyttäytymistään. Silti voidaan huomauttaa, että voi olla ongelmallista, jos ei tyydytä määräämään vain yhtä laissa luetelluista seuraamuksista, vaan rangaistuksia on ikään kuin kaksi yhdestä teosta.

Juuri kaksinkertainen rankaiseminen näkyy esimerkiksi Harjavallan peruskouluissa siinä, että jälki-istuntoa edeltää pääsääntöisesti kasvatustilanteiden.²⁷⁴ Poikkeuksellisesti suoraan jälki-istuntoon tosin johtaa, ensimmäisellä kerralla, esimerkiksi tupakkatuotteen käyttö koulun alu-

²⁷¹ Koulu- ja kuntatason materiaali: Tuusula.

²⁷² Perusopetuslaki 35 § 3 mom.

²⁷³ Koulu- ja kuntatason materiaali: Naantali.

²⁷⁴ Koulu- ja kuntatason materiaali: Harjavalta.

eella.²⁷⁵ Kuten aiemmin tässä tutkielmassa on jälki-istuntoa käsiteltäessä todettu, perusopetuslainkin säätäjä on karsastanut samasta teosta kahteen kertaan rankaisemista.²⁷⁶ Sillä saattaa olla yhteys *ne bis in idem* -periaatteeseen, jota Suomessa nykyään ainakin joissakin tapauksissa sovelletaan tuomioiden lisäksi myös hallinnollisiin toimiin.²⁷⁷

Hallituksen esitys käsittelee verrattain laajasti kasvatustieteiden järjestämistä, toisin kuin esimerkiksi jälki-istuntoja.²⁷⁸ Lainsäätäjän tarkoitus ei välttämättä usein toteudu koulun käytännössä siltä osin, että hallituksen esityksen mukaan kasvatustieteiden osallistujat voisivat osallistua ne koulun henkilökuntaan kuuluvat, jotka osallistuvat oppilaan opetukseen tai oppilashuoltoon, kuten oppilaan oma opettaja, koulukuraattori, koulupsykologi ja rehtori. Koulutuksen järjestäjien kurinpitosuunnitelmissa eivät nimittäin lainkaan aina ole samat tahot kuin hallituksen esityksessä. Niiden asemesta kurinpitosuunnitelmat vaikuttavat usein korostavan hyvin paljon kasvatustieteiden tarpeen todenneen opettajan läsnäoloa keskustelussa. Esimerkiksi Joensuun normaalikoulun käytäntö on jäänyt kauas lainsäätäjän ajatuksesta, kun kurinpitosuunnitelma linjaa: ”Kasvatustieteiden osallistuu keskustelun määrännyt opettaja.”²⁷⁹ Maininta siitä, että muita tahoja *voi* osallistua, seuraa sentään edellä olevaa lausumaa. Myös Paimion ja Sauvon kuntien opetussuunnitelma sanoo: ”Kasvatustieteiden pitää epätoivotun toiminnan havainnut opettaja.”²⁸⁰ Siinä ainoa lievennys on, että opettaja voi pyytää työparin.

²⁷⁵ On oma mielenkiintoinen kysymyksensä, miten tarkoituksenmukaista tupakoinnin sanktiointi koulussa on. Yleisvaikutelmani kurinpitosuunnitelmien pohjalta on, että koulutuksen järjestäjät ovat melko innokkaita puuttamaan siihen, tupakoivatko oppilaat kouluajana. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin esitetty, että tupakointiin puuttamisen tulisi kuulua pitkälti kodin kasvatustieteen vastuuseen (Hakalehto-Wainio 2013 s. 81).

Kotien kannalta on tietysti tärkeää, että koulu välittää kotiin tiedon ainakin siitä, jos alaikäinen käyttää varsinaista tupakkatuotetta. Yritykset estää tupakointia sitä enemmän voisivat kuulua pikemminkin kodille kuin koululle. On tosin huomautettava, että tupakkalain (549/2016) 74 § kieltää tupakoinnin koulujen sisä- ja ulkotiloissa, ja ainakin Opetushallituksen mukaan järjestyssäännöillä saa kieltää koulun alueelta koulupäivän aikana poistumisen (Järjestyssääntöjen laatiminen s. 10). Muutoinkin jotakin toimivaltaa tupakkatuotteisiin puuttamiseen on: oikeuskäytännössä on esimerkiksi todettu, että laitoshoidossa 16-vuotiaalta sai ottaa haltuun savukeaskin sillä perusteella, että silloinenkin tupakkalaki kielsi tupakkatuotteiden hallussapidon alle 18-vuotiailta (Turun HaO 9.12.2011, dnro 00252/11/6136). Tilanne olisi luultavasti sama perusopetuksessakin, sillä perusopetuslain 36 §:n 1 momentin mukaan haltuun saa ottaa 29 §:n 2 momentissa tarkoitettua kiellettyä esineen. Tuo 29 §:n 2 momentti viittaa muussa laissa kiellettyihin esineisiin, ja tupakkalaki kieltää – nykyisen lain 118 §:ssä – alle 18-vuotiaita pitämästä hallussa tupakkatuotteita. Voimakeinoihin ei tosin kiellettyjen esineitten pois ottamisessa saa perusopetuslain perusteella turvautua, toisin kuin jos kyseessä on häiritsevä tai vaarallinen esine, niin kuin tämän tutkielman alaluvussa 2.8 selvitetään.

²⁷⁶ Ks. alaluku 2.3.

²⁷⁷ KKO 2010:45. Perusopetuslain 36 c §:kin kieltää muun muassa kirjallisen varoituksen antamisen teosta, josta tuomioistuimien on langettanut rangaistuksen. Lisäksi Arajärvi ja Aalto-Setälä (2004 s. 161) toteavat koulun kurinpidosta: ”Rangaistuksia tai muita toimenpiteitä voidaan käyttää kutakin yhtä kerrallaan ja samasta rikkomuksesta vain kerran.” Kun he kirjoittivat näin, mainittuja muita toimenpiteitä oli toki nykyistä vähemmän, mutta se ei vaikuttane periaatteeseen.

²⁷⁸ HE 66/2013 vp s. 45.

²⁷⁹ Koulu- ja kuntatason materiaali: Joensuu.

²⁸⁰ Koulu- ja kuntatason materiaali: Paimio ja Sauvo.

Mielenkiintoinen, monenlaisia ilmentymiä saanut piirre kasvatustieteiden keskusteluissa on myös, että perusopetuslaki sanoo niiden olevan ensisijainen toimenpide tietyissä tapauksissa.²⁸¹ Teuvassa ja alueellisen opetussuunnitelmayhteistyön vuoksi mahdollisesti muuallakin Etelä-Pohjanmaalla on tehty seuraava kirjaus: ”Kasvatustieteiden keskustelun paikka on siinä, missä aiemmin harkittiin jälki-istuntoa.”²⁸² Linjaus ei ole *contra legem*, mutta laista tai esitöistä se ei myöskään tukea saa. Selvin kriteeri kasvatustieteiden keskustelun tarpeelle on mielestäni yksinkertaisesti se, että oppilasta ei saada välittömällä puhuttelulla ymmärtämään toimintaansa liittyviä ongelmia tai välittämään niistä. Mitään suoraa merkitystä ei ole sen pohtimisella, miten asiaan olisi tullut suhtautua, jos voimassa olisivat jotkin jo kumotut oikeussäännöt. *Pluralitas non est ponenda sine necessitate*²⁸³ voi olla joskus tarpeellinen ohje myös lakia tulkittaessa.

Vielä yksi kasvatustieteiden keskustelujen kuntatason sääntelyssä näkyvä seikka on, että joskus koulutuksen järjestäjät vaikuttavat sivuuttavan opetussuunnitelman perusteiden selvähkönkin tarkoituksen. Esimerkiksi Paimion ja Sauvon kuntien opetussuunnitelmassa²⁸⁴ on suoraan opetussuunnitelman perusteista²⁸⁵ otettu toteamus: ”Opetuksen järjestäjä päättää, millaisissa tapauksissa kasvatustieteiden keskustelua käytetään.” Tarkoitus olisi varmaankin, että tämän virkkeen kohdalle koulutuksen järjestäjän suunnitelmaan tulisivat tilanteet, joissa kasvatustieteiden keskustelua sen kouluissa käytetään. Näihin tilanteisiin eivät Paimio ja Sauvo ota siis kantaa, vaikka joitakin kuntakohtaisia menettelyseikkoja kasvatustieteiden keskusteluista on linjattu.

3.1.2 Vaatimus kahdesta aikuisesta voimakeinoista

Pohdittaessa kurinpitoluonteisten keinojen soveltamista käytäntöön yksi olennainen, jo kasvatustieteiden keskusteluja käsiteltäessä esiin noussut kysymys on, kuka mitkään asiat tekee. Tällöin voi tulla mieleen muun muassa, että varsinkin voimaa käytettäessä olisi ehkä tarkoituksenmukaisinta, ettei toimittaisi yksin. Laki mahdollistaakin parissa kohdassa rehtorin ja opettajan toimimisen yhdessä. Jotkin koulutuksen järjestäjät ovat kuitenkin siirtyneet mahdollisuudesta välttämättömyyteen. Lisäksi joskus katsotaan asianmukaiseksi, että toinen henkilö tilanteessa onkin joku muu kuin rehtori. Syyksi voi epäillä esimerkiksi varautumista rehtorin heikkoon saavu-

²⁸¹ Perusopetuslaki 35 a § 1 mom.

²⁸² Koulu- ja kuntatason materiaali: Teuva.

²⁸³ Niin sanottu Ockhamin partaveitsi.

²⁸⁴ Koulu- ja kuntatason materiaali: Paimio ja Sauvo.

²⁸⁵ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 s. 37.

tettavuuteen tai sitä, että muilla tahoilla ajatellaan olevan paremmat voimankäyttövalmiudet kuin jonkin koulun rehtorilla.

Edellisessä kappaleessa kuvatuista ajatuksista kertonee seuraava ohje: ”Opettajan ei pidä poistaa oppilasta yksin, vaan paikalle on pyydettävä koulun rehtori tai toinen viranhaltija.”²⁸⁶ Ohje kuuluu kurinpitoluonteisia asioita käsittelevään laajahkoon asiakirjaan, joka on annettu Kainuun peruskouluja varten. Kuvaava on myös Harjavallan kaupungin ohjeistus, jonka mukaan: ”[Y]ksin ei ryhdytä voimakeinoihin. Paikalle pyydetään ensisijaisesti rehtori, mutta joku muukin koulun aikuinen käy.”²⁸⁷ Kyse on luultavasti näyttökysymyksiin liittyvistä huolista. Ne eivät ole välttämättä perusteettomia. Kerrotaanhan erään tapauksen taustoihin liittyvän muun muassa, että opettajan koskemaksi joutunut oppilas olisi opettajan hovioikeuteen tekemän valituksen mukaan hangannut käteensä punoituksen ennen terveydenhoitajalle menoa, jotta saisi todistusaineistoa opettajaa vastaan.²⁸⁸

Edellisessä kappaleessa mainittuihin ohjeisiin liittyy kuitenkin merkittäviä ongelmia. Laki sanoo nimittäin: ”Rehtori ja opettaja voivat – – toimia yhdessä tai kumpikin erikseen.”²⁸⁹ Opettajalla on siis yksiselitteisesti oikeus poistaa oppilas erikseen toimien. Tällöin hänen asemansa kyllä saattaa olla oikeudenkäynnissä jonkin verran heikompi kuin silloin, jos toinen työntekijä on mukana. Toisaalta luokassa on tapahtumille todennäköisesti joka tapauksessa runsaasti todistajia. Mikäli opettaja katsoo turvalliseksi ryhtyä poistamiseen ilman kenenkään apua, hänellä on siihen lain suoma oikeus, vaikka koulutuksen järjestäjä olisikin yksin poistamisen kieltänyt.²⁹⁰

Puheina olleista Harjavallan²⁹¹ ja Kainuun²⁹² ohjeista voidaan nostaa esiin toinenkin seikka. Niissä nimittäin puhutaan muun viranhaltijan kuin rehtorin kutumisesta paikalle. Yllä siteerattusta lain katkelmasta käy kuitenkin ilmi, että puhe on selvästi rehtorilla ja opettajalla yhdessä (ja erikseenkin) olevasta oikeudesta, ei kahdella tai useammalla opettajalla yhdessä olevasta

²⁸⁶ Koulu- ja kuntatason materiaali: Kainuu.

²⁸⁷ Koulu- ja kuntatason materiaali: Harjavalta.

²⁸⁸ [Http://oajvs.fi/sites/default/files/materiaalit/opettajan_oikeudet_ja_velvollisuudet.pdf](http://oajvs.fi/sites/default/files/materiaalit/opettajan_oikeudet_ja_velvollisuudet.pdf) s. 13–16. Viitattu 7.11.2016.

²⁸⁹ Perusopetuslaki 36 b § 3 mom.

²⁹⁰ Sivistysvaliokunta kyllä pohti poistamisen mahdollistaneeseen lakimuutokseen liittyneessä mietinnössään sen hyviä puolia, että lailla määrättäisiin olemaan läsnä tapahtumiin ulkopuolinen aikuinen. Myös sivistysvaliokunta kuitenkin päätyi pidäytymään ehdotuksesta, että vaatimus tapahtumien ulkopuolella pysyttelevästä aikuisesta kirjattaisiin lakiin. (SiVM 18/2002 vp s. 6.)

²⁹¹ Koulu- ja kuntatason materiaali: Harjavalta.

²⁹² Koulu- ja kuntatason materiaali: Kainuu.

oikeudesta. Laki ei siis joistakin esimerkiksi esitöissä mainitsemattomista syistä kannata poistamista keiden tahansa aikuisten voimin. Kaksi opettajaa – tai kahta useampi opettaja – ei voi poistaa oppilasta, vaan lain sanamuodon mukaan poistamassa voi olla opettajan lisäksi vain rehtori.²⁹³ Aivan muiden säännösten perusteella poliisilla on tosin tietysti poistamistoimivaltaa julkisrauhan suojaamalla alueella.²⁹⁴

On toki ymmärrettävää, että lakia käytännön toiminnaksi muutettaessa on saattanut tulla mieleen, että poistaminen on ehkä sitä turvallisempaa, mitä enemmän aikuisia on mukana. On kuitenkin tärkeää kiinnittää huomiota myös siihen, kenellä on lain mukaan toimivalta mihinkin.

3.1.3 Kiellettyihin tai häiritseviin esineisiin tai aineisiin suhtautuminen

Säännösten mutkikkuus johtaa helposti mielenkiintoisiin soveltamisohjeisiin. Yksi hieman hankalasti tulkittavista kohdista on, että rehtorilla ja opettajalla on oikeus ottaa haltuunsa kielletty esine tai aine tai sellainen esine tai aine, jolla oppilas häiritsee opetusta tai oppimista.²⁹⁵ Hankaluus johtuu siitä, että tuosta kohdasta ei kuitenkaan seuraa oikeutta käyttää haltuunotossa voimakeinoja. Voimakeinoista on säädetty erikseen, ja pois saa niitä käyttäen ottaa ensinnäkin oppilaan omaa tai muiden turvallisuutta vaarantavia esineitä tai aineita ja toiseksi esineitä tai aineita, joita käytetään oppimisen tai opetuksen häiritsemiseen – ei siis esinettä tai ainetta pelkästään sen takia, että se on kielletty.²⁹⁶

Esimerkiksi Pielaveden kunnan kurinpito-ohjeessa on seuraava kirjaus, joka esiintyy sanatar-kasti samassa muodossa useissa suunnitelmissa: ”[O]pettajalla on oikeus poistaa oppilas luokasta tai vaarallisen esineen ollessa kyseessä käyttää välttämättömiä voimakeinoja.”²⁹⁷ Ohje on sinään oikea, mutta helposti harhaanjohtava: perusopetuslain 36 d §:n 2 momentin mukaanhan opettajalla tosiaan on toimivalta käyttää voimakeinoja myös häiritsevän esineen tai aineen poisottoon, ei vain vaarallisen esineen tai aineen. Ainakaan Pielavesi ei mainitse erikseen, että voimakeinoja voidaan käyttää myös häiritsevien esineiden tai aineiden poisottoon,

²⁹³ Voitaissiinkohan epäillä, että ainakin joissakin oppilaitoksissa on tulossa tärkeäksi osaksi rehtorin ammatillista kompetenssia, että hänen ominaisuutensa ja taitonsa helpottavat oppilaiden tai opiskelijoiden poistamista voimakkein? Aisopoon hyvin kuvaama *quia ego nominor leo* -logiikka toimii erittäin universaalisti.

²⁹⁴ Poliisilaki 14 § 1 mom.

²⁹⁵ Perusopetuslaki 36 d § 1 mom.

²⁹⁶ Perusopetuslaki 36 d § 2 mom.

²⁹⁷ Koulu- ja kuntatason materiaali: Pielavesi.

jolloin pelkän kurinpitosuunnitelman perusteella mahdolliselta vaikuttava *e contrario* -päätelmä vie harhaan.

Harjavallan kaupungissa suunnitelma toteaa: ”Opettajalla/rehtorilla on oikeus työpäivän aikana ottaa haltuun vaarallinen, kielletty tai häiritsevä esine tai aine. Haltuunotto toteutetaan ensisijaisesti pyytämällä ja vapaaehtoisuuteen perustuen ja muutenkin asiallista hienotunteisuutta noudattaen. Jos oppilas vastarintaa tekemällä yrittää välttää haltuunoton, opettajalla/rehtorilla on oikeus käyttää välttämättömiä voimakeinoja.”²⁹⁸ Tämän ohjeen laatineet ja hyväksyneet tahot eivät siis vaikuta saaneen asiasta oikeaa käsitystä, joka siis on: jos esinettä tai ainetta ei käytetä häirintään eikä se ole vaarallinen, sitä ei saa ottaa pois voimakeinoin, vaikka se kielletty olisikin.

Kaikki esineisiin ja aineisiin liittyvät ongelmat kurinpitosuunnitelmissa eivät ole säännösten vaikeatulkintaisimmasta kohdasta. Utsjoen kunnan opetussuunnitelmaan sisältyviin kurinpitoluonteisiin linjauksiin kuuluu, että opettaja saa ”työpäivän aikana (myös leirikoulussa ja retkellä) ottaa haltuunsa oppilaalta vaarallisia, kiellettyjä esineitä/aineita, jolla oppilas häiritsee opetusta tai oppimista ja joiden kouluun tuomiseen ei ole hyväksyttävää syytä”.²⁹⁹ Kieliasun kömpelyys vaikeuttaa jonkin verran tulkintaa, mutta ilmeisesti tarkoitus on ollut sanoa, että ainakin vaarallisia esineitä tai aineita saisi ottaa haltuun ainoastaan, jos niitä käytetään häirintään. Laki on kuitenkin, että häirintään käytetyn esineen tai aineen saa ottaa haltuun, vaikka se ei olisikaan vaarallinen – tai muuten kielletty. Lisäksi vaarallisen tai kielletyn esineen tai aineen saa ottaa haltuun, vaikka sitä ei käytettäisikään häirintään, vaarallisen esineen tai aineen itse asiassa voimakeinoin.³⁰⁰

Ei-vaarallisesta mutta muutoin kielletystä esineestä tai aineesta ei tätä tutkielmaa varten tarkasteluissa suunnitelmissa ollut kirjausta, että sellaista hallussa pitävään, sen luovuttamisesta kieltäytyvään oppilaaseen voidaan kohdistaa muita kurinpitoluonteisia keinoja, vaikka voimakeinoin poisottoon ei saa ryhtyä. Tällainen toteamus olisi sallittu.

Varsin usein kouluilla on halua puuttua siihen, mitä kouluun saa tuoda. Padasjoen Kullasvuoren koulussa on linjattu: ”Korvalappustereoiden ja elektronisten pelien tuonti kouluun on kiel-

²⁹⁸ Koulu- ja kuntatason materiaali: Harjavalta.

²⁹⁹ Koulu- ja kuntatason materiaali: Utsjoki.

³⁰⁰ Perusopetuslaki 36 d § 1 mom.

letty.”³⁰¹ Kirjauksessa puheena olevat esineet eivät kuitenkaan ole sellaisia, joita kouluun ei lain mukaan saa tuoda.³⁰² Koulussa kiellettyjen esineiden katsominen toisiksi kuin laissa vaikuttaa helposti julkiselta toiminnalta *ultra legem*, vaikkei se *contra legem* olisikaan. Myös sellainen toiminta on perustuslain kannalta ongelma.³⁰³

Edellä on ollut puhetta siitä, että kurinpitosuunnitelmissa saatetaan puhua kahden aikuisen käyttämisestä tilanteissa, joissa laki mainitsee opettajan voivan toimia yksinkin. Tämä tutkielma totesi sen ongelmalliseksi, kun asiaa tarkastellaan lain kannalta.³⁰⁴ Aiemminkin tässä pääluvussa 3 esiin noussut Harjavallan kaupunki katsoo, että oppilaan poistamisen lisäksi on vielä muitakin tilanteita, joissa pitäisi käyttää aina kahta aikuista. Kaupungin kurinpitosuunnitelmassa on nimittäin otsake ”Vaarallisen/kielletyn esineen tai aineen talteenotto”, ja sen alla suunnitelma toteaa nähtävästi voimakeinoja tarkoittaessaan, että ”koulun muu aikuinen pyydetään paikalle (ensisijaisesti rehtori)”.³⁰⁵ Tähän liittyy samoja ongelmia kuin kahden aikuisen vaatimiseen aiemmin käsitellyissä tilanteissa, sillä lain mukaan ”[r]ehtorilla tai koulun opettajalla on yhdessä tai erikseen oikeus työpäivän aikana ottaa haltuunsa” kielletty esine tai aine tietyin edellytyksin.³⁰⁶ Opettajalla on siis oikeus toimia yksin. Laki jatkaa, että ”opettajalla on oikeus käyttää sellaisia esineen tai aineen haltuun ottamiseksi välttämättömiä voimakeinoja, joita voidaan pitää puolustettavina”.³⁰⁷ Kuntatason vaatimus toisen aikuisen läsnäolosta vaikuttaisi siis kaventavan opettajalle lain mukaan kuuluvaa toimivaltaa lakia alemmilla oikeussäännöillä.

Aiemmin on käsitelty myös energiajuomia.³⁰⁸ Esimerkiksi Opetushallituksen järjestyssääntöohjeen mukaan niiden tuomista kouluun ei saisi kieltää järjestyssäännöllä.³⁰⁹ Kurinpito-ohjeet ja järjestyssääntö ovat kuitenkin eri asia, ja kiellot voivat liittyä muuhunkin kuin kouluun tuomiseen. Miten kurinpito-ohjeissa suhtaudutaan ja pitäisi suhtautua energiajuomiin?

³⁰¹ Koulu- ja kuntatason materiaali: Padasjoki.

³⁰² Perusopetuslaki 29 § 2 mom.

³⁰³ Perustuslaki 2 § 3 mom.

³⁰⁴ Ks. alaluku 3.1.2.

³⁰⁵ Koulu- ja kuntatason materiaali: Harjavalta. Siteeraamastani kohdasta voi myös huomata, että edellä säännösten mutkikkuutta käsiteltäessä esiin nostettu ongelma manifestoituu tässäkin. Otsakkeessa mainituista esineistä vaarallisia saa kyllä ottaa pois voimakeinoin, mutta muuten kiellettyjä ei (perusopetuslaki 36 d § 2 mom.).

³⁰⁶ Perusopetuslaki 36 d § 1 mom.

³⁰⁷ Perusopetuslaki 36 d § 2 mom.

³⁰⁸ Ks. alaluku 2.8.

³⁰⁹ Järjestyssääntöjen laatiminen s. 11.

Joidenkin koulutuksen järjestäjien mielestä todella kurinpitosuunnitelmassakin syytä ottaa kantaa energijuomiin. Harjavallan kaupunki, jälleen, on linjannut: ”Oppitunnin häirintä: esim. matkapuhelimen tai energijuoman talteenotto.”³¹⁰ Kuten aiemmin totesin, hallituksen esitys kiinnittää huomiota nimenomaan sellaisten oppimista häiritsevien esineiden haltuunottoon, joiden kanssa voi selvästi puuhastella niin, ettei opetusta pysty samaan aikaan kunnolla seuraamaan.³¹¹ Omaa oppimista ei siis varmaankaan ole ajateltu häiritävän juoman kaltaisilla aineilla. Vielä jonkin juominen tuskin oppimisen este tai hidaste on. (Oppitunnin aikana syömisellä voisi ehkä jo ajatella olevan oppimista häiritsevä vaikutus.)

Voiko muiden oppiminen tai opetus sitten häiriintyä energijuoman takia? On häiriintyminen toki kuviteltavissa, jos energijuomaa vaikkapa läikytellään toisten päälle. Tällaisiin tarkoituksiin voi kuitenkin käyttää mitä tahansa nestettä, joten aineen energijuomanomaiset ominaisuudet eivät vaikuttaisi olevan häirinnän kannalta olennaisia. Jos läikyttelyä tapahtuisi käytännössä usein, ehkä energijuoman vaikkapa vettä suurempi tahmaavuus voisi luoda pienen mahdollisuuden erotella tavallisia juotavia nesteitä kategorioihin, joita kohdellaan eri tavoin.

Esineet ja aineet on joka tapauksessa jaettu perusopetuslaissa useaan luokkaan, ja jokaiseen näistä luokista sijoittumiseen liittyvät oikeusvaikutukset olisi tärkeää ymmärtää oikein kurinpitosuunnitelmia laadittaessa. Lakia koulussa sovellettaessa pitää vielä lisäksi osata sijoittaa kukin esine oikeaan kategoriaan, vaikka se ei vaikuta olevan aina helppoa edes suunnitelman laatijalle. Perusopetuslain oman mutkikkuuden lisäksi ongelmia voi seurata siitä, että käsite *muussa laissa kielletty esine tai aine* viittaa tietenkin moniin lakeihin, jotka näin pitäisi tuntea oikeisiin ratkaisuihin päätymiseksi. Esimerkiksi tupakkalain soveltaminen ei ole aivan helppoa. Opetushallituskin väittää ohjeessaan, että hallituksen esitys tupakkalaksi kieltäisi sähkötupakan käytön alaikäisiltä.³¹² Silti kyseinen hallituksen esitys³¹³ sen enempiä kuin sitä seurannut tupakkalakiaan ei kiellä sähkötupakan tai muun tupakan käyttöä *de iure* keneltäkään. Sähkötupakan puolesta edes hallussapitoa ei kielletä alaikäisiltä.³¹⁴ Muun tupakan ja nikotiinesteen ollessa kyseessä juuri hallussapidon kieltäminen voinee tulla lähelle sitä, että käyttökin olisi tosiasiaa kiellettyä.

³¹⁰ Koulu- ja kuntatason materiaali: Harjavalta.

³¹¹ HE 66/2013 vp s. 46.

³¹² Järjestyssääntöjen laatiminen s. 11.

³¹³ HE 15/2016 vp.

³¹⁴ Tupakkalain 118 § kieltää tupakkatuotteiden pitämisen hallussa alle 18-vuotiailta, mutta sähkötupakka ei ole tupakkalain 2 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan tupakkatuote, sillä tupakkatuotteen pitäisi sisältää tupakkaa (*nicotiana*).

Koska oikea suhtautuminen esineisiin ja aineisiin vaikuttaa olevan hankalaa saavuttaa, tämän tutkielman lopussa on pieni taulukointi. Siinä esitetään näkemys siitä, miten peruskoulussa tulisi lakien mukaan suhtautua esimerkiksi tupakkaan ja sähkötupakkaan.

Tarkalla ja monilukuisella sääntelyllä saatetaan pyrkiä edistämään esimerkiksi toiminnan yhdenmukaisuutta ja laatua. Ainakin sosiaalihuollon puolelta on tutkimuksia, joiden mukaan tulokset saattavat kuitenkin olla suorastaan päinvastaisia. Yhdysvaltoihin verrattuna hyvin harvalukuiset Australian säännökset tuottivat korkealaatuisempia hoitokoteja ja niiden palvelujen suurempaa yhdenmukaisuutta. Keskeiseksi selitykseksi on nostettu, että valtaisa ja yksityiskohtaista säännösmassaa ei kyetty noudattamaan.³¹⁵ Lainsäätäjän päämäärien vastainen lopputulos on inhimilliseltä kannalta ymmärrettävä. Jos säännösmäärä koetaan mahdottomaksi hallita, yrityksistäkin sen hallitsemiseen saatetaan luopua: *Graecum est, non legitur*.³¹⁶

3.1.4 Valvontavelvollisuus

Edellä³¹⁷ on käsitelty ongelmia, jotka liittyvät siihen, että perusopetuslain mukaan luokasta poistettua oppilasta pitää valvoa.³¹⁸ Vaikka lainsäädäntö ja laillisuusvalvonnan tulkintalinja ei ole tehnyt asiasta helppoa, jotkin tahot sivuuttavat asian kyllä hyvin suorasukaisesti. Esimerkiksi Juhannuskylän koulu Tampereelta sanoo kurinpitoluonteisia käytäntöjään käsitellessään, että luokasta poistettu oppilas säilyy opettajan vastuulla tunnin loppuun saakka.³¹⁹ Näin valvonta tulee *prima facie* hoidetuksi, mutta ratkaisuun liittyy merkittäviä ongelmia, jos sitä pohditaan tarkemmin. Kun puheena ollut koulutuksen järjestäjä sanoo vielä samassa yhteydessä, että valvojan tehtävänä on pyrkiä rauhoittamaan oppilas, tulee akuutiksi miettiä muiden oppilaiden asemaa opettajan rauhoittaessa luokasta poistettua oppilasta.

Valvomis- ja rauhoittelutoimiin liittyvä problematiikka kumpuaa siitä, että lähtökohtaisesti kaikilla oppilailla on oikeus opetussuunnitelman mukaiseen opetukseen. Tuosta oikeudesta tingitään sitä enemmän, mitä enemmän opettajat viettävät aikaa rauhoitellen poistettuja oppilaita esimerkiksi käytävässä. Vielä ongelmallisempia lienevät opettajan vastuukysymykset. Mitä jos vaikkapa syntyy tappelu luokassa olevien oppilaiden välillä, kun opettaja on luokasta

³¹⁵ Braithwaite–Braithwaite 1995.

³¹⁶ Suomalainen voisi sanoa: ”Täyttä hepreaa.”

³¹⁷ Ks. alaluku 2.7.

³¹⁸ Perusopetuslaki 36 h §.

³¹⁹ Koulu- ja kuntatason materiaali: Tampere.

poistetun oppilaan kanssa? Opettajan asema on hyvin vaikea, sillä opettajan katsotaan olevan vastuussa opetustilanteesta olevista oppilaista.³²⁰

Jos opettaja siis menettelee työnantajan ohjeistamalla tavalla, hän ottaa riskin, että hänen katsotaan lyöneen laimin luokassa olevien oppilaiden valvonnan. Jos hän taas menettelee ohjetta vastaan ja keskittyy luokassa oleviin, hän ei noudata direktio-oikeuden mukaista määräystä valvoa ja rauhoittaa poistettua oppilasta eikä lain säännöstä olla jättämättä poistettua ilman valvontaa. Jos tällaisessa tilanteessa tapahtuu opettajan ollessa poissa jotakin valitettavaa opetustilassa oleville oppilaille, koulutuksen järjestäjä on nähdäkseni ongelmissa, jos se on asettanut opettajan tosiasiallisesti mahdottoman tehtävän eteen.

Vielä edellisessä kappaleessa käsiteltyä seikkaa kiperämpi on se kysymys, kumman tahon valvomatta jättäminen – jos kummankaan – on se, joka johtaa opettajan rikosoikeudelliseen vastuuseen. Ainakaan se ei liene mahdollista, että molemmat ratkaisut johtaisivat vastuuseen: rikosoikeudellinen rangaistavuus edellyttää riittävää toisintoimimismahdollisuutta.³²¹ Koska tässä kappaleessa esiin nostettu kysymys ei ole nähdäkseni helposti ratkaistavissa, sitä ei käsitellä tämän enempää. Sen ratkomisenhan edellyttäisi paljolti siirtymistä hallinto-oikeudesta rikosoikeuden puolelle.

3.1.5 Toimivallan ulottuvuus

Melko usein vastaan tuleva ongelma koulun toimivallassa liittyy sen ajalliseen ja alueelliseen ulottuvuuteen. Esimerkiksi Padasjoella on oltu dokumentissa ”Koulurauha Padasjoen yhteisnaiskoulussa” seuraavaa mieltä: ”Kouluajaksi katsotaan koulun työjärjestyksen mukainen työpäivä hyppytunteineen ja koulumatkoineen.”³²² Koulumatkat ovat kuitenkin kouluaikaa ennen tai sen jälkeen, ja ne ovat koulun alueen ulkopuolella. Siispä sen enempää ajallista kuin alueellistakaan toimivaltaa ei ole. Opetushallituksen järjestyssääntöohjekin toteaa, että ”koulun toimivaltaan ei kuulu oppilaiden käyttäytymisen kontrollointi koulumatkoilla”.³²³

³²⁰ Esim. KKO 1977 II 11.

³²¹ Esim. Tapani–Tolvanen 2008 s. 268.

³²² Koulu- ja kuntatason materiaali: Padasjoki bis.

³²³ Järjestyssääntöjen laatiminen s. 6. On mahdollista, että joskus aiemmin koulumatkojen kuuluminen koulun toimivallan piiriin on ollut vallitsevakin tulkinta. Arajärven ja Aalto-Setälän (2004 s. 160) mukaan niin kuljetusta käyttävien kuin itse kulkevien koulumatkat kuuluisivat koulun toimivallan piiriin siksi, että niillä on ajallinen yhteys koulupäivään. Asiaa on tulkittu toisin ainakin vuodesta 2012 alkaen, jolloin ylimmässä laillisuusvalvonnassa todettiin, että ”maininta koulumatkoilla tapahtuvan ilkivallan ja kiusaamisen hoitamisesta aina koulussa antoi myös väärän kuvan koulun toimivallasta” (AOK 16.8.2012, dnro OKV/427/1/2011).

Toimivaltaan liittyy vielä se useaan kertaan tässä tutkielmassa esiin tullut rajoitus, että lakiin perustumattomat kurinpitoluonteiset keinot ovat lähtökohtaisesti kiellettyjä. Aivan ehdoton ei kuitenkaan ehkä pidä olla. Esimerkiksi nykyään Salossa sijaitsevaa Mussaaren koulua koskevassa opetussuunnitelman kirjauksessa sanotaan ”Oppilaan ojentaminen ja kurinpito” -otsikon alla: ”Jos oppilas ei noudata koulun järjestyssääntöjä ja toimintaohjeita tai käyttäytyy epäasiallisesti: – – Opettaja voi antaa oppilaalle kotimuistutuksen.”³²⁴ Muut samassa yhteydessä käsitellyt menettelyt ovat selvästikin laissa mainittuja kurinpitoluonteisia keinoja. Nähdäkseeni vanhempiin voidaan kyllä ottaa yhteyttä aina oppilaan käytöksen antaessa siihen aiheita. Ehkä asia kannattaisi kuitenkin kirjata opetussuunnitelmassa kodin ja koulun yhteistyön yhteyteen eikä käsitellä sitä kurinpitoluonteisten asioiden seassa. Tällöin kuripitotoimivallasta voi syntyä virheellinen kuva.

3.2 Lukio

Lukioiden suunnitelmat kurinpitokeinojen käytöstä ovat kaiken kaikkiaan korkeatasoisia, eikä niissä ole yleensä vakavimpia niistä ongelmista, joita edellä on tullut esiin perusopetuksen suunnitelmia käsiteltäessä. Ymmärrettävästi myös lukioiden suunnitelmista voidaan kuitenkin tarkkaan ja vastakarvaan lukien löytää joitakin oikeudellisia kehittämiskohteita.

3.2.1 Epämistoimivalta

Lähes kaikki lukion kurinpitoluonteisiin keinoihin liittyvät asiat on kirjattu lukiolakiin. Lukioasetuksessa on kuitenkin yksi pykälä, joka käsittelee sitä, kenellä missäkin tilanteessa on toimivalta.³²⁵ Säädösten työnjako on aiheuttanut soveltamistilanteissa ongelmia.

Esimerkiksi Tervolan lukion sinään hyvässä kurinpitosuunnitelmassa on seuraava kirjaus väkivaltaisesti tai uhkaavasti käyttäytyvästä opiskelijasta, joka vaarantaa muiden turvallisuuden tai vaikeuttaa opetusta kohtuuttomasti: ”Opiskelijalta evätään osallistuminen opetukseen jäljellä olevan tai enintään kolmen työpäivän ajaksi. Opettaja tai rehtori voi evätä osallistumisoikeuden opetukseen.”³²⁶ Myös Kuhmon yhteislukion ”Ohjeet lukiolain 25 ja 26 § soveltamiseen” toteavat: ”Mikäli opiskelijan käyttäytyminen on niin uhkaavaa tai häiritsevää, että hen-

³²⁴ Koulu- ja kuntatason materiaali: Salo.

³²⁵ Lukioasetus 12 §.

³²⁶ Koulu- ja kuntatason materiaali: Tervola.

kilökunnan tai opiskelijoiden turvallisuus kärsii tai opetus vaikeutuu kohtuuttomasti, rehtori tai opettaja voi käskää opiskelijan poistumaan koulusta jäljellä olevan työpäivän ajaksi.”³²⁷ Poistumismääräys jäljellä olevan työpäivän ajaksi on kuitenkin epäämistä, paitsi tietenkin siinä tapauksessa, että työpäivää ei ole jäljellä enempää kuin sen oppitunnin loppuun, jolta opiskelija poistetaan. Siispä edellä olevat lainaukset ovat ristiriidassa lukioasetuksen kanssa. Sen 12 § nimittäin sanoo, että ”opetuksen epäämisestä päättää rehtori”, eikä se mainitse tässä yhteydessä opettajaa.³²⁸

Aiemmin on käsitelty perusopetusasetuksen vastaavaa pykälää: sen tapauksessa piti päätellä, että koska jälki-istuntoa käsiteltäessä puhuttiin vain opettajasta, rehtori ei voinut sitä määrätä.³²⁹ Samaan tapaan täytyy tulkita opetuksen epäämistä lukiossa: kun säännös mainitsee ainoastaan rehtorin, epäämisoikeutta ei voi antaa millekään muulle taholle, kuten opettajalle. Luultavasti aidosti erehtyneen koulutuksen järjestäjän puolesta voidaan tosin todeta, että ehkä olisi syytä kirjata asetuksen toimivaltapykälä lakiin. Pykälä on nimittäin vain yhden momentin pituinen, ja kurinpitoluonteisia asioita käydään nykyään laissa muilta osin aika laajasti läpi. Laki ei siis lisäyksestä juuri pitenisi, mutta asia tulisi varmemmin huomioiduksi, kun säännöksiä sovelletaan. Nytkin lukiolaki kyllä viittaa siihen, että asetuksella säädetään rehtorin ja opettajan toimivallasta sellaisissa toimenpiteissä, jotka on mainittu tietyissä momenteissa.³³⁰ Perusopetuslaissa on pitkälti lukiolain viittausta vastaava viittaus perusopetusasetukseen.³³¹

3.2.2 Vilppi

Kuten aiemmin³³² mainittua, lukioissa on usein määräyksiä koevilpistä. Lukiolaki ei asiasta paljon sano, mutta ylioppilastutkintolautakunnan määräykset ja ohjeet sekä laki ylioppilastut-

³²⁷ Koulu- ja kuntatason materiaali: Kuhmo.

³²⁸ Kuhmon yhteislukion puhe poistamisesta korkeintaan jäljellä olevan työpäivän ajaksi antaa myös liian suppean kuvan rehtorin toimivallasta, sillä rehtorilla on oikeus evätä opiskeluoikeus kolmenkin työpäivän ajaksi. Väärinkäsitys voi johtua ainakin perusopetuksen säännösten heijastusvaikutuksesta tai tietämättömyydestä lukiolain muutoksista. Ehkä perusopetusvaikutteinen mutta mahdollisesti hyväksyttävä lienee seuraava Hyvinkään Sveitsin lukion opetussuunnitelmassa oleva linjaus: ”Jos rikkomus on vakava tai jos opiskelija jatkaa kirjallisen varoituksen saatuaan sääntöjen rikkomista, opiskelija voidaan erottaa enintään kolmeksi kuukaudeksi.” (Koulu- ja kuntatason materiaali: Hyvinkää.) Koska sekä yli kolmeksi kuukaudeksi erottaminen että opetussuunnitelman hyväksyminen kuuluvat koulutuksen järjestäjälle, sillä saattaa olla opetussuunnitelman hyväksyessään oikeus lupautua rajoittamaan itse itseään siten, ettei se käytä kolmesta kuukaudesta vuoteen kestäviä erottamisia.

³²⁹ Ks. alaluku 2.3.

³³⁰ Lukiolaki 26 a § 4 mom.

³³¹ Perusopetuslaki 36 a § 6 mom.

³³² Alaluku 2.9.

kinnon järjestämisestä käsittelevät vilppiä ylioppilastutkinnossa. Suomen lukioissa onkin usein määrätty, että myös ennen ylioppilastutkintoa koesuoritus voitaisiin hylätä vilpin vuoksi. Rantasalmen lukion opetussuunnitelmassa on linjattu peräti seuraavasti: ”Jos opiskelija menettelee vilpillisesti kokeessa tai vastaavassa tilanteessa, hylätään kurssisuoritus ja opiskelija joutuu suorittamaan koko kurssin uudelleen.”³³³

Puheena olevat alatason määräykset ovat ongelmallisia, sillä niihin kuuluu oikeastaan kurinpitoluonteinen keino, jota lukiolaki ei tunne. Sillä perusteella koesuorituksen hylkääminen tosin voinee tulla kyseeseen, että onnistunut vilppi on tehnyt suorituksesta kelvottoman osoittamaan opiskelijan todellista osaamista. Kuitenkin myös tällöin koko kurssin suorittaminen uudelleen vaikuttaisi vahvasti kurinpitoluonteiselta. Lainsäätäjän tahto lieneekin, että vilpin seuraukseksi asetettaisiin hylkäämisten sijasta kirjallinen varoitus tai määräaikainen erottaminen niin kuin muutoinkin opiskelijaa rangaistaessa.

Monellakin tapaa huono on Kuortaneen lukion opetussuunnitelman liitteenä olevan kurinpitosuunnitelman kirjaus, joka sanoo: ”Opiskelija voidaan poistaa kokeesta ja suoritus hylätään, mikäli häntä epäillään vilpistä, vilpin yrityksestä tai avustamisesta vilpissä.”³³⁴ Jos on joskus kyseenalaista hylätä koesuoritus vilpin takia, vielä ongelmallisempaa on hylkääminen vilpissä avustamisen tai vilpin yrityksen takia. Epäonnistunut vilppiyritys tai toisen vilpillinen avustaminen eivät tee opiskelijan suoritusta arvostelukelvottomaksi. Lisäksi yllä olevassa kirjauksessa tehty linjaus langettaa kurinpitoluonteisia seurauksia pelkän epäilyn vuoksi särähtäneen useimpien juridista koulutusta saaneiden korvaan heti. ”Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat”, jo Corpus iuris civilis vuosilta 529–534 jKr. sanoo.³³⁵ Ajatus tarkoittaa, että kiistettyjä väitteitä oikeusprosessissa esittäneelle säilytetään lähtökohtaisesti *onus probandi* eli todistustaakka, sillä muutoin lähtökohta olisi tarve osoittaa vaatimukset perusteettomiksi, siis negaation todistaminen.

3.2.3 Kasvatuskeskustelu

Useat koulutuksen järjestäjät ovat innostuneet perusopetuksen kasvatuskeskusteluista niin, että ne on otettu saman tien käyttöön myös lukiossa. Onkin varmasti asiallista pyrkiä siihen,

³³³ Koulu- ja kuntatason materiaali: Rantasalmi.

³³⁴ Koulu- ja kuntatason materiaali: Kuortane.

³³⁵ Krueger–Mommsen 1889 s. 289.

että mikäli se on mahdollista, opiskelija saa palautetta, kun hänen käyttäytymistapansa on vaarassa johtaa kirjalliseen varoitukseen tai määräaikaiseen erottamiseen. Kuten aiemmin todettua, lukiolaki ei kuitenkaan tunne kasvatustalkustelua, joten olisi syytä kertoa opiskelijoille, että kasvatustalkusteluun osallistuminen on täysin vapaaehtoista.³³⁶

Jos kasvatustalkustelusta puhutaan lukion kurinpitosuunnitelmassa, kasvatustalkustelu on yleensä ajateltu perusopetuksen tapaan ensisijaiseksi puuttumiskeinoksi monenlaiseen käyttäytymiseen. Esimerkiksi Nousiaisten lukion kurinpitosuunnitelma linjaa kasvatustalkustelun käyttöalan yltävän seuraaviin opiskelijan toimiin: ”1) tupakoi kielletyllä alueella, pitää esillä tai käyttää tupakkatuotteita tai -jäljitelmiä tai sähkötupakkaa 2) oppitunnin häirintä 3) vilpin yritys (luntauksen yritys, plagiointi tms) 4) luvattomia poissaoloja 5) kiusaaminen 6) muu järjestyssääntöjen lievä rikkomus.”³³⁷ Vaikka suunnitelmasta puuttuu maininta kasvatustalkustelun vapaaehtoisuudesta opiskelijalle, yllä oleva lista on aika hyvä. Lukiolain mukaiset opiskelijan velvollisuudet osallistua opetukseen, jollei siitä ole myönnetty vapautusta, ja käyttäytyä asiallisesti perustelevat varmasti kohdat 2–5.³³⁸

Yllä olevan sitaatin ensimmäisestä kohdasta asianmukaista on kielletyllä alueella tupakointiin puuttuminen, mikäli kielletyllä alueella tarkoitetaan koulun aluetta. Tupakkalaki nimittäin kieltää koulujen sisä- ja ulkotiloissa tupakoinnin.³³⁹ Tupakan puolesta esillä pitämisen kieltä taas on varmaankin alaikäisestä opiskelijasta puhuttaessa johdettavissa siitä, että alle 18-vuotias ei saa pitää hallussaan tupakkatuotteita. Kuten aiemmin todettua, sähkötupakka ei kuitenkaan ole tupakkalain mukaan tupakkatuote.³⁴⁰ Lisäksi aiemmin on todettu, että sen enempää tupakkatuotteen kuin sähkötupakan käyttäminen ei ole *an sich* laissa kiellettyä edes alaikäisiltä, mutta mitä tupakkatuotteisiin tulee, äsken mainittu hallussapidon kieltä voinee tulla lähelle myös käytön kieltä.³⁴¹ Tupakkatuotteita ei myöskään käytännössä päätyne alaikäisille niin, ettei jossain vaiheessa rikota lakia. Ainakin se mainitussa kurinpitosuunnitelmassa on kuitenkin ongelmallista, ettei sähkötupakkaa saisi pitää esillä. On nimittäin vaikea sanoa, mitä oikeushyvää loukkaa, että sähkötupakka on esillä.³⁴² Sen sijaan sähkötupakan

³³⁶ Ks. alaluku 2.2.

³³⁷ Koulu- ja kuntatason materiaali: Nousiainen.

³³⁸ Lukiolaki 25 § 1–2 mom.

³³⁹ Tupakkalaki 74 § 1 mom. 1 ja 3 kohta.

³⁴⁰ Kuten alaviitteessä 314 todetaan, tupakkalain 2 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan tupakkatuotteen pitää sisältää *nicotiana*.

³⁴¹ Ks. alaluku 3.1.3.

³⁴² Analogisesti voidaan soveltaa rikosoikeudellista ajattelua, jonka mukaan oikeushyvien suojelun periaate edellyttää toimimista vain silloin, ”kun sääntelyn voidaan hyvin perusteina olettaa suojaavan jotakin nimettyä oikeu-

käyttö on kyllä lainkin mukaan julkisissa sisätiloissa ja lukion kaltaisen oppilaitoksen ulkotiloissa kiellettyä.³⁴³

3.2.4 Toisen virkamiehen käyttö

Edellä on käsitelty perusopetuksen kurinpitoluonteisia kirjauksia, joiden mukaan opettajaa on kielletty tekemästä yksin jotakin sellaista, jonka laki nimenomaan sanoo hänen voivan tehdä yksin.³⁴⁴ Kaikkeen tämän tutkielman siinä yhteydessä lausumaan voidaan viitata, kun Kuhmon yhteislukiota koskevassa määräyksessä sanotaan: ”Opettajan ei pidä poistaa opiskelijaa yksin, vaan paikalle on pyydetävä koulun rehtori tai toinen viranhaltija.”³⁴⁵ Sama teksti jatkaa hie- man myöhemmin: ”Voimakeinoja ei pidä käyttää ilman toisen viranhaltijan läsnäoloa tai apua.” Näin epäasianmukainen yksintoimimisen kieltö tulee laajennetuksi myös vaarallisen esineen haltuun ottamiseen voimakeinoin, vaikka siihenkin on lain mukaan oikeus rehtorilla ja opettajalla yhdessä tai erikseen.³⁴⁶

Nyt käsiteltävästä aiheesta esimerkiksi Siilinjärven lukion opetussuunnitelmaan kuuluva kurinpitosuunnitelma lausuu: ”Mikäli tilanteen kiireellisyys huomioiden on mahdollista rehtorin tai opettajan on syytä kutsua tilanteeseen toinen lukion henkilökuntaan kuuluva todistajak- si.”³⁴⁷ Myös Utajärven lukio linjaa opetussuunnitelmaan kuuluvassa kurinpitosuunnitelmassa opetuksen epämistätilannetta käsitellessään: ”Tällaisessa tilanteessa on syytä pyytää paikalle koulun henkilökuntaan kuuluva todistaja.”³⁴⁸ Nämä koulutuksen järjestäjät ovat selvästi osoit- taneet malttia, kun ne ovat antaneet ohjeita virkamiehelle lain mukaan kuuluvan toimivallan käyttämisestä. Ratkaisu on huomattavasti parempi kuin peruskouluissa silloin tällöin ja luki- oissakin joskus harvoin tehty linjaus, että kielletään vastoin lakia opettajaa toimimasta yksin. Pelkät suositukset nimenomaan todistajasta voivat olla paitsi laillisia, jopa suotavia.³⁴⁹ Aina- kaan ne eivät ole vastoin lukiolain selvää säännöstä, joka koskee sekä luokkahuoneesta pois-

dellista intressiä (oikeushyvää)” (Tapani–Tolvanen 2008 s. 77). Rikosoikeuden tekee kurinpitosuunnitelmille erityisen läheiseksi se, että rangaistusuhalla tuetusta käyttäytymisnormista (ibid. s. 7) on oikeastaan kyse kurinpi- toluonteisessa toiminnassakin.

³⁴³ Tupakkalain 74 §:n 1 mom. 1 ja 3 kohta kieltävät tupakoinnin näissä tiloissa, ja tupakkalain 73 § ilmoittaa, että 74 §:n sisältävässä luvussa tupakoinnista säädettyjä asioita sovelletaan myös sähkötupakan käyttöön. Esillä olosta ei kuitenkaan puhuta mitään. Esillä pitäminen tarkoittaa toki myös sähkötupakan pitämistä hallussa, mutta se on sallittua kaikille (ks. alaviite 314).

³⁴⁴ Ks. alaluku 3.1.2.

³⁴⁵ Koulu- ja kuntatason materiaali: Kuhmo.

³⁴⁶ Lukiolaki 26 d § 1 mom.

³⁴⁷ Koulu- ja kuntatason materiaali: Siilinjärvi.

³⁴⁸ Koulu- ja kuntatason materiaali: Utajärvi.

³⁴⁹ SiVM 18/2002 vp s. 6.

tamista että opetuksen epäämistä voimakeinoin: ”Rehtori ja opettaja voivat – – toimia yhdessä tai kumpikin erikseen.”³⁵⁰

3.2.5 Tiedottaminen

Pientä tarkennettavaa on Porin Lyseon lukion opetussuunnitelmaan sisältyvässä kurinpito-suunnitelmassa, jossa on laajahko, kahdeksankohtainen lista yhteistyöstä eri tilanteissa.³⁵¹ Yksi näistä on vaikkapa luokasta poistamisesta ja opetuksen epäämisestä huoltajalle tiedottaminen. Mikään tuossa listassa eikä mikään muukaan kohta suunnitelmassa kuitenkaan viittaa siihen, että lukiolaki säätää: ”Haltuun ottamisesta ja tarkastamisesta on ilmoitettava alaikäisen opiskelijan huoltajille mahdollisimman pian.”³⁵² Haltuun ottamisesta tiedottaminen on tarpeen siksi, että jos aine luovutetaan huoltajan asemesta poliisille tai muulle viranomaiselle, huoltaja ei muutoin välttämättä saa asiasta tietoa.³⁵³ Lisäksi tarkastamiseenkin liittyvä ilmoitusvelvollisuus olisi ehkä syytä kirjoittaa suunnitelmaan. Lain määräykset ovat tietenkin voimassa ilman erillistä mainintaakin, mutta henkilökunta ei välttämättä opiskele lakia tarkkaan kurinpito-suunnitelman ohi. Suotavaa niinkin olisi tietysti tehdä: *ignorantia iuris non excusat*.

Tiedottamiseen liittyvä seuraavakin asia: Kuhmon sivistyslautakunta on hyväksynyt lukionsa kurinpitosäännösten mukana ”Kurinpito lukiossa” -taulukon, jonka mukaan opetuksen epäämisestä ilmoitetaan ”[h]uoltajalle, sosiaalihuollon toimeenpanosta vastaavalle viranomaiselle”.³⁵⁴ Lain sanamuodon mukaan ilmoitus sosiaalihuollolle on kuitenkin tehtävä vain tarvittaessa.³⁵⁵ Mitä laki tarkoittaa ilmaisulla *tarvittaessa*? Kohdan tuomista lakiin pohjastanut hallituksen esitys ei valaise asiaa.³⁵⁶ Asiaa voidaan kuitenkin miettiä sen pohjalta, millaisissa tilanteissa epääminen tulee kyseeseen. Lukiolain mukaan epääminen on nimittäin mahdollista, jos ”on olemassa vaara, että toisen opiskelijan tai oppilaitoksessa tai muussa opetustilassa työskentelevän henkilön turvallisuus kärsii opiskelijan väkivaltaisen tai uhkaavan käyttäytymisen vuoksi taikka opetus tai siihen liittyvä toiminta vaikeutuu kohtuuttomasti opiskelijan häiritse-

³⁵⁰ Lukiolaki 26 b § 3 mom.

³⁵¹ Koulu- ja kuntatason materiaali: Pori.

³⁵² Lukiolaki 26 f § 2 mom.

³⁵³ Lukiolain 26 g §:n mukaan ei ole mahdollista, että esine tai aine luovutettaisiin alaikäiselle opiskelijalle itselleen. Se johtunee siitä, että lukiossa kaikki pois otettavat esineet ovat kiellettyjä. Perusopetuksessa voidaan ottaa pois esineitä pelkästään siksi, että niitä on käytetty häirintään, ja nämä esineet siis luovutetaan oppilaalle itselleen.

³⁵⁴ Koulu- ja kuntatason materiaali: Kuhmo bis.

³⁵⁵ Lukiolaki 26 a § 1 mom.

³⁵⁶ HE 205/2002 vp.

vän käyttäytymisen vuoksi”.³⁵⁷ Ainakin kuvatulla tavalla väkivaltaisesti tai uhkaavasti käyttäytyvän opiskelijan voi epäillä tarvitsevan jopa säännönmukaisesti sosiaalihuollon palvelujen tarpeen selvittämistä. Ehkä häiritsevä opiskelija ei kuitenkaan välttämättä sitä aina tarvitsisi. Nähdäkseni koulutuksen järjestäjän linjaus on voimakas, mutta sallittu.

3.2.6 Hallinnon oikeusperiaatteet

Terminologisesti mielenkiintoinen piirre tulee ilmi lukiokoulutuksenkin järjestäjän sanoessa esimerkiksi, että ”näitä keinoja käytettäessä noudatetaan hallinnon yleisiä oikeusturvaperiaatteita”. Tällainen kirjaus ei ole lainkaan harvinaisen. Se on esimerkiksi Sodankylän lukion opetussuunnitelman kurinpito-osassa³⁵⁸, Kalajoen lukion opetussuunnitelman kurinpito-osassa³⁵⁹ ja Rantasalmen lukion opetussuunnitelman kurinpito-osassa³⁶⁰.

”Hallinnon yleisistä oikeusturvaperiaatteista” puhuttaessa saatetaan käsitellä hyvän hallinnon perusteisiin kuuluvia hallinnon oikeusperiaatteita.³⁶¹ Oikeusturvan periaatteilla tarkoitetaan kuitenkin yleensä – perustuslain 21 §:ään pohjautuen – lähinnä oikeutta saada asiansa riippumattoman lainkäyttöelimen käsiteltäväksi, käsittelyn julkisuutta, oikeutta tulla kuulluksi, päätösten perustelemista ja muutoksenhakuoikeutta.³⁶²

Mistä ”hallinnon yleiset oikeusturvaperiaatteet” ovat tulleet useisiin kurinpitosuunnitelmiin? Vaikutteita on voitu saada Opetushallitukselta. Se kirjoittaa niistä ainakin perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa³⁶³, lukion opetussuunnitelman perusteissa³⁶⁴ ja ammattikoulutuksen kurinpitokeinoja koskevassa määräyksessään³⁶⁵. Näistä viimeisessä asian käsittely alkaa seuraavalla toteamuksella: ”Kurinpitokeinoja käytettäessä on noudatettava hallinnon yleisiä oikeusturvaperiaatteita.” Sen jälkeen tarkennetaan: ”Keinojen käytön tulee perustua asiallisiin, yleisesti hyväksyttäviin ja objektiivisiin syihin. Samanlaisista teoista tulee tekijästä riippumatta määrätä samanlainen seuraamus, kuitenkin siten, että tekojen toistuminen voidaan ottaa huomioon raskauttavana tekijänä. Kurinpitoseuraamusten tulee olla suhteessa tekoon.

³⁵⁷ Lukiolaki 26 § 3 mom.

³⁵⁸ Koulu- ja kuntatason materiaali: Sodankylä.

³⁵⁹ Koulu- ja kuntatason materiaali: Kalajoki.

³⁶⁰ Koulu- ja kuntatason materiaali: Rantasalmi bis.

³⁶¹ Hallintolaki 6 §.

³⁶² Tässä yhteydessä voisi analysoida vielä käsitettä *hyvän hallinnon takeet*.

³⁶³ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 s. 36.

³⁶⁴ Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015 s. 27.

³⁶⁵ Suunnitelma kurinpitokeinojen käyttämisestä ja niihin liittyvistä menettelytavoista. Määräys 92/011/2014.

Tarkoitussidonnaisuuden periaate edellyttää puolestaan, ettei kurinpitokeinoja saa käyttää, [*sic erat scriptum*] esimerkiksi kostamis- tai loukkaamistarkoituksessa.” Kyse vaikuttaa siis olevan siitä, että kuvataan muut hallinnon oikeusperiaatteet paitsi luottamuksensuoja.

Perustuslain 21 §:n mukaiset oikeusturvan periaatteet eivät tosiaan ole sama asia kuin myös tosiasiallisessa hallinnossa noudatettavat hallinnon oikeusperiaatteet. Tosiasiallisessa hallinnossa perustuslain 21 §:n ensimmäinen momentti ei nimittäin sovellu ja toisenkin momentin merkitys on rajallinen, mutta hallintolain mukaisia hallinnon oikeusperiaatteita tulee noudattaa myös tosiasiallisessa hallintotoiminnassa.³⁶⁶ Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi, että jos opiskelijan poistamista voimakeinoin tarvitaan, siihen on ryhdyttävä tasapuolisesti: asiaan ei saisi vaikuttaa, kuka opiskelijoista on toiminut niin, että on ansainnut päätyä toimenpiteen kohteeksi. Sen sijaan vaikkapa muutoksenhakuoikeutta päätökseen poistaa opiskelija voimakeinoin ei voi olla, sillä toimesta ei synny kirjallista päätöstä, johon kuuluisi esimerkiksi muutoksenhakuosoitus – ja vaikka syntyisikin, muutoksenhaku olisi tarpeetonta, sillä toimeenpanonkielto ei voisi ehtiä saada ennen kuin oppitunti olisi jo ohi.

Käytännössä tuskin juuri käy sellaista, että kouluissa koettaisiin oikeusturvan periaatteet velvoittaviksi ainakaan kaikessa toiminnassa. Vaikutettiinhan suunnitelmissa käsiteltävän kuitenkin nimenomaan hallinnon oikeusperiaatteita, vaikka niille oli annettu eri nimi. Tekstejä lukevan, asiaan ennestään perehtymättömän koulun virkamiehen pääsy oikeille jäljille voi tosin kyllä vaikeutua, jos hän yrittää etsiä lisätietoa ”hallinnon yleisistä oikeusturvaperiaatteista”.

Pieni lisä on vielä, että seuraavakin kirjaus on yleinen: ”Kurinpitokeinojen käyttämisestä ohjaavat Suomen perustuslaissa (731/1999) ja hallintolaissa (434/2003) säädetyt hallinnon oikeusperiaatteet.” Se on esimerkiksi Kyrönmaan lukion opetussuunnitelmassa³⁶⁷, Kauhavan lukion kurinpitosuunnitelmassa³⁶⁸ ja Lappajärven lukion kurinpitosuunnitelmassa³⁶⁹. Nämäkin kurinpitosuunnitelmat esittelevät kuitenkin välittömästi lainatun katkelman jälkeen ainoastaan hallinnon viisi oikeusperiaatetta. Koska nuo periaatteet tulevat tosiaan selvästi nimenomaan hallintolain 6 §:stä, sopii arvailla, mistä koulutuksen järjestäjät ovat saaneet mallin viitata myös perustuslakiin.

³⁶⁶ Ks. alaviite 164.

³⁶⁷ Koulu- ja kuntatason materiaali: Isokyrö.

³⁶⁸ Koulu- ja kuntatason materiaali: Kauhava.

³⁶⁹ Koulu- ja kuntatason materiaali: Lappajärvi.

4 VERTAILEVIA NÄKÖKOHTIA KURINPITOLUONTEISEEN TOIMINTAAN

Tämä pääluke käsittelee selvästi eniten kahta englanninkielistä oikeusjärjestystä pitkälti sen vuoksi, että niitä olen kyennyt parhaiten tarkastelemaan todistusvoimaisella kielellä. Oletettavasti Suomelle läheisempää perspektiiviä edustaa vertailu Yhdistyneeseen kuningaskuntaan, kaukaisempaa vertailu Yhdysvaltojen New Yorkin osavaltioon. Kaikkea ulkomaiden kurinpitoluonteista toimintaa kutsutaan tässä pääluvussa kurinpidoksi, sillä tarve puhua tässä tutkielmassa kurinpitoluonteisesta toiminnasta on kummunnut juuri Suomen säädösten rakenteesta.

Kontekstista todettakoon, ensiksi Yhdistyneestä kuningaskunnasta, että perusopetus alkaa siellä 5 vuoden iässä, paitsi Pohjois-Irlannissa, jossa se alkaa 4 vuoden iässä. Yhdistyneessä kuningaskunnassa suurin osa oppilaista käy valtion koulua, mutta yksityisiäkin kouluja on. Oppivelvollisuuden lopussa on oppivelvollisuuden päättökoe.³⁷⁰ Koulutusta on ohjannut Englannissa ja Walesissa vuodesta 1988 lähtien ”National Curriculum”, kuten Education Reform Act 1988 säätelee.³⁷¹ Tällä kansallisella opetussuunnitelmalla on yhtäläisyyksiä suomalaisten opetussuunnitelman perusteiden kanssa. Se tosin muun muassa sitoo vain valtio kouluja, ei yksityisiä koulutuksen järjestäjiä. Mainittakoon vielä kulttuurieroista kertovana kuriositeettina, että ruumiillinen kuritus valtion kouluissa kiellettiin Yhdistyneessä kuningaskunnassa yli 70 vuotta Suomen kansakouluja myöhemmin, vuonna 1986.³⁷² Yksityisissä kouluissa kieltotapahtui vielä myöhemmin, esimerkiksi Pohjois-Irlannissa vasta vuonna 2003.³⁷³ Kodeissa ruumiillinen kuritus on edelleen sallittua koko Yhdistyneessä kuningaskunnassa.

Yhdysvaltojen koulutukselle ominaisiin piirteisiin taas kuuluu muun muassa, että koulutus on pääosin osavaltioiden vastuulla. Eroja osavaltioiden välillä on jo siinä, mikä on kouluikä. Oppivelvollisuus alkaa 5- tai 6-vuotiaana ja jatkuu 16- tai 18-vuotiaaksi.³⁷⁴ Ruumiillisessa kurituksessa Suomen kulttuurierot Yhdysvaltojen kanssa ovat vielä suuremmat kuin Yhdistyneen kuningaskunnan kanssa, sillä Yhdysvalloissa yhä nykyään 19 osavaltiota 50:stä sallii sen sekä yksityisissä että julkisissa kouluissa.³⁷⁵ Liittovaltion korkein oikeus on katsonut, että perustus-

³⁷⁰ [Http://www.maatiето.net/maat/britannia/koulutusjarjestelma](http://www.maatiето.net/maat/britannia/koulutusjarjestelma). Viitattu 8.11.2016.

³⁷¹ [Http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/40/pdfs/ukpga_19880040_en.pdf](http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/40/pdfs/ukpga_19880040_en.pdf). Viitattu 15.5.2017.

³⁷² [Http://www.endcorporalpunishment.org/progress/country-reports/uk.html](http://www.endcorporalpunishment.org/progress/country-reports/uk.html). Viitattu 8.11.2016.

³⁷³ Ibid.

³⁷⁴ [Https://iss.umn.edu/publications/USEducation/2.pdf](https://iss.umn.edu/publications/USEducation/2.pdf). Viitattu 8.11.2016.

³⁷⁵ [Http://www.endcorporalpunishment.org/progress/country-reports/usa.html](http://www.endcorporalpunishment.org/progress/country-reports/usa.html). Viitattu 8.11.2016.

lain kahdeksannen muutoksen ”cruel and unusual punishment” -kielto ei päde ruumiilliseen kuritukseen kouluissa.³⁷⁶

Seuraavaksi selostetaan Yhdistyneen kuningaskunnan ja New Yorkin osavaltion koulujen kurinpitoa ja vertaillaan asioita Suomeen. Koulutusjärjestelmien erilaisuuden vuoksi vertailua ei ole mielekästä tehdä erikseen lukiosta ja peruskoulusta. Tyypilliset lukionkäynti-ikävuodet ovat kuitenkin vertailussa mukana, sillä käsiteltävät säädökset pätevät Yhdistyneessä kuningaskunnassa 5–6-vuotiaana alkavaan 13-vuotiseen ja New Yorkissa 6–7-vuotiaana alkavaan 12-vuotiseen opintiehen. Koulutusjärjestelmistä sanotaan vielä jokunen sana kurinpitösäännöksiä Suomeen vertailtaessa.³⁷⁷

4.1 Yhdistynyt kuningaskunta

Yhdistyneessä kuningaskunnassa koulutusta sääntelevä päälaki on Education Act, jota muutettiin merkittävästi viimeksi vuonna 2011.³⁷⁸ Pohjateksti on vuodelta 1996.³⁷⁹ Vuoden 2011 muutosten myötä vaihtui kurinpitoonkin liittyviä osia. Muitakin muutoksia on tapahtunut, mikä tuo vertailuun epävarmuutta, sillä Yhdistyneellä kuningaskunnalla ei ole tätä tutkielmaa kirjoitettaessa konsolidoitua versiota koululainsäädännöstä. Education Act käsittelee joka tapauksessa kurinpitoa osan II luvussa VI pykälissä 154–160 ja osan X luvussa II pykälissä 548–550.

Yhdistyneessä kuningaskunnassa kuripidosta säädetään ensinnäkin, että johtokunta määrää, mikä on hyväksyttävää käytöstä koulussa. Rehtori voi suorittaa tehtävän, jos johtokunta ei halua asiasta määrätä.³⁸⁰ Rehtori myös määrää toimenpiteet, joilla pidetään silmällä itsekurin ylläpitoa, asianmukaista auktoriteettien kunnioitusta, hyvää käytöstä, toisten oppilaiden kunnioitusta, hyväksyttävän käytöksen standardien turvaamista ja muuta oppilaiden käytöksen säätelyä.³⁸¹ Lisäksi puheena olevassa jaksossa on pykälä siltä varalta, että koulutusviranomaisen katsoo olevan tarpeen ryhtyä toimiin siksi, että koulun kuri on romahtanut tai vaarassa

³⁷⁶ Ingraham v. Wright, 430 U.S. 651 (1977).

³⁷⁷ Alaluvut 4.2 ja 4.4.

³⁷⁸ [Http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/21/pdfs/ukpga_20110021_en.pdf](http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/21/pdfs/ukpga_20110021_en.pdf). Viitattu 8.11.2016.

³⁷⁹ [Http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/56/pdfs/ukpga_19960056_en.pdf](http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/56/pdfs/ukpga_19960056_en.pdf). Viitattu 8.11.2016.

³⁸⁰ Education Act 1996 154 § (2).

³⁸¹ Education Act 1996 154 § (3).

romahtaa.³⁸² Tuollaisen pykälän sisältyminen lakiin liittyyne ainakin osin *common law* -oikeusjärjestelmän laeille ominaiseen kasuisiin.³⁸³

Seuraavaksi Yhdistyneen kuningaskunnan kurinpitopykälät käsittelevät oppilaan erottamista. Siihen voi ryhtyä ainoastaan rehtori. Oppilas ei voi olla erotettuna yhden lukukauden aikana enempää kuin viisitoista päivää, paitsi jos hänet erotetaan pysyvästi.³⁸⁴ Myöhemmin pykälät käsittelevät vielä muun muassa mahdollisuuksia valittaa.³⁸⁵ Muusta kurinpito-osuudesta erillään lain lopussa on vielä jakso, joka käsittelee miltei kokonaan ruumiillista kuritusta. Jo jakson ensimmäinen alaotsikko sanoo, että siihen ei siis ole oikeutta.³⁸⁶

Education and Inspections Act³⁸⁷ vuodelta 2006 sisältää myös kurinpitoon liittyviä asioita. Siinä osan 7 luku 1 käsittelee koulukuria. Huomattavaa on, että rangaistusten luettelemisen ohella annetaan suuntaviivoja sille, millaisia rangaistukset saavat tai eivät saa olla.³⁸⁸ Rangaistusluettelo ei siis ole tyhjentävä. Yksi mainittu seikka on, että rangaistavan teon tulee olla tapahtunut koulun alueella tai muutoin aikana, jolloin oppilas on ollut koulun henkilökunnan jäsenen laillisen kontrollin alla.³⁸⁹

Kurinpitokeinoihin kuuluu jälki-istunto. Sitä kuitenkin rajoittaa, että oppilaan tulee olla alaikäinen ja että rehtorin on tullut aiemmin määrätä jälki-istunto yhdeksi käytettäväksi kurinpitomuodoksi. Lain voimaan tullessa siihen kuului myös velvoite antaa oppilaan vanhemmille ilmoitus kirjallisesti 24 tuntia ennen jälki-istuntoa.³⁹⁰

Jälki-istunto tulee myös järjestää koulupäivänä, opettajatyöpäivänä tai lukukauden sisään jäävänä lauantaina tai sunnuntaina. Erikseen mainitaan vielä koulukuljetuksista, kun oppilas määrätään jälki-istuntoon: pykälä viittaa siihen, että vanhemmat voisivat olla näissä tapauksissa kuljetusten järjestäjiä, mutta käskää kuitenkin ottaa kohtuuden huomioon.³⁹¹

³⁸² Education Act 1996 155 §.

³⁸³ Esim. Mattila 2002 s. 433.

³⁸⁴ Education Act 1996 156 §.

³⁸⁵ Education Act 1996 158–160 §.

³⁸⁶ Education Act 1996 548–550 §.

³⁸⁷ [Http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/40/pdfs/ukpga_20060040_en.pdf](http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/40/pdfs/ukpga_20060040_en.pdf). Viitattu 15.5.2017.

³⁸⁸ Education and Inspections Act 2006 91 §.

³⁸⁹ Education and Inspections Act 2006 91 § (5).

³⁹⁰ Education and Inspections Act 2006 92 § (3).

³⁹¹ Education and Inspections Act 2006 91 § (5).

Voimankäytöstä todetaan, että se on mahdollista, jos sillä estetään oppilasta tekemästä rikosta, vaarantamasta hyvää järjestystä ja kuria tai vahingoittamasta omaisuutta tai henkilöä.³⁹² Takavarikoinnista puolestaan käsitellään sitä, millaisia vastuuvapauksia takavarikoijalla on silloin, kun takavarikko on määrätty kurinpitokeinoksi.³⁹³

Vuonna 2011 muutettiin muun muassa sitä, miten säännellään kiellettyjen esineiden etsintää ja haltuunottoa³⁹⁴ sekä haltuun otetun elektronisen laitteen tutkimista³⁹⁵. Elektronisen laitteen tutkimisesta säädettiin tarkkaan ottaen niin, että takavarikoija sai oikeuden laitteen tiedostojen tutkimiseen, jos hänellä on siihen mielestään hyvä syy. Henkilöjen tarkastamiseenkin puututtiin vuonna 2011. Siitä määrättiin esimerkiksi, että tarkastajan ja tarkastettavan ei tarvitse välttämättä olla samaa sukupuolta, jos se ei käytännössä mahdollista ole.³⁹⁶ Lisäksi, kuten aiemmin mainittua, luovuttiin vaatimuksesta antaa vanhemmille etukäteen tieto jälki-istunnosta.³⁹⁷

Yhdistyneen kuningaskunnan opetusministeriö on antanut vuonna 2014 etsinnöistä, turvatarkastuksista ja takavarikoinneista päivitettävän ohjeen, joka on tarkoitettu Englannin virkamiehille ja hallintoelimille.³⁹⁸ Siinä kielletyiksi esineiksi – joita siis koulun virkamiehillä on lain mukaan oikeus etsiä oppilaalta ilman tämän suostumusta – luetellaan veitset ja aseet, alkoholi, huumeet, varastetut esineet, tupakka, ilotulitteet, pornografiset kuvat, rikoksen tekoon käytetyt tai todennäköisesti käytettävät esineet ja henkilön tai omaisuuden vahingoittamiseen käytetyt tai todennäköisesti käytettävät esineet. Lisäksi sanotaan, että koulun säännöissä voidaan kieltää vielä muitakin esineitä. Mitä tahansa yllä mainittuja esineitä on myös ohjeen mukaan oikeus ottaa haltuun.

Oppilaalla on velvollisuus osallistua turvatarkastuksiin.³⁹⁹ Etsinnöistä taas sanotaan, että ilman oppilaan suostumusta saa etsiä mitä tahansa esinettä, joka on koulun säännöissä määrätty etsimiskelpoiseksi. Auktoriteetin antaa rehtori, mutta ei jokaista etsintää varten erikseen.⁴⁰⁰ Etsinnöissä voidaan tutkia taskut ja alusvaatteita ulommat vaatekerrokset. Edellisen kappaleen

³⁹² Education and Inspections Act 2006 93 §.

³⁹³ Education and Inspections Act 2006 94 §.

³⁹⁴ Education Act 2011 2 § (2).

³⁹⁵ Education Act 2011 2 § (4).

³⁹⁶ Education Act 2011 3 § (3).

³⁹⁷ Education Act 2011 5 §.

³⁹⁸ https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/554415/searching_screening_confiscation_advice_Sept_2016.pdf s. 3–4. Viitattu 8.11.2016.

³⁹⁹ Ibid. s. 5.

⁴⁰⁰ Ibid. s. 7.

pitkän tavaralistan esineitä etsittäessä on oikeus käyttää voimaa, jos sitä tarvitaan.⁴⁰¹ Koululla ei ole velvollisuutta pitää kirjaa suoritetuista etsinnöistä.⁴⁰²

Mainittakoon vielä toinenkin Yhdistyneen kuningaskunnan opetusministeriön materiaali. Verkkosivuilla nimittäin pidetään tiedotetta, jossa kerrotaan luultavasti lähinnä huoltajille koulukurista. Tiedotteessa mainitaan esimerkiksi mahdollisuudesta läksyttää oppilasta koulussa (”a telling-off”), luokasta tai ryhmästä pois siirtämisestä ja jonkin sellaisen esineen takavarikoinnista, joka on kouluun sopimatonta. Esimerkkeiksi tuollaisista esineistä mainitaan matkapuhelimet ja MP3-soittimet.⁴⁰³

4.2 Suomen ja Yhdistyneen kuningaskunnan vertailua

Yhdistyneessä kuningaskunnassa ei ole varsinaista lukiota, vaan lähimmäksi sitä tulee toisen asteen koulutukseksi kutsuttu toiminta. Senkin erot Suomeen ovat huomattavia, sillä se alkaa tyypillisesti jo 11–12 vuoden iässä. Käsitellyt Yhdistyneen kuningaskunnan säännökset pätevät myös mainittuun toisen asteen koulutukseen, joten suomalainen lukiokin sopii vertailukohtaksi. Ammatillinen koulutus alkaa Yhdistyneessä kuningaskunnassa yleensä vähintään 16-vuotiaana hieman Suomen tapaan, mutta Suomessa se on vapaaehtoista. Sen sijaan Yhdistyneessä kuningaskunnassa on pakko osallistua johonkin koulutukseen, jos on alle 18-vuotias.

Nähdäkseni lainsäätäjä on Yhdistyneessä kuningaskunnassa toiminut viisaasti, kun se on ottanut jälki-istunnon yhteydessä kantaa kuljetuksiin. Ne ovat varmasti Suomessakin käytännössä vaikea kysymys, vaikka lakimme ja niiden esityöt vaikenivatkin visusti ongelmista, joita liittyy helposti kuljetusten järjestämiseen sellaisille oppilaille, jotka ovat joutuneet eräiden kuripitoluonteisten toimien kohteeksi.⁴⁰⁴ Lisäksi on varmaankin hyvä, että Yhdistyneen kuningaskunnan laki mainitsee selvästi, että kurinpitoon johtavan rikkeen on tullut tapahtua tietyllä alueella tai tietyssä aikana. Näin suljetaan pois mahdollisuus ajatella, että koulutuksen

⁴⁰¹ Ibid. s. 10.

⁴⁰² Ibid. s. 13.

⁴⁰³ <https://www.gov.uk/school-discipline-exclusions/discipline>. Viitattu 8.11.2016.

⁴⁰⁴ Ks. alaluku 2.3.

järjestäjällä olisi oikeus määrätä koulumatkojen kuuluvan koulun kurinpitoluonteisen toimivallan piiriin, niin kuin Suomessa vaikutetaan joskus katsottavan.⁴⁰⁵

Voimankäyttövaltuudet ovat Yhdistyneessä kuningaskunnassa Suomea laajemmat, sillä siellä voimakeinoja saa käyttää esimerkiksi ylipäätään hyvän järjestyksen ja kurin vuoksi, mikä ei ole kovin tarkkarajaista. Koska ruumiillisista rangaistuksista luopumisestakaan ei ole Yhdistyneessä kuningaskunnassa vielä hyvin kauan, on ymmärrettävää, että ruumiillisen koskemattomuuden Suomea heikommasta suojasta on jälkiä näkyvissä.

Myös oppilaan ja opiskelijan tietosuoja vaikuttaa Yhdistyneessä kuningaskunnassa jonkin verran Suomea heikommalta, koska siellä opettajalle on annettu oikeuksia tarkastella tietoja sellaisesta elektronisesta laitteesta, joka on otettu pois oppilaalta tai opiskelijalta. Ei ole aivan helppoa nähdä, mihin tätä toimivaltaa tarvitaan. Voi toki olla, että säännöstä juuri sovelletaan.

Suomessa oppilaalta tai opiskelijalta ei voine vaatia turvatarkastukseen osallistumista, jotta hän pääsisi kouluun. On mielenkiintoista, ettei turvatarkastuksista ole taidettu edes käydä keskustelua, vaikka kouluampumisia on ollut.

Etsittäessä esinettä oppilaalta tai opiskelijalta toimivalta on Suomessa ja Yhdistyneessä kuningaskunnassa melko samanlainen. Ihon ja vaatteen välisen alueen tutkimiseen tarvitaan molemmissa valtioissa poliisia. Suomessa tosin oppilaan tai opiskelijan taskujen tutkiminen on rajatapaus.⁴⁰⁶ Lisäksi Yhdistyneessä kuningaskunnassa etsintöjen suorittamisesta ei tarvitse pitää kirjaa; Suomessa kaikkien kurinpitoluonteisten keinojen käyttö pitää kirjata.

Erilaisista kielletyistä esineistä voidaan vielä huomauttaa, että Yhdistyneessä kuningaskunnassa puhutaan matkapuhelinten ja MP3-soittimien sopimattomuudesta kouluun. Suomessa niitä ei saa kieltää oppilailta tai opiskelijoilta. Lisäksi ilotulitteet ja pornografiset kuvat on Yhdistyneessä kuningaskunnassa katsottu esineiksi, jotka saa takavarikoida, toisin kuin Suomessa. Ilotulitteet lasten käsissä tosin ovat Suomessa kiellettyjä laissa vaarallisten kemikaalien ja räjähteiden käsittelyn turvallisuudesta (390/2005) 83 §:n 2 momentissa. Siten ilotulitteet

⁴⁰⁵ Sekä Suomessa että Yhdistyneessä kuningaskunnassa koulun säännöt pätevät kyllä esimerkiksi luokkaretkillä ja muilla vierailuilla koulun ulkopuolelle. Asian ilmaiseminen vaikuttaa olevan lakiteknisesti hieman vaikeaa.

⁴⁰⁶ HE 66/2013 vp s. 48.

ovat myös koululainsäädännön tarkoittamassa mielessä kiellettyjä esineitä, mitä alaikäisiin tulee. Kuten on tullut esiin, Suomessa kiellettyä esinettä ei kuitenkaan saa välttämättä ottaa pois voimakeinoin.

Siltä varalta Suomen laki ei säädi mitään toimivaltaa, että oppilaalla tai opiskelijalla hallussa on pornografiaa. Edes kuvaohjelman muodossa olevalta pornografialta ei lapsia suojella kuin rajoittamalla kuvaohjelmalla (710/2011) sen tarjoamista, ja tätä esimerkiksi oppilaalta tai opiskelijalta toiselle siirtyminen ei ole. Suomen lainsäätäjän tarkoitus on nimittäin ollut sulkea yksityishenkilöiden väliset luovutukset käsitteen *kuvaohjelman tarjoaminen* ulkopuolelle.⁴⁰⁷ Suomen lainsäätäjän puuttumattomuus näihin asioihin on sikäli hyvä ratkaisu, että Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan ja Suomen perustuslain 10 §:n 1 momentin linjauksista seuraa, että myös oppilailla ja opiskelijoilla on oikeus yksityiselämän suojaan.⁴⁰⁸ Sen piiriin kuulune, omistaako ihminen pornografista materiaalia. Kielletty – mutta ei silloinkaan helposti vaarallinen – esine pornografisesta kuvasta tulee vasta, jos se rikkoo jotakin lakia vastaan. Niin voi tapahtua esimerkiksi siinä tapauksessa, että kuva esittää jotakin sellaista, joka loukkaa sukupuolisiveellisyyttä rikoslain kieltämällä tavalla.⁴⁰⁹

Ehkä merkittävimäksi eroksi Suomen ja Yhdistyneen kuningaskunnan välillä nostaisin lopuksi sen, miten laajat oikeudet Yhdistyneen kuningaskunnan kouluilla on tehdä päätöksiä siitä, mitä kurinpitokeinoja ne käyttävät. Jos kurinpitokeino ei ole vastoin lakeja, koulu voi päättää käyttävänsä sitä.⁴¹⁰ Koululakien erikseen kieltämiin asioihin ei Yhdistyneessä kuningaskunnassa kuulu mitään sellaista, mikä Suomessa olisi sallittua. Oppilaan erottamiseen liittyvä 15 päivän enimmäismäärä on tosin tiukempi kuin Suomen rajoitukset, jotka tekevät erottamisen mahdolliseksi perusopetuksessa enintään 3 kuukaudeksi ja lukiossa enintään vuodeksi kerrallaan. Suomen perusopetuksessa eroa tosin lieventää, että toisin kuin Yhdistyneessä kuningaskunnassa, erottaminen ei poista Suomessa oikeutta opetukseen.

⁴⁰⁷ HE 190/2010 vp s. 24.

⁴⁰⁸ Yhdistyneessä kuningaskunnassa ei toki sovi olettaa perusoikeuksia johdettavan jostakin säädöksestä samaan tapaan kuin Suomessa perustuslaista, sillä eihän siellä ole lainkaan varsinaista perustuslaiksi kutsuttavaa dokumenttia. Oikeuksia on kyllä jossakin määrin varsinkin säädöksissä Bill of Rights vuodelta 1689 ja Human Rights Act vuodelta 1998, jotka ovat Yhdistyneen kuningaskunnan oikeusjärjestyksessä jonkinlaisessa erityisasemassa.

⁴⁰⁹ Rikoslaki 17:18 §. Kyse on todellisuuspohjaisesti tai todenmukaisesti lasta, eläintä tai väkivaltaa esittävästä pornografiasta. Suomen koululainsäädännön pitäytymistä vain tähän yleiseen, ei kovinkaan rajoittavaan pornografian kieltoon Yhdistyneen kuningaskunnan koulujen täyskiellon sijaan voisi uskaltautua selittämään mentaliteettierolla, arkaaisesti puhuen jopa kansanluonteella: perinteiseen brittiläisyyteen ei yhdistetä vapaamielisyyttä näissä asioissa. Selittävästä tekijöistä oikeusvertailussa esim. Husa 2013 s. 193–220.

⁴¹⁰ Kyseessä saattaa olla perustava ero oikeusjärjestelmien suhtautumisessa lakeihin.

Toinen huomattava ero on, että Yhdistyneessä kuningaskunnassa rehtorin asema vaikuttaa sangen merkittävältä. Rehtori voi olla se, joka määrää koulussa käytössä olevat kurinpitokeinot. Lisäksi rehtori muun muassa auktorisoi oppilaiden etsintään oikeutetut opettajat. Suomessa varsinkaan peruskoulussa rehtorilla ei ole lain ja asetuksen valossa kovin paljon merkittävämpää asemaa kuin opettajalla, mitä kurinpitoluonteiseen toimivaltaan tulee. Tosin opetuksen epäämisestä päättää rehtori ja kirjallisen varoituksen antaminen voidaan delegoida hänelle, mutta toisaalta rehtorilta puuttuu oikeus jälki-istunnon määräämiseen.

Kaiken kaikkiaan Yhdistyneen kuningaskunnan kurinpitosäännökset suhtautuvat oppilaaseen jonkin verran ankarammin kuin Suomen vastaavat säännökset. Selväköjä tähän suuntaan viittaavia seikkoja ovat, että Yhdistyneessä kuningaskunnassa voimakäyttöön oikeuttavia tilanteita ei ole rajoitettu yhtä tarkasti kuin Suomessa, että Yhdistyneessä kuningaskunnassa oppilaalta vietyjen laitteiden tietoja saa tarkastella mutta Suomessa ei, että Yhdistyneessä kuningaskunnassa koulussa kiellettyjen esineiden piiri on laajempi kuin Suomessa ja että Yhdistyneessä kuningaskunnassa oppilaille voidaan tehdä, ilman perusteluja, turvatarkastuksia rutiiniluonteisestikin, toisin kuin Suomessa, jossa tarkastus edellyttää aina olevan ilmeistä, että yksittäisellä oppilaalla tai opiskelijalla on vaarallinen esine.

4.3 New Yorkin osavaltio

Yhdysvalloissa koulutusjärjestelmästä päättävät paljolti osavaltiot. Ne määräävät muun muassa pakollisten opintovuosien tarkan lukumäärän alkamis- ja päättymisikineen. Lisäksi osavaltiot päättävät esimerkiksi opetussuunnitelmista.⁴¹¹

New Yorkin osavaltiossa säädetään muun muassa, että koululautakuntien tulee laatia ohjesääntö. Se koskee oppilaita, opettajia, muuta kouluhenkilökuntaa ja koululla vierailevia ihmisiä.⁴¹² Siinä annetaan ohjeet vähintään soveliaaseen käyttäytymiseen, pukeutumiseen ja kielenkäyttöön sekä asetetaan säännöksiä kohteliaasta ja kunnioittavasta opettajien, muun koulun henkilökunnan ja toisten oppilaiden kohtelusta. Lisäksi samalla päätetään, mikä on sovelias kurinpitokeinojen valikoima, jos tätä koululautakunnan asettamaa ohjesääntöä rikotaan.⁴¹³

⁴¹¹ <https://iss.umn.edu/publications/USEducation/2.pdf>. Viitattu 8.11.2016.

⁴¹² 8 CRR-NY 100.211 i.

⁴¹³ NY Educ L 2801 1 a.

Ohjesääntöön tulee kuulua määräykset siitä, miten huoltajalle ilmoitetaan oppilaiden sääntörikkomuksista.⁴¹⁴ Ohjesäännön tulee sisältää, edelleen vähintään, säännökset luokkahuoneesta ja koulun alueelta poistamisesta sekä jälki-istunnosta ja erottamisesta.⁴¹⁵

Oppilaan poistamista käsiteltäessä todetaan, että poistettu oppilas saa palata luokkaan rehtorin tehtyä sen sallivan päätöksen tai opettajan poistamiselle asettaman määräajan umpeuduttua, kumpi ensiksi tapahtuukaan. Koulutuksen järjestäjien tulee tehdä linjauksia, jotta ne varmistaisivat varautumisen koulutuksen ja aktiviteettien jatkamiseen luokasta poistetulle oppilaalle.⁴¹⁶

Jos poistettava oppilas ei aiheuta välitöntä vaaraa tai uhkaa, opettajan tulee kertoa hänelle poistamisen syyt. Muussa tapauksessa opettaja selvittää ne 24 tunnin kuluessa poistamisesta ja tarjoaa epämuodollisen mahdollisuuden tulla kuulluksi. Myös rehtorille tiedotetaan syistä, joiden takia oppilas on poistettu. Rehtori tiedottaa poistamisesta ja sen syistä 24 tunnin kuluessa huoltajille ja antaa mahdollisuuden epämuodolliseen tapaamiseen kanssaan, jos sitä vaaditaan, edelleen 24 tunnin kuluessa. Oppilaalla korostetaan olevan oikeus kiistää syytökset ja esittää näkemyksensä relevanteista tapahtumista.⁴¹⁷

Ruumiillinen kuritus on kiellettyä. Fyysisiin toimiin saa kuitenkin ryhtyä erilaisissa suojele-tarkoituksissa ja, tietyissä tilanteissa, sanallisen vaatimuksen noudattamisesta kieltäytyvää oppilasta vastaan. Lisäksi todetaan, että aversiiviset menetelmät ovat kiellettyjä. Niihin ei kuitenkaan lueta kovaäänisiä ja tiukkoja komentoja, sakkoja positiiviseen vahvistamiseen pyrkivässä ”token economy” -järjestelmässä, lääketieteellisesti perusteltuja toimenpiteitä, lyhytaikaista fyysistä puuttumista tietynlaisen käytöksen keskeyttämiseksi tai estämiseksi ja muita samantapaisia interventioita.⁴¹⁸

Oppilaisiin kohdistuvista etsinnöistä ei ole säännöksiä. Erottamisesta sen sijaan sanotaan, että koululautakunta, ylitarkastaja, piirinylitarkastaja ja rehtori voivat erottaa läsnäoloon velvoitetun oppilaan seuraavissa tilanteissa: tämä käyttäytyy uppiniskaisesti, sopimattomasti, väkival-

⁴¹⁴ 8 CRR-NY 100.2 1 2 ii l.

⁴¹⁵ NY Educ L 2801 2 c ja e.

⁴¹⁶ NY Educ L 3214 3-a.

⁴¹⁷ NY Educ L 3214 3-a a ja b.

⁴¹⁸ 8 CRR-NY 19.5 b 2.

taisesti tai häiritsevästi tahi tämän toiminta muutoin vaarantaa turvallisuutta, moraalialia, terveyttä tai muiden hyvinvointia.⁴¹⁹

Aseen tuomisesta kouluun seuraa erottaminen vähintään vuodeksi.⁴²⁰ Rehtori ja eräät muut tahot, joista oli puhetta edellisessäkin kappaleessa, voivat lisäksi erottaa oppilaan enintään viideksi päiväksi.⁴²¹ Yli viiden päivän erottamiseen liittyy menettely, johon kuuluu oppilaan ja hänen huoltajansa (lain mukaan tarkkaan ottaen vanhemmuussuhteessa olevan) oikeus oikeudenmukaiseen kuulemiseen ja avustajaan siinä, oikeus kuulustella oppilasta vastaan todistavia, oikeus tuoda kuultavaksi todistajia ja oikeus esittää todisteita.⁴²²

Jos oppivelvollisuusikäinen oppilas tulee erotetuksi, pitää ryhtyä välittömästi toimiin, jotta hän voisi osallistua koulutukseen muualla tai tulla valvotuksi.⁴²³ Erityiskouluja ja erotettuja huoneita on vakaviin rikkomuksiin syyllistyneiden ohjausta varten.⁴²⁴ Ohjesääntöön tulee kuulua minimiaika sellaisen oppilaan erottamiselle, joka on toistuvasti hyvin paljon häiriöksi kasvatusprosessille tai hyvin voimakkaasti häiritsee opettajan auktoriteettia luokkahuoneessa. Minimiajaksi on erotettava myös oppilas, joka katsotaan väkivaltaiseksi seitsenkohtaisen luetelon tunnusmerkkien perusteella.⁴²⁵

Yksi kurinpitoon liittyvä keino New Yorkin osavaltiossa ovat aikalisähuoneet, eräänlaiset jäähyt, joihin oppilas voidaan viedä rauhoittumaan, kunhan huonetta ei lukita ja hän on jatkuvassa valvonnassa. Huoneen käytön pitäisi liittyä käyttäytymisinterventiosuunnitelmaan, paitsi ennakoimattomissa tilanteissa. Suunnitelmasta tiedotetaan vanhemmille. Käytettävälle huoneelle on asetettu erilaisia tarkkoja vaatimuksia, mutta nähdäkseni tavalliset koulussa sijaitsevat huoneet kyllä kaikki nuo vaatimukset täyttävät.⁴²⁶

Fyysiset hätäinterventiot ovat sallittuja. Henkilökunnan jäsen, joka voidaan kutsua panemaan niitä täytäntöön, koulutetaan asianmukaisesti turvallisten ja tehokkaiden menetelmien käyttöön.⁴²⁷

⁴¹⁹ NY Educ L 3214 3 a.

⁴²⁰ NY Educ L 3214 d. Samanlainen säännös on nähtävästi voimassa koko Yhdysvalloissa, koska asiasta on säädetty vuoden 1994 Gun-Free Schools Act.

⁴²¹ NY Educ L 3214 3 b.

⁴²² NY Educ L 3214 3 c.

⁴²³ NY Educ L 3214 3 e.

⁴²⁴ NY Educ L 3214 2.

⁴²⁵ NY Educ L 3214 2-a a ja b.

⁴²⁶ 8 CRR-NY 200.22 c.

⁴²⁷ 8 CRR-NY 200.22 d.

Toisen asteen koulutuksessa koululautakunta voi kieltää minkä tahansa veljes- tai sisarkunnan tai muun salaseuran. Kieltämisedellytykset ovat varsin väljät.⁴²⁸

Oppilaasta voidaan tehdä funktionaalinen käyttäytymisarvio. Siinä pohditaan muun muassa syitä siihen, miksi oppilaalla on taipumusta käyttäytymiseen, joka estää oppimista.⁴²⁹ Tämän käyttäytymisarvion perusteella voidaan tehdä käyttäytymisinterventiosuunnitelma, joka onkin tullut esiin jo aiemmin tässä tutkielmassa. Siinä kuvataan muun muassa palveluja, joilla käytökseen voitaisiin vaikuttaa.⁴³⁰

Hieman kurinpidollista luonnetta voi olla myös seuraavalla säännöksellä: huoltajalla on oikeus saada tieto aina, kun oppilas on pois koulusta. Koulupiirin tehtävä on tiedottaa vanhemmille tästä oikeudesta.⁴³¹

Mielenkiintoista on vielä läsnäolovastaavan – esimerkiksi läsnäolo-opettajaksi nimetyin – oikeus pidättää alaikäinen, joka on laittomasti pois koulusta. Koulupinnaajan huoltajille ilmoitetaan, jotta he voivat ryhtyä toimiin ennen kuin asia siirtyy tuomioistuimelle.⁴³² Läsnäolovastaavan oikeuksiin lukeutuu muun muassa pääsy tehtäisiin ja liiketiloihin, joissa alaikäisen epäillään työskentelevän.⁴³³

4.4 Suomen ja New Yorkin osavaltion vertailua

Myös Suomen ja New Yorkin koulutusjärjestelmät eroavat erityisen paljon, mitä tulee lukioon. Yhdysvalloissa toisen asteen koulutuksen ymmärretään yleensä kestävän 4 vuotta ja alkavan aiemmin kuin suomalaisen lukion. Koska aloittamisikä ajoittuu ennen oppivelvollisuuden päättävää 16 tai 18 vuoden ikärajaa, tällaisen toisen asteen koulutuksen aloittaminen on myös pakollista. Ammattikoulujärjestelmä on tarkoitettu lähinnä toisen asteen suorittaneille opiskelijoille. Termejä hämärtää vielä, että joskus Yhdysvalloissa myös mainittua 4-vuotista toisen asteen koulutusta edeltävää, yleensä 2 vuotta kestävää keskikoulua saatetaan kutsua niin ikään toisen asteen koulutukseksi.

⁴²⁸ NY Educ L 2503-a 1–2.

⁴²⁹ 8 CRR NY 200.1 r.

⁴³⁰ 8 CRR-NY 200.1 mmm.

⁴³¹ NY Educ L 3123 c.

⁴³² NY Educ L 3123 2 a.

⁴³³ NY Educ L 3123 2 b.

Järjestelmäeroista mainittakoon vielä, että toisin kuin New Yorkissa, Suomessa ei koulutuksessa ole osavaltiotasoa. Perusopetus on täällä leimallisesti kunnallista. Toisen asteen koulutuksessa, varsinkin ammattikoulutuksessa, on tosin kuntayhtymien laajaakin käyttöä. Suomeen sosiaali- ja terveystieteiden myötä syntymässä oleva väliportaan hallinto ei liity koulutukseen.⁴³⁴

New Yorkin koululautakuntien ohjesääntöjä vastaavat Suomessa jossakin määrin koulutuksen järjestäjien hyväksymät järjestyssäännöt. Sisällöt voisivat olla pääosiltaan hyvinkin samankaltaiset, tosin Suomessa järjestyssääntöihin kirjattavat asiat vaihtelevat paljon. Järjestyssäännöt ovat kuitenkin nähtävästi Suomessa tarkoitettut oppilaille ja opiskelijoille, eivät myös koulun henkilökunnalle ja vierailijoille.⁴³⁵

Ohjesääntöihin pitää New Yorkissa kuulua säännösten mukaan asioita, jotka Suomessa ovat laissa, kuten luokkahuoneesta poistamiseen, jälki-istuntoon ja erottamiseen liittyviä seikkoja. Näistä luokasta poistamisen sääntely eroaa kyseisissä oikeusjärjestyksissä ensinnäkin siten, että siitä on säännelty New Yorkissa laajemmin kuin Suomessa. Toiseksi Suomessa opettajalla ei ole velvollisuutta selvittää oppilaalle tai opiskelijalle poistamisen syytä. Hallintolakiin⁴³⁶ perusteleminen kyllä kuuluu, mutta hallintolakia ei monilta osin sovelleta tosiasialliseen hallintotoimintaan.⁴³⁷ Opettajan kasvatuksellisiin velvollisuuksiin poistamispäätöksen jonkinlainen perusteleminen tosin lukeutuu, samoin kuulemismahdollisuuden tarjoaminen oppilaalle tai opiskelijalle *ex post facto*. Kolmanneksi Suomessa ei ole velvollisuutta tiedottaa suoraan rehtorille poistamisen syytä, mutta kirjaamisvelvollisuus tulee käytännössä lähelle rehtorille tiedottamista.⁴³⁸ Neljänneksi New Yorkissa rehtorilla on tosiaan velvollisuus tiedottaa asiasta vanhemmille ja tarjota heille epämuodollista tapaamista, mikä on varmaankin hyvä piirre sikkäläisessä lainsäädännössä. Samanlaisen säännöksen sisällyttämistä Suomen lakiin voisi estellä vain lähinnä se, että siitä voisi koitua jonkin verran lisätyötä virkamiehille. Viimeiseksi nostettakoon esiin vielä vaatimukset oppilaan kuulemiseen, vanhemmille tiedottamiseen ja

⁴³⁴ Maakuntaan ja vaaleilla valittavaan valtuustoon perustuvaa sosiaali- ja terveydenhoidon järjestämismallia käytettiin Kainuun hallintokokeilussa vuosina 2005–2012. Tuolloin mukana oli myös sivistystoimea, sillä maakunnalle oli siirretty toisen asteen koulutus. Koulutusta ei kuitenkaan mainita 31.8.2016 lausuntokierrokselle lähteneessä luonnoksessa hallituksen esitykseksi eduskunnalle maakuntauudistukseksi ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisuudistukseksi sekä niihin liittyviksi laeiksi. Siispä merkittävää siirtymää pois kunnallisesta järjestämisvastuusta ei ole nähtävissä.

⁴³⁵ Ks. alaviite 112.

⁴³⁶ Hallintolaki 45 §.

⁴³⁷ Ks. alaviite 164.

⁴³⁸ Perusopetuslaki 36 a § 1 mom., jossa viitataan 36 §:ään, joka sisältää poistumaan määräämisen.

vanhempien tapaamiseen liittyvistä 24 tunnin aikarajoista, jotka lienevät suomalaisen koulu-
lainsäädännön kulttuuriin turhan tarkkoja.

Suhtautuminen fyysisiin toimiin, mukaan lukien ruumiillinen kuritus, on vertailtavissa sää-
döksissä pitkälti samankaltainen. Muun muassa se New Yorkissa tässä yhteydessä erikseen
mainittu seikka, että kovaäänistä komentamista ei ole kielletty, saattaa olla tosin ero Suomeen.
Kovaääninen komentaminen ilman lähes pakottavaa syytä saatetaan ainakin joissakin Suomen
kouluissa katsoa epäasialliseksi.⁴³⁹

Erilaisten oppilaalla olevien tavaroiden etsimisestä säätämättä jättäminen Suomea monta ker-
taa suuremmissa New Yorkin osavaltiossa on mielenkiintoista. Suomessakin tultiin tosin en-
nen vuotta 2014 toimeen ilman oppilaan ja opiskelijan tarkastuksista säätäviä pykäläitä, eikä
mahdollisuuteen luultavasti nykyäänkään usein turvaututa. On nimittäin vaikeaa saada Suo-
men lain edellyttämällä tavalla etsintään oikeuttavaa tietoa jostakin sellaisesta, jota pyritään
piilottelemaan – varsinkin kun laki vaatii sen olevan ilmeistä, että vaarallinen esine on hallus-
sa.

Suomessa on niukanlaisesti valtakunnallisia määräyksiä siitä, milloin oppilaan tai opiskelijan
käyttäytyminen on niin tuomittavaa, että hänet voidaan erottaa sen takia. New Yorkin laki on
monisanaisempi. Kovin paljon sen ei kuitenkaan voida katsoa rajoittavan erottamisen käyttöä,
sillä listattuihin asioihin kuuluu sen verran laajatarkoitteisia käsitteitä kuin sopimaton, häirit-
sevä tai moraalialta tahi muiden hyvinvointia vaarantava käyttäytyminen.

Myös yli viiden päivän erottamiseen liittyviä menettelysääntöjä on kuvattu New Yorkin laissa
enemmän kuin Suomen määräaikaisen erottamisen tapauksessa. Suomessa ainoastaan tode-
taan, että oppilasta tai opiskelijaa on kuultava, huoltajalle varattava tilaisuus tulla kuulluksi ja
toimenpiteeseen johtanut teko tai laiminlyönti yksilöitävä.⁴⁴⁰ Esimerkiksi oikeudellisesta avus-
tajasta tai oikeudesta vastakuulusteluun ei Suomen laissa puhuta. Tosin avustajaa ei varmaan
kieltäkään voine, vaikka oikeuskirjallisuudessa on joskus katsottu, että avustajan tulisi olla
tarpeeton.⁴⁴¹ Menettelyn korostumiseen New Yorkissa voi vaikuttaa ensinnäkin se, että *com-
mon law* on perinteisesti ollut taipuvainen kaavamaisuuteen. Ylenmääräinen formalismi johti

⁴³⁹ Hallintolain 9 §:n vaatima hyvä kielenkäyttö voi olla yhdistettävissä asiaan. Kyseinen pykälä kuuluu tosiasia-
alliseenkin hallintoon sovellettavaan hallintolain 2 lukuun.

⁴⁴⁰ Perusopetuslaki 36 a § 1 mom. ja lukiolaki 26 a § 1 mom.

⁴⁴¹ Lahtinen 2011 s. 352.

jo keskiajalla siihen, että yhä nykyään Englannin oikeuden ymmärtämisen kannalta olennainen kanslerinoikeus (*equity*) syntyi.⁴⁴² Lisäksi oikeudenkäyntimäiset menettelyt voivat liittyä juridiikan asemaan yhteiskunnassa, sillä juridissävytteinen ajattelu lisääntynee helposti, kun juristien lukumäärä suhteessa väkilukuun on niin suuri kuin nykyajan Yhdysvalloissa.

Suomessa ei tietääkseni ole erilleen rajattuja alueita tai erillisiä kouluja määräaikaisesti erotetuille oppilaille. Ilmeisesti on katsottu, että kun oppilaalla on ollut vakavia ongelmia yhteisössä toimimisen kanssa, hänen opetuksestaan on syytä huolehtia selvästi muista oppilaista erillään. Lisäksi todettakoon erottamisesta vielä, että Suomessa ei ole säädetty erottamisaikojen minimejä esimerkiksi asean kouluun tuoneita tai väkivaltaiseksi katsottuja oppilaita varten. Suomalaiseksi kurinpitörangaistukseksi erottaminen Yhdysvaltojen tapaan vähintään vuodeksi olisi myös erittäin ankara, sillä Suomessahan peruskoulusta saa erottaa enintään kolmeksi kuukaudeksi ja lukiosta enintään vuodeksi. Suomalaisesta mahdollisesti ankaralta vaikuttavaa rangaistusta voi selittää se, että Yhdysvallat ei muutoinkaan ole tunnettu siitä, että se kohtelisi lakien rikkojia muihin länsimaihin verrattuna lempeästi.

Suomen lainsäädäntö ei puhu mahdollisuudesta huoneisiin, joihin oppilaita tai opiskelijoita voidaan panna rauhoittumaan. Käytännössä erilaisia vastaavia parkkiluokkakäytäntöjä on kuitenkin peruskouluissa, nähtävästi sallitusti. Vaatiihan Suomen laki nimenomaan valvontaa poistetulle peruskoulun oppilaalle.

New Yorkin laki mahdollistaa fyysiset interventiot, mutta ei niin tarkkarajaisesti kuin Suomen laki vaikkapa silloin, kun säädetään oikeudesta voimakeinoihin luokasta poistamisessa ja häiritsevän esineen viemisestä.⁴⁴³ Suomalaiseen käsitykseen lainalaisuudesta⁴⁴⁴ sopii hyvin, että näistä asioista on säädetty tarkasti.

New Yorkissa on säädetty henkilökunnan koulutuksesta voimankäyttöön. Suomessa voisi olla syytä tehdä samoin. Asiaa ei käsitelty siinä hallituksen esityksessä, joka johti lakimuutokseen, joka toi voimankäytön perusopetuslakiin vuonna 2003.⁴⁴⁵ Perustuslakivaliokunta kyllä kiinnitti huomiota siihen, että lainmuutoksella todella annetaan oikeus voimakeinojen käyttöön sel-

⁴⁴² Esim. Mattila 2002 s. 468.

⁴⁴³ Perusopetuslaki 36 b § 1–2 mom. ja perusopetuslaki 36 d § 1–2 mom.

⁴⁴⁴ Perustuslaki 2 § 3 mom.

⁴⁴⁵ HE 205/2002 vp.

laiselle taholle, jolta ei voida edellyttää korkeatasoista osaamista niissä asioissa, jotka voisivat olla voimaa käytettäessä juridisesti ja fyysisesti tarpeellisia.⁴⁴⁶

Suomen toisen asteen oppilaitoksia ei koske minkäänlaista salaseurojen kieltoa, kuten New Yorkin kouluja. Sellainen säännös olisikin yhdistymisvapauden⁴⁴⁷ kannalta ongelmallinen. Koulun toimivalta voisi myös olla ongelma, tarkasteltiinpa asiaa ajallisen tai alueellisen toimivallan näkökulmasta.

Suomen laki ei myöskään puhu suunnitelmista interventioiden tekemiseksi oppilaan tai opiskelijan käyttäytymiseen, mutta New Yorkin kuvaama toimintatapa ei välttämättä ole kaukana toiminnasta suomalaisessa opiskeluhoitotyössä. Opiskeluhoitoryhmä on käytännössä yleensä keskeinen interventioita pohtiva taho.

Entä New Yorkin säännös, jonka mukaan huoltajilla on oikeus ilmoitukseen, kun lapsi on pois koulusta? Se osoittaa nähdäkseni kunnioitettavaa pyrkimystä koulun yhteistyötahojen huomiointiin. Suomessa tilanne on varmaankin aika lähellä New Yorkia, koska luvattomista poissaoloista tulee perusopetuslain mukaan ilmoittaa huoltajalle.⁴⁴⁸ Jos lyhyttä poissaoloa ei ole syytä epäillä luvattomaksi, Suomessa ilmoitus jää periaatteessa tekemättä, mutta pyytämällä ilmoituksen kaikista huollettavansa poissaoloista voi varmaankin kumota perusolettaman.

Viimeinen tämän tutkielman New Yorkin lainsäädännöstä esiin nostama seikka oli, että New Yorkin säännökset läsnäolovastaavista olivat suomalaisesta näkökulmasta erikoisia. Suomen koulutuslainsäädäntö ei ota kantaa siihen, miten koulujen tulisi puuttua poissaoloihin, paitsi ilmoittamalla luvattomasta poissaolosta huoltajalle, kuten juuri mainittua. Velvollisuus oppivelvollisen valvontaan, vieläpä sakon uhalla, säädetään nimenomaan oppilaan huoltajalle.⁴⁴⁹ Muutoin asian, mukaan lukien mahdollisesti töissä olevien nuorten etsimisen, katsottaneen Suomessa kuuluvan lähinnä sosiaalitoimelle.

Mielenkiintoinen seikka sekä Yhdistyneen kuningaskunnan että New Yorkin säännöksissä on, että niissä puhutaan auktoriteetista ja kunnioituksesta. Vertailua Suomeen vaikeuttaa toki, että Suomessa ei laissa tai asetuksessa oppilaan tai opiskelijan käyttäytymistä säännellä juuri muu-

⁴⁴⁶ PeVL 70/2002 vp s. 4.

⁴⁴⁷ Perustuslaki 13 § 2 mom.

⁴⁴⁸ Perusopetuslaki 26 § 2 mom.

⁴⁴⁹ Perusopetuslaki 45 §.

ten kuin määräämällä, että sen on oltava asiallista.⁴⁵⁰ Vaikka Suomessa asiasta säädettäisiinkin tarkemmin, kunnioittavuudesta erityisesti auktoriteetteja kohtaan silti tuskin määrättäisiin mitään. Eiväthän opetussuunnitelman perusteetkaan puhu lainkaan auktoriteetista.⁴⁵¹ Pohjoismaissa usein korostettava koulunkin demokraattisuus lienee asiaa selittävä kulttuuripiirre.⁴⁵²

Kaiken kaikkiaan voisi arvioida, että New Yorkin lainsäädäntö painottaa oppilaan oikeuksia jonkin verran enemmän kuin Suomen lainsäädäntö oppilaan ja opiskelijan oikeuksia. Menettelyllisistä oikeuksista kertovat ainakin oikeudet vastakuulusteluun yli viiden päivän erottamisen yhteydessä ja oikeudelliseen avustajaan. Menettelylliseksi oikeudeksi voitaneen katsoa myös perusteluvollisuus, kun opettaja poistaa oppilaan. Muulla tavoin oppilaan oikeuksien turvannee, että voimakeinoja saa käyttää vain siihen koulutettu henkilökunta ja että säännökset eivät valtuuta tekemään tarkastuksia siksi, että oppilaalla epäillänsä olevan jokin esine tai jotakin ainetta. Kuitenkaan kovin suurta eroa kurinpitoluonteisen toiminnan ankaruudessa ei tarkasteltujen säädösten perusteella vaikuta Suomessa ja New Yorkissa olevan.

4.5 Muita vertailukohteita

Ruotsin koululaissa säädetään, että häiritsevästi käytettävän tai vaaraa aiheuttavan esineen saa ottaa pois. Norjassa taas – opetuslain mukaan – kunnat antavat määräykset kurinpitokeinoista. Saksassa puolestaan tarkastusoikeutta tai oikeutta ottaa pois edes vaarallinen esine ei ole. Jälki-istunto ja keskustelu rehtorin kanssa ovat siellä sallittuja kurinpitokeinoja, mutta siivoamaan määrääminen ei.⁴⁵³

Eksoottisempina säännöksinä mainittakoon, että Yhdysvaltain Texasin osavaltiossa Texas Educational Coden mukaan oppilaan ruumiillinen kuritus koulussa on kiellettyä vain vanhemman kirjallisesta vaatimuksesta⁴⁵⁴, koulupinnaamista varten on tuomioistuimia⁴⁵⁵, haku-

⁴⁵⁰ Perusopetuslaki 35 § 2 mom. ja lukiolaki 25 § 2 mom.

⁴⁵¹ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 ja lukion opetussuunnitelman perusteet 2015.

⁴⁵² *Demokratia* on nykyään niin positiivisesti latautunut sana, että sillä selittäminen saattaa tulla lähelle etnosentrismiä. Siksi huomautettakoon, että voitaisiin sanoa myös, että brittien ja amerikkalaisten kulttuuri on tältä osin kauempana anarkistisesta tai kansandemokraattisesta ajattelutavasta.

⁴⁵³ HE 66/2013 vp s. 25–26.

⁴⁵⁴ Texas Educational Code § 37.0011.

⁴⁵⁵ Texas Educational Code § 25.0915.

laitteen saa takavarikoida⁴⁵⁶ ja koululla tulee olla linjaukset ehkäisemään nuorten erilaista väkivaltaista käyttäytymistä seurustelusuhteissa⁴⁵⁷.

⁴⁵⁶ Texas Educational Code § 37.082.

⁴⁵⁷ Texas Educational Code § 37.0831.

5 YHTEENVETO JA POHDINTA

5.1 *De lege ferenda*

Tutkielman mittaan on pyritty ottamaan kantaa mahdollisimman moniin asioihin, joissa Suomen kurinpitoluonteista sääntelyä voisi olla syytä muuttaa. Seuraavaksi käydään vielä läpi niistä tärkeimmät ja selväpiirteisimmät.

Ensiksi perusopetukseen. Siellä ensinnäkin säännöksiä jälki-istunnosta ja kasvatustalustusta voisi olla syytä muuttaa loogisemmiksi siten, että kasvatustalustelu ja jälki-istunto molemmat joko kiellettäisiin tai sallittaisiin koulupäivän aikana. Käytännön järjestelyjen kannalta parasta olisi sallia molemmat koulupäivän aikana, mutta jotkut voivat nähdä sellaisessa ratkaisussa ongelmia siksi, että rangaistuksen voidaan tällöin ajatella olevan kaksinkertainen. Toiseksi mahdollisuus jättää jälki-istuntoja suorittamatta on koulun kurinpitoluonteisten keinojen arsenaalin uskottavuuden kannalta merkittävä ongelma, johon voitaisiin puuttua esimerkiksi säätämällä todistusten saamisen ehdoksi, että määrätyt rangaistukset on kärsitty. Kolmanneksi olisi niin ikään järkevää antaa rehtorille toimivalta jälki-istuntoihin määräämiseen paitsi asetuksen ja lain rationaalisuuden, myös käytännön syiden kannalta. Ei ole peruskoulun arjessa erityisen harvinaista, että juuri rehtori on ensimmäisenä aikuisena todistamassa selvästi puuttumista vaativaa käyttäytymistä. Neljänneksi olisi hyvä, että kun laki nimenomaisesti kieltää hakemasta muutosta valittamalla perusopetuslain 36 §:ssä mainittuihin asioihin kurinpitovangastuksia lukuun ottamatta, siinä voisi olla syytä kieltää hakemasta muutosta valittamalla myös muihin kurinpitoluonteisiin keinoihin, jotka ovat 35 §:ssä, 35 a §:ssä, 36 b §:ssä, 36 d §:ssä ja 36 e §:ssä. Viidenneksi voidaan havaita, että velvollisuus järjestää opetus määräämällä erotetulle perusopetuksen oppilaalle on johtanut erikoisiin käytäntöihin ja eriarvoisuuteen. Tarvetta opettamisvelvollisuudesta luopumiseen siis olisi, mutta lienee mahdollista huomauttaa, että myös tämän velvollisuuden säilyttämisen puolesta puhuu painavia seikkoja. Kuudenneksi, jos halutaan rehtorilla ja opettajalla olevan oikeus rauhoittaa oppilas pitämällä tätä kiinni, se kannattaisi kirjata selvästi suoraan lakiin eikä vain johtaa sitä hallituksen esityksessä oikeudesta poistaa oppilas. Seitsemänneksi koulutuksen järjestäjälle olisi jonkintasoisella säädöksellä, esimerkiksi Opetushallituksen opetussuunnitelman perusteilla, syytä osoittaa mahdollisimman suoraan velvollisuus huolehtia, miten luokasta poistetun oppilaan valvonta järjestetään. Opettajan valvontavastuu voitaisiin määrätä päättyämään siihen hetkeen, kun oppilas poistetaan. Lopuksi mainittakoon vielä, että laissa olevien kurinpitoluonteisten

säännösten määrän kasvettua nykyisiin mittoihin voisi olla syytä lisätä lakiin vielä perusopetusasetuksessa oleva, lyhyt pykälä opettajan ja rehtorin toimivallasta tietyissä tilanteissa. Asetuksen määräysten jäämistä huomiotta nähtävästi siksi, että ne sijaitsevat eri säädöksessä kuin melkein kaikki muu kurinpitoon liittyvä, vaikuttaa tapahtuvan käytännössä jonkin verran.

Lukiossa puolestaan voitaisiin ensinnäkin miettiä kasvatustieteellisen keskustelun ottamista lakiin, kun kasvatustieteellinen keskustelu on jo nyt saanut – luultavasti perusopetuksen inspiroimana – suosiota koulutuksen järjestäjien tehdessä päätöksiä lukioiden kurinpitosuunnitelmista. Koska kirjallinen varoitus on muun muassa valituskelpoinen päätös, se on nimittäin aika järeä ensivaiheen keinoksi. Myös muutoksenhaku valittamalla olisi syytä lukiolaissakin kieltää nykyistä useampien pykäläiden osalta, kun sitä ei mitään luultavimmin kuitenkaan käytännössä sallita joistakin sellaisista asioista, jotka jäävät mainitsematta valituskieltoja asettavassa pykälässä. Lisäksi, jos myös lukiossa ajatellaan käytettäväksi rauhoittamista kiinni pitäen, siihenkin pätee perusopetuksesta sanottu. Lopuksi, kun lukioiden kurinpitosuunnitelmissa on vastoin lukioasetusta puhetta esimerkiksi siitä, että opettajalla olisi oikeus evätä opetukseen osallistuminen, on syytä epäillä lukioasetuksen saaneen perusopetusasetuksen tavoin vain vähän huomiota. Myös lukiossa helppo keino parantaa asetuksen toimivaltasäännöksen painoarvoa olisi ottaa se mukaan lakiin, jolloin voisi olettaa epähuomiosta johtuvien virheellisten kurinpitolinjausten vähenemisen.

Oikeusvertailusta saaduista opeista nostettakoon ensiksi esiin, että Yhdistyneessä kuningaskunnassa vastuuta oppilaan kuljetusjärjestelyistä siirretään vanhemmille, jos oppilas ei häneen kohdistetun kurinpitoluonteisen keinon vuoksi pääse lähtemään koulusta samaan aikaan kuin tavallisesti. Nähdäkseni Suomessa voitaisiin menetellä samoin, jotta esimerkiksi perusopetuksen kasvatustieteellinen keskustelu ja jälki-istunto olisivat entistä käyttökelpoisempia ja tasapuolisemmin toteutuvia. Toinen Yhdistyneessä kuningaskunnassa käytössä oleva mahdollisuus, jonka omaksuminen voisi olla hyväksi, on oikeus velvoittaa oppilas turvatarkastukseen, jotta tämä voi tulla kouluun. Ainakin jos Suomessa vielä tapahtuu kammottavia joukkomurhia kouluissa, sellaiselle mahdollisuudelle voisi olla tarvetta niin peruskouluissa kuin lukioissa. Ajatus joukkotarkastuksista kouluun tultaessa ei välttämättä ole suomalaiselle helppo, mutta ainakaan kovin tärkeisiin oikeuksiin ei ehkä kuitenkaan kajottaisi tarkastuksilla, jotka lopulta olisivat käytännössä vähintäänkin hyvin pitkälti pintapuolisia.

New Yorkin osavaltion koulutussäännösten hyvistä puolista sanottakoon vielä, että oppilaan oikeudesta saada perustelut häneen kohdistetuille kurinpitokeinoille – tietysti jälkikäteen ja tilanteen rauhoituttua – voisi olla malliksi suomalaiselle säännökselle. Sen jonka turvin taat-taisiin ilman juuri mitään haittoja hallinnon asiakkaalle oikeudenmukaisemmalta tuntuva pal-velu. Lisäksi opettajia olisi ehkä New Yorkin tapaan hyvä kouluttaa Suomessakin voiman-käyttöön, sillä ei ole kaukaa haettava kuvitella, että vahinkoja tapahtuu esimerkiksi joskus, kun ilman asianmukaista koulutusta toimiva virkamies ryhtyy voimakeinoin poistamiseen.

Edellä mainittujen, tärkeimpien uudistusten lisäksi on tietysti mahdollista tehdä muitakin. On joitakin merkkejä siitä, että Suomessa kansalaismielipide kannattaisi nykyistä tiukempaa kou-lukuria.⁴⁵⁸ Jos niin on, myös poliittinen tahto erilaisiin muutoksiin voi syntyä, voimakeinoin poistamisen tuoneen uudistuksen, koulurauhapaketin ja lukiossa erottamisen delegointia mah-dollistaneen lainmuutoksen viitoittamalla tiellä. Jos nimenomaan halutaan kurinpitoluonteisen toimivallan laajentamista, yksi mahdollisuus voisi olla palauttaa peruskoulun päättötodistuk-siin käytösarvosanat, jotka poistuivat sieltä opetussuunnitelmauudistuksessa 1994.⁴⁵⁹ Poistu-minen kuvasti luultavasti sitä, että viime vuosisadan lopulla vallitsi suuntaus, jossa kurinpito-luonteista toimivaltaa vähennettiin. Käytösnumeroiden merkityksestä on muuten keskusteltu viime vuosina Ruotsissakin.⁴⁶⁰ Jos käytösnumeroiden täysimittaiseen antamiseen palattaisiin, uutta tehoa saisi myös toinen aikanaan käytössä ollut mahdollisuus, joka voitaisiin ottaa uu-destaan mukaan kurinpitoluonteisten keinojen joukkoon peruskoulussa: kurinpitoluonteinen käytösnumeron alentaminen arvosanalla tai useammalla riittävän moitittavan yksittäisenkin teon vuoksi. Vielä yhdeksi peruskoulun potentiaalisiksi keinoksi mainittakoon, että vaikka yli kahden tunnin jälki-istunto kerralla voisi olla kohtuuton rangaistus, kahden tunnin enimmäis-ajasta voitaisiin mahdollisesti luopua siten, että jälki-istuntoa saisikin määrätä yhdestä teosta useamman päivän ajaksi nuo kaksi tuntia aina päivää kohti. Tällaisen säännöksen tehokas

⁴⁵⁸ Erilaisia mielipiteitä selvittänyt tutkimus, jonka Wyman&Dillon-tutkimuslaitos teki vuonna 2016, toteaa seuraavaa: ”[A]sia, josta suomalaiset ovat lähes täysin yksimielisesti huolissaan, on koulujen kurinpito-ongelmat.” Tarkkaan ottaen tutkimuksessa saatiin tulokseksi, että ”[n]oin yhdeksän kymmenestä vastaajasta, 89 prosenttia, on sitä mieltä, että opettajien kurinpito-oikeuksia tulisi lisätä”. Tutkimus on sangen laaja, kun vastaa-jia on ollut 1967. Heidät on kuitenkin poimittu Reader’s Digest -julkaisun tilaajarekisteristä, mikä vähentää luot-tettavuutta koko kansan mielipiteiden heijastamisessa. Tulokset on kyllä tasapainotettu niin, että ne ottavat huomioon, miten vastaajien ikä ja sukupuoli poikkeavat koko väestön vastaavista ominaisuuksista. [Http://www.rd.fi/http%3A//www.rd.fi/kylla-kansa-tietaa-kysely-kansanedustajien-maaran-voisi-puolittaa](http://www.rd.fi/http%3A//www.rd.fi/kylla-kansa-tietaa-kysely-kansanedustajien-maaran-voisi-puolittaa). Viitatu 6.10.2016.

⁴⁵⁹ Kirjallinen kysymys 1026/2012 vp (Veli-Matti Saarakkala).

⁴⁶⁰ Esim. <http://www.svd.se/majoritet-av-larare-vill-ha-betyg-i-uppforande>. Viitattu 21.11.2016.

toimeenpano tietysti edellyttäisi, että jälki-istuntojen suorittamisesta tehtäisiin ensiksi aiemmin kuvattuun tapaan käytännössäkin pakollista.

Kehittämiskohteita on siis aika monta, eivätkä useat niistä ole kovin poliittisia. Se on osoitus siitä, että koulutukseen ei ole helppoa laatia hyviä oikeussääntöjä, mikä puolestaan johtunee osin siitä, että varsinkin peruskoulussa ollaan suhteessa oppilaisiin kasvatusturvallisuuden vuoksi jossakin määrin samantapaisessa asemassa kuin vanhemmat.⁴⁶¹ Vanhempien laajan vallan osittainkaan korvaaminen säännöksillä ei ole helppoa.

5.2 *Quo vadis, schola?*

Merkittävät yhteiskunnalliset muutokset näkyvät varmasti usein myös koulutuksessa. Esimerkiksi julkisen vallan ja kansalaisen vertikaalisuhde on ollut muutoksessa vuosikymmenten ja -satojen kuluessa. Samaan aikaan kun alamainen on vaihtunut asiakkaaksi,⁴⁶² myös suhtautuminen oppilaisiin on muuttunut. Kun vielä satakunta vuotta sitten jopa oppilaan väkivaltainen kohtelu oli sallittua kurinpitoa, viime vuosisadan loppuhetkinä päädyttiin taas tilanteeseen, jossa opettaja ei saanut ryhtyä poistamaan luokasta poistumismääräyksen noudattamatta jättänyttä oppilasta tai opiskelijaa, olipa tämä häiriöksi miten paljon tahansa. Ainakin 1900-luvun ajan kestänyt kurinpitoluonteisen toimivallan vähentyminen katsotaan hieman tuonnempana historiallisen kehityskulun keskimmäiseksi vaiheeksi.

Nyt 2000-luvun aikana on tapahtunut suunnanmuutos suhtautumisessa koulun virkamiesten toimivaltaan. Yllä mainittuja häiritseviä oppilaita ja opiskelijoita sai poistumismääräyksen jäädessä tehottomaksi alkaa poistaa vuonna 2003, ja vuonna 2014 tuli voimaan niin sanottu koulurauhapaketti uudistuksia, joilla annettiin rehtorille ja opettajalle toimivalta muun muassa määrätä perusopetuksessa oppilas siivoamaan aiheuttamansa sotku. Lisäksi vuoden 2017 alusta lukien tuli mahdolliseksi delegoida erottamistoimivaltaa lukion rehtorille, ja samalla lainsäätäjä ilmaisi halukkuutta laajentaa perusopetuksenkin kurinpitoluonteista toimivaltaa tulevaisuudessa.

⁴⁶¹ Hyvien oikeussääntöjen laatimista ei helpota se, että varsinkin oikeusministeriön ulkopuolella lakeja valmistellessa on usein myös sellaisia ihmisiä, joilla ei ole juridista koulutusta. Oikeusministeriö ei myöskään voi vastata kaikkien ministeriöiden lainvalmistelusta, eikä sillä ole valtuuksia estää muita ministeriöitä viemästä valtioneuvoston käsittelyyn lainsäädäntöhankkeita, jotka eivät täytä hyvän lainsäädännön vaatimuksia (Niemi-vuo 2002 s. 197). Saattaa myös olla, että esimerkiksi Opetushallituksen toiminnassa painottuvat muiden alojen osaajien laajan käytön vuoksi ei-juridiset näkökohdat.

⁴⁶² Esim. Niemivuo–Keravuori–Rusanen–Kuusikko 2010 s. 409.

Mistä lainsäätäjän halu muuttaa lakeja johtuu? Kuten aiemmin⁴⁶³ kävi ilmi, helposti mieleen tuleva selitys koulujen muuttumisesta rauhattommiksi tuskin on ainakaan järkisyy muutosten taustalla, sillä vuoden 2014 alusta voimaan tulleita uudistuksia valmisteltaessakin todettiin, että työrauha on oppilailta kerättyjen kyselytulosten mukaan ollut samanlainen koko 2000-luvun.⁴⁶⁴ Mistä syitä sitten voisi etsiä? Yksi mahdollinen lähde on ainakin politiikka, eikä sitä ole syytä täysin sivuuttaa, sillä juridiikkaan voidaan liittää ajatuksia yhteiskunnan ja lain suhteesta. Esimerkiksi – kuten aiemmin mainittua – jopa lainsäädäntöpohjansa ohuuden vuoksi todennäköisesti hitaasti yhteiskunnan muutoksiin reagoivassa velvoiteoikeudessa voidaan joidenkuiden mukaan nähdä, että suurissa linjoissa on siirtymää yhteiskunnan muutoksen suuntaan.⁴⁶⁵

Ensinnäkin kaukaiseksi kehityskulukuksi voidaan hahmottaa, että valtion kehittyessä hallitsijan ote alamaisista vahvistui. Senaikaista hahmotustapaa kutsun valtakeskeiseksi ajattelumalliksi. Sitä seuranneen demokratiakehityksen suureksi linjaksi voi taas nähdä yksilön oikeuksien korostumisen hallinnon vallan kustannuksella, johon tämän alaluvun alussa jo viitattiinkin. Valistuksen aikaanahan ihanteeksi oli tullut omatoiminen ja oikeuksistaan kiinnipitävä kansalainen oikeusalamaisen sijaan.⁴⁶⁶ Voidaan puhua yksilökeskeisestä ajattelumallista.

Uusin kehityslinja on hyvinvointiyhteiskuntaan sopiva yhteisöllisyys. Esimerkiksi kielto poistaa voimakeinoin opetusta kohtuuttomasti häiritsevää oppilas tai opiskelija on yksilökeskeisen ajattelumallin näkökulmasta looginen, sillä opetusta paljonkin häiritsevää oppilas tai opiskelija voi kuulla sanoja sieltä täältä ja oppia edes jotakin, jota hän ei poistettuna ollessaan oppisi. Tällöin kuitenkin luokassa voi olla 24 oppimishaluista oppilasta tai opiskelijaa, joilta saattaa jäädä suurin osa heille kuuluvasta opetuksesta saamatta häirinnän takia. Poistamisessa ei siis ole enää nyky-Suomessa kyse opettajan auktoriteetin katsomisesta lain suojelukohteeksi tai halusta turvata julkisen toiminnan arvovalta pelotteen avulla. Voi nimittäin olla yhteisön edun mukaista painottaa jossakin määrin monien etua yhden ihmisen edun kustannuksella, niin kuin häiritsevän oppilaan tai opiskelijan poistamismahdollisuudesta säätäminen teki. Voidaan puhua yhteisökeskeisestä ajattelumallista.⁴⁶⁷

⁴⁶³ Alaluku 1.4.

⁴⁶⁴ HE 66/2013 vp s. 7 ja 27.

⁴⁶⁵ Tarkoitan tässä erityisesti muutosta yksilökeskeisyydestä yhteisöllisyyteen niin kuin siirtymässä sosiaalista siviilioikeutta kohti (Wilhelmsson 1987).

⁴⁶⁶ Mattila 2002 s. 351.

⁴⁶⁷ Eri mallien erittelyn esikuvana on – jälleen velvoiteoikeudellinen – siirtymä tahtomallista luottamusmallin kautta yhteisöllisen käytännön malliin niin kuin Pöyhönen (1988) on väitöskirjassaan kuvaillut.

Tämän tutkielman aihepiirin ulkopuolella yllä kuvattua muutosta yksilön oikeuksien korostamisesta yhteisen edun suuntaan voi aistia vaikkapa ajokorttiasioihin liittyvässä lääkärin ilmoitusvelvollisuudessa, josta säädettiin ensimmäisen kerran lailla tieliikennelain muuttamisesta (113/2004). Niin ikään lääkärin ilmoitusvelvollisuuteen liittyi vuonna 2015 voimaan tullut ampuma-aselain (1/1998) 114 §, jolla säännellään ampuma-aseiden lupakysymyksiä. Suuntauksen perusteella voisi olettaa, että yhteisön toimintaa parantavia lakimuutoksia tapahtuu myös tulevaisuudessa. Tulevaisuuden hahmottaminen ei kuitenkaan ole helppoa, sillä jo jonkin aikaa on puhuttu myös jälkihyvinvointivalttiollisesta kehityksestä. Minervan pöllö alkaa lentonsa vasta hämärän laskeutuessa.⁴⁶⁸

Koska hallinto-oikeus voidaan nähdä pitkälti positiiviseksi oikeudeksi, perustavien yhteiskunnallisten muutosten lisäksi myös lainsäätäjän *voluntas* vaikuttaa siihen helposti paljon. Poliittiset voimasuhteetkin voivat olla merkittävä seikka, ja niiden yleiskuva on ollut aika selvä sinä aikana, kun kurinpitoluonteinen toimivalta on lisääntynyt.⁴⁶⁹

Poliittisten päättäjien suhtautuminen koululakeihin voidaan siis tulkita merkiksi jostakin. Ylipäätään hallinnon lakien muutokset on aiemmin tässä alaluvussa puolestaan katsottu merkeiksi yhteiskunnan syvärakenteen muuttumisesta. Koko halu laajentaa kurinpitoluonteiset keinot – varsinkin perusopetuksessa – hyvin monipuolisiksi liittyyne taas siihen, että merkiksi jostakin katsotaan myös toiminta, jonka nähdään osoittavan tarvetta kurinpitoluonteiseen interventioon.

*”Omnis mundi creatura
quasi liber et pictura
nobis est, et speculum.”*

Alanus ab Insulis (k. 1202/1203)⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ Hegel 1967 s. 17 (”die Eule der Minerva beginnt erst mit der einbrechenden Dämmerung ihren Flug”).

⁴⁶⁹ Poliitiikkatieteellinen tarkastelu voisi hyvinkin kiinnittää huomiota siihen, että koulujen kurinpitoluonteisen toimivallan kasvuvuosina eli vuodesta 2003 alkaen on valtakunnassa ollut aiempaan nähden harvinainen tilanne: suurin eduskuntavaalipuolue ja pääministeripuolue on ollut Suomen Keskusta tai Kansallinen Kokoomus. Lisäksi kärkipaikan takana on tapahtunut huomattavaa Perussuomalaisien kannatuksen kasvua. *Post hoc ergo propter hoc* -päätelmää pitää tuki varoa, mutta jonkinlaista yhteyttä oikeistolaisuuden ja laajenneen toimivallan välillä voitaneen epäillä.

⁴⁷⁰ Bourgain 2000 s. 118 (alkuperäisteos *Rhythmus de Incarnatione et septem artibus*). Suomeksi esim: ”Koko luomakunta on meille kuin kirja, kuva ja peili.”

LIITE I

Ehdotus lakien soveltamisesta peruskouluissa eräisiin yleisiin esineisiin ja aineisiin, joita oppilaalla voi olla.

	Kiellettyä tuoda kouluun	Voidaan ottaa pois, vaikka ei häiritse	Voidaan ottaa pois voimakeinoin, vaikka ei häiritse	Voi johtaa tarkastukseen
Veitsi	Kyllä ¹	Kyllä ¹	Kyllä ¹	Kyllä ¹
Tupakka ²	Kyllä ¹	Kyllä ¹	Ei	Ei
Nikotiinineste	Kyllä ¹	Kyllä ¹	Ei	Ei
Tupakansytytin	Kyllä ¹	Ei	Ei	Ei
Sähkösavuke ²	Ei	Ei	Ei	Ei
Matkapuhelin	Ei	Ei	Ei	Ei
Energiajuoma	Ei	Ei	Ei	Ei

¹ Puuttuminen edellyttää, ettei oppilaalla ole hyväksyttävää syytä hallussapitoon.

² Käyttö koulun sisä- ja ulkotiloissa on kiellettyä.